

**İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI**

**EKONOMİK KRİZLERİN YOKSULLUK ÜZERİNE ETKİLERİ:
“2001 Şubat Krizi Çerçevesinde Türkiye İncelemesi”**

Feyzullah ERKUŞ

Danışman: Yrd. Doç. Dr. Selahaddin BAKAN

İnönü Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği Gerekleri Doğrultusunda
Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı’nda
YÜKSEK LİSANS TEZİ Olarak Hazırlanmıştır.

(Malatya, Şubat 2010)

**EKONOMİK KRİZLERİN YOKSULLUK ÜZERİNE ETKİLERİ:
“2001 Şubat Krizi Çerçevesinde Türkiye İncelemesi”**

Feyzullah ERKUŞ

Danışman: Yrd. Doç. Dr. Selahaddin BAKAN

İnönü Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği Gerekleri Doğrultusunda
Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalında
YÜKSEK LİSANS TEZİ Olarak Hazırlanmıştır.

(Malatya, Şubat 2010)

İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Enstitümüz Yüksek Lisans Öğrencisi Feyzullah ERKUŞ tarafından Yrd. Doç. Dr. Selahaddin BAKAN danışmanlığında hazırlanan “EKONOMİK KRİZLERİN YOKSULLUK ÜZERİNE ETKİLERİ: “2001 Şubat Krizi Çerçevesinde Türkiye İncelemesi” başlıklı bu çalışma, Jürimiz tarafından Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Bitirme Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Doç. Dr. Selma KARATEPE

Üye : Yrd. Doç. Dr. Selahaddin BAKAN

Üye : Yrd. Doç. Dr. S. Mustafa ÖNEN

ONAY

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylıyorum.

... , 02.2010

Prof. Dr. Mehmet TİKİCİ
Enstitü Müdürü

ONUR SÖZÜ

Yüksek Lisans Programı Bitirme Tezi olarak sunduğum EKONOMİK KRİZLERİN YOKSULLUK ÜZERİNE ETKİLERİ: “2001 Şubat Krizi Çerçevesinde Türkiye İncelemesi” başlıklı bu çalışmanın, bilimsel ahlâk ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın tarafımdan yazıldığını ve yararlandığım bütün yapıtların hem metin içinde hem de kaynakçada yöntemine uygun biçimde gösterilenlerden oluştuğunu belirtir, bunu onurumla doğrularım.

Feyzullah ERKUŞ

**EKONOMİK KRİZLERİN YOKSULLUK ÜZERİNE ETKİLERİ:
“2001 Şubat Krizi Çerçevesinde Türkiye İncelemesi”**

Yüksek Lisans Tezi, Feyzullah ERKUŞ
İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aralık 2009
Danışman: Yrd. Doç. Dr. Selahattin BAKAN

ÖZET

Dünya ekonomisi özellikle 19. yüzyılın sonlarına doğru çok hızlı gelişmeler göstermiş ve ülkelerin birbirleri ile olan ekonomik ilişkileri elektronik, telekomünikasyon ve bilgisayar teknolojisindeki baş döndürücü ilerlemelerle daha da gelişmiş ve aynı zamanda daha karmaşık hale gelmiştir. Bunun sonucu olarak küreselleşme kavramı, hemen hemen tüm ülkelerin ekonomileri bir bütün haline gelmiştir.

Küreselleşen ve teknolojik gelişmelerle çok çabuk etkileşim içine giren ekonomik ilişkilerle birlikte, dünya ülkelerinin ortak mücadele etmesi gereken “ekonomik kriz” kavramı ortaya çıkmıştır. Ekonomik kriz kavramı iktisadi olarak çok eski bir kavram olmakla birlikte özellikle son yıllarda birçok gelişmiş ve gelişmekte olan ülkenin ekonomisini etkisi altına alması ile üzerinde daha çok durulan ve incelenen bir iktisadi kavram olmuştur.

Bir yandan gelişen ve teknolojik hale gelen, bir yandan da birçok ekonomik krizi yaşayan ve bu tehlikenin sinyallerini hisseden ülke ekonomilerinin ortak mücadele etmek zorunda kaldığı hem iktisadi hem de sosyal bir kavram olan “yoksulluk”, tüm dünyanın çözüm bulması gereken ve tüm dünya sosyo-ekonomik düzenini etkileyen bir gerçek olmuştur. Yoksulluk kavramının tanımlanması, yoksulluğun çerçevesinin çizilmesi ve ülkelerde ve dünyada yoksulluğun ölçülmesi her ne kadar zor ise de özellikle ekonomik kriz dönemlerinde ülkelerin ekonomik ve sosyal yapılarında kanayan bir yara olarak, çözüm bekleyen veya en azından azaltılması için mücadele edilmesi gereken bir konudur.

Bu çerçevede, özellikle 1980’li yıllardan bu yana büyük bir değişim içinde bulunan Türkiye ekonomisinde hem içsel hem de dışsal etkilerle birçok ekonomik kriz yaşanmıştır. Bu krizlerin en önemli ve en sarsıcı sonuç bırakanlar arasında yer alan “2001 Şubat Krizi”nin ve bu krizin yoksullar ve yoksulluk üzerindeki etkilerinin incelenerek ortaya konması, ekonomik krizlere karşı oluşturulacak ekonomik ve sosyal politikaların çerçevesinin belirlenmesi ve yoksullukla mücadele açısından yararlı olacaktır.

ANAHTAR SÖZCÜKLER

Kriz, Ekonomik Kriz, Yoksulluk, 2001 Şubat Krizi, Enflasyon, İstihdam, Milli Gelir

**EFFECTS OF ECONOMIC CRISES ON POVERTY: “An Anlysis on Turkey Within
The Framework of 2001 Feburary Crisis”**

Postgraduate Thesis, Feyzullah ERKUŞ

Inonu University, The Isntitate of Social Scineces, December 2009

Advisor: Assistant Professor Dr. Selahattin BAKAN

ABSTRACT

Many rapid developments took place in the world’s economy especially towards the en of nineteenth century and the financial relationships among countries both improved and got more complicated with the mind-blowing developments in electronic, telecommunication and computing technologies. As a result of this, in the concept of globalization, nearly all thd worlds’ economies have become a whole.

The concept of economic crises has emerged as a fact that every country should fight in a corparete way with the economical affairs which have been globalized and connected rapidly by means of technology. Although the concept of economic crisis is very old in financial area, especially in recent years, it has been stressed and examined more because it has been affecting lots of developed and developing countries’ economies.

The poverty, both an economic and social concept, has become a fact which should be solved worldwide and has been affecting the whole world’s socio-economic order; with which the countries that are developing and becoming more technological, als living a lot of economic crises and feeling the signals of this danger have to struggle collectively. Despite the fact that defining, framing and measuring the poverty in the world is difficult, particularly during the economic crises, as a problem in the countries’ economic and social atructures, it is an issue which must be resolved or al lesast be fought to decrease.

In this context, in Turkey’s economy which has been substantially changing especially since 1980’s, there have been so much crises because of both internal and external effects. The examination and revelation of the 2001 Feburary Crisis and the impacts of it on poverty and poor people, which is one of the most crucial and most devastating ones, will be useful for determining the framework of economic and social policies that will be made up for probable crises.

KEY WORDS

Crisis, Economic Crisis, Poverty, 2001 Feburary Crisis, Inflatinon, Employment, National Income

EKONOMİK KRİZLERİN YOKSULLUK ÜZERİNE ETKİLERİ:

“2001 Şubat Krizi Çerçevesinde Türkiye İncelemesi”

İÇİNDEKİLER

Feyzullah ERKUŞ

Onay Sayfası	
Onur Sözü	
Özet Anahtar Sözcükler	
İçindekiler	
Kısaltmalar Dizelgesi	
Çizelgeler Dizelgesi	

BİRİNCİ KESİM

ARAŞTIRMA HAKKINDA AÇIKLAMALAR

1. ARAŞTIRMANIN KONUSU, DENENCESİ, AMACI VE YÖNTEMİ	9
1.1. Araştırmanın Konusu ve Önemi	9
1.2. Araştırmanın Denencesi ve Amacı	11
1.3. Araştırmanın Yöntemi, Bilgi Derleme ve İşleme Araçları	12
1.4. Araştırmada Kullanılan Kavramların Tanımları	12
1.5. Araştırmanın Sunuş Sırası	14

İKİNCİ KESİM

EKONOMİK KRİZLERİN YOKSULLUK ÜZERİNE ETKİLERİ :“2001 Şubat Krizi Çerçevesinde Türkiye İncelemesi” HAKKINDA GENEL AÇIKLAMALAR

2. EKONOMİK KRİZLERİN ÇEŞİTLERİ, TARİHÇESİ VE OLUŞUMLARI	16
2.1. Ekonomik Kriz Tanımları	17
2.1.1. Ekonomik Kriz	18
2.1.2. Finansal Kriz	19
2.2. Ekonomik Krizlerin Tarihçesi	20
2.2.1. Dünyada Ekonomik Krizlerin Tarihçesi	21
2.2.2. Türkiye’de Ekonomik Krizlerin Tarihçesi	24
2.3. Finansal Kriz Çeşitleri ve Oluşumları	27

2.3.1. Dış Borç Krizleri	32
2.3.2. Bankacılık Krizleri	33
2.3.3. Para Krizleri	34
3. YOKSULLUK TANIMI VE ÇEŞİTLERİ	37
3.1. Yoksulluğun Tanımı	39
3.2. Yoksulluk Çeşitleri	40
3.2.1. Mutlak Yoksulluk	41
3.2.2. Göreli Yoksulluk	42
3.2.3. İnsani Yoksulluk	42
3.2.4. Öznel Yoksulluk	43
3.2.5. Kırsal – Kentsel Yoksulluk	43
3.2.6. Tüketim Harcamasına Göre Yoksulluk	43
3.2.7. Sosyal İmkânlar Yoksulluğu	44
4. YOKSULLUK SINIRININ ÖLÇÜLMESİ YÖNTEMLERİ	45
4.1. Alınması Gerekli Asgari Kalori Miktarı Yaklaşımı	45
4.2. Temel Gereksinimler Yaklaşımı	46
4.3. Ortalama Gelirin Yarıısı Yaklaşımı	46
4.4. Harcamaların Besin Gruplarına Ayrıştırılması Yöntemi	47
4.5. İnsani Gelişmişlik Endeksi	47
5. TÜRKİYE’DE 1980 SONRASI YOKSULLUK HAKKINDA BİLGİLER	48
6. TÜRKİYE 2001 ŞUBAT KRİZİ HAKKINDA BİLGİLER	54
6.1. 2001 Şubat Krizinin Nedenleri ve Oluşumu	60
6.2 Krize Karşı Uygulanan Ekonomik Politikalar	78

ÜÇÜNCÜ KESİM
EKONOMİK KRİZ - YOKSULLUK İLİŞKİSİ VE 2001 ŞUBAT KRİZİNDE
TÜRKİYE’NİN DURUMU

7. EKONOMİK KRİZİN MALİ YAPIYA, ENFLASYONA, ULUSAL GELİR DAĞILIMINA VE İSTİHDAMA ETKİSİ VE YOKSULLUK	83
7.1. 2001 Şubat Ekonomik Krizinin Kamu Mali Yapısına, Sağlık ve Eğitime Etkisi ve Türkiye’de Yoksulluk	87
7.2. 2001 Şubat Ekonomik Krizinin İstihdama Etkisi ve Türkiye’de Yoksulluk	95
7.2.1. İşçi Kesimi Sorunları ve İstihdam Yoksulluk İlişkisi	96
7.2.2. İşveren Kesimi Sorunları ve İstihdam Yoksulluk İlişkisi	100
7.3. 2001 Şubat Ekonomik Krizinin Enflasyona Etkisi ve Türkiye’de Yoksulluk	104
7.4.2001 Şubat Ekonomik Krizinin Ulusal Gelir Dağılımına Etkisi ve Türkiye’de Yoksulluk	108

DÖRDÜNCÜ KESİM
GENEL DEĞERLENDİRME

8. BULGULAR, ÖNERİLER VE SONUÇ	113
8.1. Bulgular	113
8.2. Öneriler	116
8.3. Genel Sonuç	118
KAYNAKÇA	123

KISALTMALAR DİZELGESİ

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ANAP	: Anavatan Partisi
BDDK	: Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu/Kurulu
CGE	: Cinsiyet Bağlı Gelişme Endeksi
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
ÇSGB	: Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı
DB	: Dünya Bankası (World Bank)
DİBS	: Devlet İç Borçlanma Senedi
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
DSP	: Demokratik Sol Parti
DTH	: Döviz Tevdiat Hesabı
FBE	: Finansal Baskı Endeksi
GEGP	: Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH	: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
IMF	: International Monetary Found (Uluslararası Para Fonu)
İGE	: İnsani Gelişme Endeksi
İMKB	: İstanbul Menkul Kıymetler Borsası
İYE	: İnsani Yoksulluk Endeksi
KKBG	: Kamu Kesimi Borçlanma Gereği
MGK	: Milli Güvenlik Konseyi – Milli Güvenlik Kurulu
MHP	: Milliyetçi Hareket Partisi
NDV	: Net Dış Varlıklar
NİV	: Net İç Varlıklar
OECD	: Organization for Economic Co-operation and Development (Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü)
SPK	: Sermaye Piyasası Kurulu/Kurumu
TBB	: Türkiye Bankalar Birliği
TCMB	: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası

TMSF	: Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu
TTB	: Türk Tabipler Birliği
TÜFE	: Tüketici Fiyat Endeksi
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
TÜSİAD	: Türkiye Sanayici ve İşadamları Derneği
UNICEF	: The United Nations Children' Fund (Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu)

ÇİZELGELER DİZELGESİ

- Tablo 1** : 1989–1994 Temel Makro Ekonomik Göstergeler
- Tablo 2** : GSMH Reel Büyüme Oranları (1989–1994)
- Tablo 3** : Türkiye’de Yaşanan Krizlerin Anatomisi
- Tablo 4** :Dünya’nın Değişik Bölgelerinde Görelî Yoksulluk Oranları %, 1990 ve 2001
- Tablo 5** : Yoksulluk sınır yöntemlerine göre fert yoksulluk oranları 2002–2003–2004
- Tablo 6** :Türkiye’de Kriz Döneminde Döviz Tevdiat Hesabında, Reel Döviz Kuru İndeksinde ve Ticari Bankaların Sendikasyon Kredileri Hacminde Gelişmeler
- Tablo 7** : Türkiye’nin Dış Ticaret Değerleri ve Değişim Oranları
- Tablo 8** : Türkiye’de Bankaların Açık Pozisyonları (Milyar \$)
- Tablo 9** :Türkiye’de Kriz Öncesi ve Sonrası, Gecelik İşlemlere Uygulanan Basit Faiz Oranları (Ağırlıklı Ort.)
- Tablo 10** : Ticari Bankalarının Kısa Vadeli Borç Stoku ((Milyon \$)
- Tablo 11** :Türkiye’de Doların DİBS Faizine Göre Reel Getirisindeki Gelişmeler (Yıllık Artış Oranı %)
- Tablo 12** : Türkiye’de Kısa Vadeli Dış Borç/Döviz Rezervi Oranlarındaki Gelişmeler
- Tablo 13** : Türk Ekonomisi'nin Temel Özellikleri, 1995–2001
- Tablo 14** : Türkiye’de 2000 ve 2001 yıllarında aile planlaması malzemesi kullanımı
- Tablo 15** : Türkiye Hükümetin Sosyal, Eğitim ve Sağlık Harcamaları, 1999–2002
- Tablo 16** : Kriz Sebebiyle İşten Çıkartılanlar
- Tablo 17** : TMSF Bünyesinde Devredilen Bankaların Listesi
- Tablo 18** : Açılan Kapanan İşyeri Sayısı 1999–2002
- Tablo 19** : Yapı Ruhsatı ve Kullanma İzin Belgesi
- Tablo 20** : Sektör Bazında Gelişme Hızları (Sabit Fiyatlarla, Yüzde)
- Tablo 21** : Merkez Bankası Piyasaları, Kasım 2000 ve Şubat 2001 Şokları
- Tablo 22** : TÜFE ve TEFE (2000–2001)
- Tablo 23** : Türkiye’de Kişisel Gelir Dağılımı, 1963–2005
- Tablo 24** : Türkiye’de GSYH, Kişi Başı GSMH ve SAGP 1998- 2002

EKONOMİK KRİZLERİN YOKSULLUK ÜZERİNE ETKİLERİ:

“2001 Şubat Krizi Çerçevesinde Türkiye İncelemesi”

Feyzullah ERKUŞ

BİRİNCİ KESİM

ARAŞTIRMA HAKKINDA AÇIKLAMALAR

Bu bölümde; araştırmanın konusu, önemi, denencesi ve amacı açıklanmış. Araştırmada kullanılan yöntem ile bilgi derleme ve işleme araçları hakkında bilgi verilmiştir. Çalışmada kullanılan işlevsel kavramların tanımları ve araştırmanın sunuş sırası belirtilmiştir.

1. ARAŞTIRMANIN KONUSU, DENENCESİ, AMACI VE YÖNTEMİ

Bu bölümde, Araştırmanın Konusu ve Önemi, Araştırmanın Denencesi ve Amacı, Bilgi Derleme ve İşleme Araçları, Araştırmada kullanılan Kavramların Tanımları ve Araştırmanın sunuş sırası hakkında bilgiler sunulmaktadır.

1.1. Araştırmanın Konusu ve Önemi

Ekonomik kriz ve yoksulluk kavramlarının açıklanması ile bu kavramların birbirleri ile olan iktisadi ve sosyal etkileşimlerinin ortaya konulması ve belirlenmesi; bu bulguların Türkiye’de yaşanan 2001 Şubat Krizinin irdelenmesi ve değerlendirilmesi araştırmanın konusunu oluşturmaktadır.

Dünya ekonomisi gelişen ve derinleşen piyasalar nedeniyle oldukça kırılan ve dalgalanan bir hale gelmiştir. Globalleşme ve küreselleşme süreci dünya ekonomisini adeta bir birine pamuk ipliği ile bağlı bir görünüme kavuşturmuştur. Artık hemen hemen hiçbir ülke yok ki ekonomisi uluslar arası piyasa koşullarından etkilenmesin. Bu nedenle de ekonomideki hassas dengelerin korunması artık ülkelerin sadece iç iktisadi dinamiklerini kontrol etmeleri ile yeterli olmamaktadır. Uluslar arası ekonomik ilişkiler ve dengeler korunmadığı zaman ortaya bir olgu çıkmaktadır ki adına “ekonomik kriz” adı verilmektedir. Ancak bu krizin etkisinin çok daha çabuk bir şekilde tüm dünya ekonomisini etkisi altına aldığı geçmiş yüzyıl krizleri incelendiğinde görülmektedir, çünkü gelişen ve derinleşen hızlı

iletişim ve internet vasıtasıyla çok çabuk diğer ülkelere de yayılmaktadır. Ekonomik krizlerin sonucunda ise ülkeler ve nihai olarak da dünyada yoksulluk ve yoksul kesim sorunları kavramları önem kazanmaktadır.

Ekonomik krizlerin ülkeler, firmalar ve insanlar üzerindeki etkilerinin şiddetinin ve yoğunluğunun giderek arttığı görülmektedir. Söz konusu ekonomik krizler küreselleşen dünyada sınır tanımadan, gelişmiş ülke, gelişmemiş ülke ayrımı yapmadan, dünyadaki bütün toplumları etkisi altına almaktadır. Bu krizler, ülkelerin ekonomik, kültürel ve sosyal yapılarını değiştirip, sosyo-ekonomik yapıları üzerinde yıkıcı ve bozucu etkiler oluşturmaktadır. Bununla beraber, özellikle ülke temelinde az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeleri; insan temelinde de yoksul ve muhtaç insanları daha fazla etkilemekte ve bu ülkelerin ve insanların uzun yıllar süren kalkınma ve gelişme çabaları neticesinde elde ettikleri kazanımları risk altında bırakmaktadırlar. Bu sonucun ortaya çıkmasındaki en önemli neden ise, bu ülkeleri, yoksul ve muhtaç insanları, ekonomik kriz etkilerinden koruyacak politikalara, uygulamalara ve süreçlere gereken önemin verilmemesi veya yalnızca kriz sonrasında yönelik politika oluşturulması; kriz öncesinde muhtemel ekonomik krizlerin etkilerinin azaltılması için politika ve tedbirlerin oluşturulmamasıdır.

Yoksulluk ve yoksullukla mücadele günümüz ülkelerinin en önemli sorunları arasında görülmektedir. Çünkü yoksullukla mücadele ülkelerin sadece ekonomik refahlarının artırılması için gerekli değil aynı zamanda sosyal düzenin sağlanması içinde önem arz etmektedir. Yoksulluğun en önemli tetikleyicisi olarak da ekonomik krizler dikkat çekmektedir. Ekonomik kriz dönemlerinde ülkelerde bulunan yoksulluk olgusu hemen ön plana çıkmaktadır. Yoksullukla mücadele programları, yoksulluğun azaltılması çalışmaları daha çok kriz dönemlerinde dikkate alınmaktadır. Türkiye içinde 2001 Şubat Krizi ve sonra yoksulluk ve yoksulluk sorunu ile mücadele açısından oldukça çetin bir süreç olmuştur.

Türkiye Ekonomisi 2001 Şubatı'nda tarihinin en büyük ekonomik krizlerinden birini yaşamıştır. İşsizliğin artması, enflasyonun yükselmesi, kamu mali disiplinin kaybedilmesi ve faiz oranlarının yükselmesi bu krizin ne kadar ağır tahribatlara yol açtığının göstergeleri arasında sayılabilir. Bu iktisadi bunalım döneminde Türkiye'deki yoksulluk olgusu ve yoksulluğa ekonomik krizin etkisinin araştırılması, yaşanabilecek olası ekonomik krizlerde alınması gereken tedbirler

açısından faydalı olacaktır. Türkiye 2001 yılında tahribatı oldukça güçlü, onarımı uzun yıllar alacak, iktisadi anlamda dip noktası denilen yerlere ulaşan ağır bir ekonomik kriz yaşamıştır. Bu kriz toplumun her kemsinde derin etkiler bırakmakla beraber en büyük etkiyi yoksulluk üzerinde göstermiştir. Yoksulluk sadece bir iktisadi olgu değil aynı zamanda sosyal ve toplumsal bir kavramdır. Bu çerçevede 2001 Ekonomik Krizinin Türkiye’de yoksulluk üzerindeki etkisi sadece ekonomik yönlerini değil sosyal yönlerinin de açığa çıkarılması açısından önem arz etmektedir. Bu bağlamda; Türkiye’nin 2001 Şubat Krizinin nedenlerini, yoksulluk, üzerine ekonomik ve sosyal etkilerini araştırmak oldukça önemlidir.

1.2. Araştırmanın Denencesi ve Amacı

Yoksulluk oldukça karmaşık bir olgudur. Gelişmekte olan ülkelerin ve geçiş ekonomilerinin bugün karşılaştığı en ciddi problemlerden birisi büyümeyi hızlandırıp yoksulluğu azaltan reformlar belirleyip uygulamaktır. 1980’li yıllardan beri uygulanan Ortodoks ekonomik politikalar kapsamında daha fazla liberalizasyon ve küreselleşmenin gelişmekte olan dünyada yoksulluğu azaltmadığı yönünde yaygın bir kabul bulunmaktadır. Dolayısıyla bugün, kalkınma ekonomisinin temel ilgi alanlarından birisini yoksulluk ve onunla mücadele oluşturmaktadır. Uluslar arası düzeyde bu mücadelenin en önemli kurumsal yürütücüsü Dünya Bankası’dır. Gerçekten de yakın zamanlarda Dünya Bankası ve diğer önde gelen çok uluslu kurumların yoksullukla ilgili çok sayıda inceleme yaptıkları ve küresel ölçüde yoksullukla mücadele konusunda yeni strateji ve politikalar geliştirmeye çalıştıkları görülmektedir. Yakın geçmişte IMF ve Dünya Bankası gibi önde gelen kurumların önerdikleri standart gelişme reçetelerini takip eden ülkelerde yoksulluğun azaltılması konusunda kayda değer bir başarı ortaya konamadığı, hatta bazı bölgelerde durumun daha da kötüleştiği belirlenen hedeflere ulaşılması yönündeki ümitleri zayıflatmaktadır. Bu bakımdan yoksullukla ilgili çalışmaların giderek arttığı ve bu bağlamda özellikle yoksulluğun sebeplerinin ne olduğu, onunla nasıl mücadele edildiği ve edilmesi gerektiği gibi konular üzerinde bir ilgi yoğunlaşması bulunmaktadır.

Yoksulluk kavramı ülkemizde de özellikle son yıllarda yaşanan ekonomik buhranlardan sonra iyice araştırılan bir kavram, sosyal bir orgu haline gelmiştir. Bu

çerçeve de bu araştırmanın ülkemizdeki 2001 Şubat ekonomik krizi çerçevesinde yoksulluk kavramının ve etkilerinin ortaya konması açısından önem arz etmektedir.

Bu araştırma tek denenceye dayalı olarak hazırlanmış ve amaç olarak da belirtilen denencenin doğruluğunun sınanmasıdır. Araştırmanın denencesi: Mali yapının bozulması, istihdamın azalması ve işsizliğin artması, enflasyonun yükselmesi ve ulusal gelirin dağılımının adaletsizleşmesi nedenleriyle Şubat 2001 Krizi yoksulluk üzerinde olumsuz etkiler yaratmıştır.

1.3. Araştırmanın Yöntemi, Bilgi Derleme ve İşleme Araçları

Ekonomik krizlerin yoksulluk üzerine etkilerini Türkiye’de yaşanan 2001 Şubat Krizi ile ilişkilendirerek açıklamaya çalıştığımız araştırmamızda kullanılan araştırma yöntemleri betimsel ve tarihsel araştırma yöntemleridir.

Araştırmamızın hazırlanmasında kullanılan bilgi toplama tekniği yazılı ve elektronik kaynakların taranmasıdır. Bilgi işleme tekniği ise niceliksel ve niteliksel çözümlene olmaktadır. Bu yapılırken öncelikle ekonomik krizlerin nedenleri, oluşumları ve etkileri açıklanmaya çalışılmıştır. Daha sonra yoksulluk kavramının açıklanması, nedenleri ve çeşitleri açıklanmıştır. Şubat 2001 Kriz sürecinin öncesi ve sonrası ile yaşan ekonomik sorunlar belirlendikten sonra, krizin etkileri ve uygulanan politikalar irdelenmiştir.

Daha sonra ise ekonomik krizler, yoksulluk ve Şubat 2001 Krizi bir arada ele alınarak birbirleri ile olan ilintileri ve etkileşimleri açıklanmaya çalışılmıştır.

1.4. Araştırmada Kullanılan Kavramların Tanımları

Araştırmanın bu bölümünde konuya ilişkin önemli kavramların açıklamalarına yer verilmiştir. Seçilen kavramlar konunun geneline bakıldığında önem arz eden ve araştırmayı inceleyecek herkesin araştırmanın daha hemen başında bilmesi gereken temel kavramları içermektedir. Bu kavramların tanımlarını şöyle açıklayabiliriz:

Kriz: Kriz kelimesi Yunanca bir kelime olup, ‘*krisis*’ kelimesine dayalı olan ve ‘krit’ kelimesi ile de bağlantılı olarak “karar, hüküm, hastalığın dönüm noktası” (Türk Dil Kurumu,2009) anlamlarına; bir başka açıdan ise, Fransızca etimolojik

kökene sahip olup, 'crise' kelimesine dayalı olarak "buhran" anlamına gelmektedir. Kriz kelimesinin kullanımına bakıldığında genelde tıp alanında yaygın bir kullanıma sahip olduğu ve Yunanca gibi eski bir dilde de sağlık alanında sıkça kullanılmakta olduğu, "Bir organda birdenbire ortaya çıkan fizyolojik bozukluk, bir kimsenin yaşamında görülen ruhsal bunalım" ya da "Aniden gelişen şiddetli belirtilerle karakterize nöbet, hastalık nöbeti" (Türk Dil Kurumu,2009) anlamlarına gelmektedir. Kriz, sağlık bilimlerinin yanı sıra, sosyal bilimler alanında, özellikle iktisat alanında en çok konu edilen alanlardan birini oluşturmaktadır. İktisadi alanda Fransızca kökenine daha yakın olarak 'beklenmeyen ve önceden sezilmeyen, hızlı bir şekilde ortaya çıkan mevcut araçları, amaç ve planları tehdit eden gerilim durumu, 'bunalım', 'çöküntü', 'depresyon', 'patlama' ve 'buhran' gibi kelimelerle eş anlamda kullanılmaktadır

Ekonomik Kriz: Ekonomide aniden ve beklenmedik bir şekilde ortaya çıkan olayların makro açıdan ülke ekonomisini, mikro açıdan ise firmaları ciddi anlamda sarsacak sonuçlar ortaya çıkarması (Aktan, 2002,1). Kibritçiöğlü'na göre ise: Ekonomik krizler; herhangi bir mal, hizmet, üretim faktörü veya döviz piyasasındaki fiyat ve/veya miktarlarda, kabul edilebilir bir değişme sınırının ötesinde gerçekleşen şiddetli dalgalanmalar olarak tanımlanabilir (Kibritçiöğlü, 200,174–182) denmektedir.

Yoksulluk: Dünya Bankası tanımına göre yoksulluk genel anlamıyla yoksulluk, asgari yaşam standardına erişilememiş olma durumu olarak tanımlanmaktadır (Dağdemir, 2002,2). Bir yaklaşıma göre yoksulluk, insanların kendileri için yeterli kabul edebilecekleri tatmin düzeyini sağlamaya yetecek bir gelire sahip olup olmadıklarına ilişkin beyanına bağlı olarak tanımlanmaktadır. Sübjektif yoksulluk kavramı olarak ifade edilen bu yaklaşım, bireylerin gelir, tüketim ve tasarruflarını gözleyen araştırmacının kendi yorumuna da yer vermektedir. Yoksulluk kavramını asgari yaşam standardının gerektirdiği temel gereksinimleri karşılamaya yeterli gelirin elde edilememesi durumu olarak tanımlayan bir diğer yaklaşımla, yoksulluk kavramının mutlak bir standarda bağlanması amaçlanmıştır. Bu standart yaşamın vazgeçilmez gereksinimleri olan yiyecek, giyecek, konut gibi

maddi olanakları sağlayabilecek gelir düzeyidir. Bireyin bu gereksinimleri karşılayacak bir gelire sahip olması esastır ve bu gelire sahip olmadığı durumda o kişi yoksul sayılır (Drewnowski, 1977,183).

Enflasyon: Bir ekonomide fiyatlar genel düzeyinin sürekli artmasıdır. Kuşkusuz fiyatlardaki artış, sadece birkaç malda değil, ekonomideki tüm mallarda ya da en azından ekonomideki malların büyük bir çoğunluğu için söz konusu olmalıdır (Dinler, 2002,427). Ayrıca enflasyon: Fransızca bir kelime olup, anlamı Türk Dil Kurumu'nun web tabanlı sözlüğünde "Para şişkinliği, pahalılık" olarak tanımlanmaktadır (Türk Dil Kurumu, 2009).

Deflasyon: Deflasyon, Fransızca bir kelime olup, anlamı Türk Dil Kurumu'nun web tabanlı sözlüğünde "Para kısıtlaması, para darlığı, durgunluk" anlamlarına gelmektedir. İktisadi anlamda ise, enflasyonun tam tersi anlama gelmekte olup, fiyatlar genel seviyesinin sürekli biçimde ve yüksek oranlarda düşmesi şeklinde tanımlanmaktadır (Türk Dil Kurumu,2009).

Milli Gelir: Milli gelir, bir ülkede bir dönemde (genellikle bir yıl) üretilen nihai mal ve hizmetlerin net parasal değerine (vasıtalı vergiler çıktıktan sonra) eşittir. Bir ülkede belirli bir dönemde üretilen mal ve hizmetlerin miktarı, o ekonominin yıldan yıla eriştiği büyümeyi ya da negatif büyümeyi göstermesi yanında, ekonominin eriştiği refah düzeyinin belirlenmesinde de yardımcı olmaktadır (Dinler, 2002,307).

İstihdam: Bir ekonomideki tüm üretim faktörlerinin üretime koşulması ve çalışmak istek ve arzusunda olan tüm yetişkin insanların, iş bulup çalışmalarınıdır (Dinler, 2002,447).

1.5. Araştırmanın Sunuş Sırası

Araştırma dört kesim ve sekiz bölüm halinde sunulmuştur.

"ARAŞTIRMA HAKKINDA AÇIKLAMALAR" başlıklı araştırmanın birinci kesimi bir bölümden oluşmuştur. Bu bölümde araştırmanın konusu, önemi, denencesi, amacı, yöntemi, bilgi derleme ve işleme araçları, işlevsel kavramların

tanımları ve araştırmanın sunuş sırası hakkında bilgi verilmiştir. “EKONOMİK KRİZLERİN YOKSULLUK ÜZERİNE ETKİLERİ :“2001 Şubat Krizi Çerçevesinde Türkiye İncelemesi” HAKKINDA GENEL AÇIKLAMALAR” başlıklı ikinci kesim beş bölümden oluşmuştur. Bu kesimde Ekonomik kriz ve yoksulluk kavramları üzerinde durulmuş ve bilgi verilmiştir. Ekonomik kriz ve yoksulluk çeşitleri incelenmiş ve kavramsal çerçeve oturtulmuştur. “EKONOMİK KRİZ - YOKSULLUK İLİŞKİSİ VE 2001 ŞUBAT KRİZİNDE TÜRKİYE’NİN DURUMU” başlıklı üçüncü kesim bir bölümden oluşmaktadır. Bu bölümde 2001 Şubat Ekonomik Krizinin Mali Yapıya Etkisi ve Türkiye’de Yoksulluk konusu açıklanmaya çalışılmıştır. Harcamalara etkisi, sağlığa etkisi eğitime Etkisi ve 2001 Şubat Ekonomik Krizinin İstihdama, İşçi Kesimi Sorunları ve İstihdam Yoksulluk İlişkisi, İşveren Kesimi Sorunları ve İstihdam Yoksulluk İlişkisi, 2001 Şubat Ekonomik Krizinin Enflasyon Etkisi, 2001 Şubat Ekonomik Krizinin Ulusal Gelir Dağılımına etkisi gibi başlıklarda ekonomik kriz yoksulluk ilişkisi Türkiye açısından araştırılmıştır. Araştırmanın dördüncü kesimi “GENEL DEĞERLENDİRME” başlığını taşımaktadır. Bu kesim bir bölümden oluşmuştur. Araştırmanın yedinci bölümü “BULGULAR, ÖNERİLER VE GENEL SONUÇ” başlığını taşımaktadır. Bu bölüm araştırma sonucunda elde edilen bulgular ve bulgular için getirilen öneriler ile genel sonucun yazılmasından oluşmuştur.

Araştırmanın en sonunda kaynakça yer almaktadır.

İKİNCİ KESİM
EKONOMİK KRİZLERİN YOKSULLUK ÜZERİNE ETKİLERİ :“2001 Şubat
Krizi Çerçevesinde Türkiye İncelemesi” HAKKINDA GENEL
AÇIKLAMALAR

Yoksulluk ve ekonomik krizin bir birleri ile oldukça ilintili olduğu dikkate alındığında söz konusu kavramların içeriklerinin detaylı bir şekilde incelenmesi gerektiği görülmektedir. Dünya ekonomisinde yaşanan dar boğazlar ve daralmalar, bu daralmalardan en çok olumsuz etkilenen yoksul kesimlerin artması yeni ekonomik programların uygulanmasına, dünya devletlerini yeni yaklaşımlar oluşturmaya sevk etmektedir.

Araştırmanın bu kesiminde araştırmanın temelini oluşturan ekonomik kriz kavramı ve yoksulluk kavramlarının irdelenmesine yer verilmektedir. Ekonomik kriz tanımları, ekonomik krizlerin tarihçesi ve çeşitleri bu kesimde ele alınacaktır. Ayrıca yoksulluk tanımları ve çeşitleri de bu kesimde açıklanacaktır.

2. EKONOMİK KRİZLERİN ÇEŞİTLERİ, TARİHÇESİ VE
OLUŞUMLARI

Çalışmanın bu bölümünde ekonomik kriz tanımları “ekonomik kriz – finansal kriz” hakkında bilgi sunulacaktır. Ekonomik krizlerin tarihçeleri ile ekonomik kriz çeşitleri ve oluşumları da yine bu bölümde ele alınacaktır.

Ekonomik krizler, reel ve finansal sektörlerde arz fazlalığı veya talep daralmasından kaynaklanabilir. Gerek arz, gerekse talep krizinin ortaya çıkmasının çeşitli nedenleri bulunmaktadır. Ekonomik krizler, organizasyon dışı konjonktürel nedenlerden kaynaklanabileceği gibi organizasyon içi nedenlerden de kaynaklanabilir. Ekonomik krizlerin nedeni, her zaman ‘ekonomik nedenler’ olmayabilir. Örneğin, ülke düzeyinde ortaya çıkan bir doğal afetlerde (deprem, yangın, sel baskını gibi ...) ekonomik kriz nedeni olabilir. Ekonomik krizlerin bir kısmı yukarıda da belirttiğimiz gibi organizasyon dışı nedenlerden kaynaklanabilir. Siyasal, ekonomik, teknolojik ve ekolojik alanlardaki hızlı değişim ekonomik krizlerin ortaya çıkmasına neden olabilir. Örneğin, siyasal alanda yaşanan hükümet bunalımları, askeri darbeler, siyasal istikrarsızlık ortamı krizlere neden olabilir. Bunun yanı sıra, dünyada yaşanan hızlı ekonomik değişimler, daima krizlerin ortaya

çıkmasına elverişli bir ortam yaratmaktadır. Özellikle aşağıda saydığımız ekonomik değişimler hem tehlike hem de fırsat anlamında krizlere davetiye çıkarmaktadır:

Globalleşme, uluslararası ve bölgesel entegrasyonların önem kazanması, dış ticarete serbestleşme, yeni oluşan büyük pazarlar ve Sosyalizmin çöküşü ve piyasa ekonomisine geçiş sürecine giren ülkelerdeki Pazar potansiyeli (Aktan, Şen, 2002, 1-3).

Bunların dışında ekonomik süreç içerisinde üretim, istihdam ve fiyatlar genel seviyesinde ortaya çıkan ani konjonktürel hareketler ve dalgalanmalar da depresyon, hiperenflasyon, işsizlik gibi krizlere neden olabilir. Konjonktürel hareketler piyasa ekonomisinin kendi tabii işleyişi neticesinde ortaya çıkan gelişmelerdir. Bunun yanı sıra, devletin ekonomiye iktisat politikası araçları ile müdahale etmesi de (örneğin, ani devalüasyon, vergi oranlarının arttırılması veya vergi yükünün ağırlaştırılması gibi) ekonomik krizlere neden olabilir. Bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler, malzeme teknolojisindeki yenilikler, teknolojik buluşlar da bazı organizasyonlar için fırsat anlamına gelirken, bazı organizasyonlar için krize neden olabilir. Örneğin, bilim ve teknoloji dünyasındaki gelişmelere ayak uydurmayan veya bu yönde çok geride kalan organizasyonların ayakta kalabilmeleri çok güçtür. Bilim ve teknoloji, rekabet gücünü belirleyen temel unsurlardan birisidir (Aktan, Şen, 2002,1-3).

2.1. Ekonomik Kriz Tanımları

Günümüzde dünyada yaygın olan ekonomik sistem yani kapitalizm, doğası gereği krizlere açıktır. Kapitalist sistem krizinin temelinde, kar oranlarındaki düşme eğilimi yatmaktadır. Bu sistemde sabit sermaye (iş araçları), değişken sermaye (işgücü) karşısında hızla büyür ve aralarındaki oran giderek bozulur. Artı değer ve kârın kaynağı olan değişken sermaye de yeni üretilen ürüne kendi değerinin üzerinde bir değer aktarır. Bu artı değer ve kârdır. Değişken sermayenin, sabit sermaye karşısındaki oransal küçülmesi aynı zamanda kar oranlarında da küçülme eğilimini ortaya çıkarır

2.1.1. Ekonomik Kriz

Kriz sözcüğü ‘denetlenemeyen bazı dış faktörlerin etkisiyle ortaya çıkan ve sisteme zarar veren olumsuz gelişmeler’ anlamının yanında ‘ortaya çıkan yeni gelişmelerle bazı çevreler için yeni olanaklar’ anlamıyla iki farklı yönü olan bir kavramdır (Önder, 2002,3).

Etimolojik kökeni Latince ve Yunancaya dayanan kriz sözcüğü sosyal bilimler alanında, buhran ve bunalım gibi kavramlarla eş anlamlı olarak kullanılmakta olup, beklenmedik bir sosyal, ekonomik veya psikolojik gelişme karşısında normal ilişkilerin ciddi olarak sarsılması, karşılaşılan sorunun halledilmesinde, mevcut çözüm yollarının yetersiz kalması sonucu ortaya çıkan durumları ifade için kullanılır. Ekonomik kriz ise, “ekonomide aniden ve beklenmedik bir şekilde ortaya çıkan olayların makro açıdan ülke ekonomisini, mikro açıdan ise firmaları ciddi anlamda sarsacak sonuçlar ortaya çıkarması anlamına gelir” (Aktan, Şen, 2001,1226). Bir başka tanımlamaya göre söz konusu kavram, “genel olarak herhangi bir mal, hizmet, üretim faktörü veya finans piyasasındaki fiyat ve/veya miktarlarda kabul edilebilir bir değişme sınırının ötesinde gerçekleşen şiddetli dalgalanmaları ifade etmektedir” (Kibritçioğlu, 2001,175).

Ekonomik krizler, aniden, önceden bilinmeyen, beklenmedik bir anda ortaya çıkmaktadır. Bu açıdan yukarıda tanımlamalarını yaptığımız enflasyon, deflasyon, stagflasyon, devalüasyon, revalüasyon, resesyon gibi durumlar bir süreci belirtmekte olup, bir anın tanımlamaları değildir. Bu açıdan, sürekli bir enflasyon veya sürekli bir resesyon gibi ekonomik durumlar ekonomik kriz olmamaktadır. Örneğin, Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerin yanı sıra, gelişmiş ülkelerde de görülen yıllık % 8–9 gibi enflasyon oranları sürekli devam ediyorsa, ekonomik kriz olarak tanımlanmamaktadır. Ancak, bir anda belirli bir takım iktisadi faktörler sonucu enflasyon oranı % 9 gibi bir rakamdan %150'lere fırlarsa hiperenflasyon olarak tanımlanabilir- bunu ekonomik kriz olarak belirtebiliriz. Bu açıdan ekonomik krizlerin özelliği önceden kesin olarak tahmin edilemeyen, bilinmeyen bir anda ortaya çıkmasıdır.

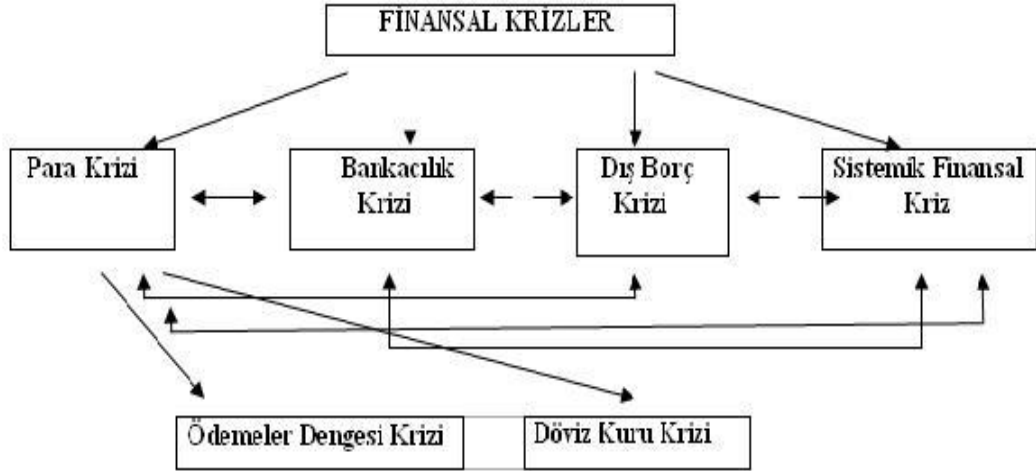
Bu özelliğe bağlı olarak ekonomik krizlerin şiddeti de önemlidir. Düşük seviyede veya küçük şiddette bir olumsuz etkiye sahip iktisadi faktörlerin oluşturduğu düşük şiddetli ani olaylar da ekonomik kriz olarak görülmeyebilir. Bu

açından, örneğin enflasyon oranındaki ani bir %5'lik değişme kriz etkisine sahip olmayacağı ve şiddetinin düşük olacağından diğer sektör veya toplumlarda da dalgalanma, kriz oluşturmayacaktır. Dolayısıyla ekonomik krizin etkisinin belirli bir seviyenin üstünde olması da ekonomik krizin bir özelliğidir.

2.1.2 Finansal Kriz

Asimetrik bilgi teorisi çerçevesinde finansal krizleri Minshkin şöyle tanımlamaktadır: “Bir finansal kriz, ters seçim ve ahlaki tehlike (moral hazard) sorunlarının ileri boyutlara varması ve böylece finansal piyasaların, fonların en verimli yatırım fırsatlarına sahip olan ekonomik birimlere kanalize edilmesindeki etkinliğini kaybetmesi nedeniyle finansal piyasalarda ortaya çıkan doğrusal olmayan bir bozulmadır”. Finansal krizler, finansal piyasaların etkin bir şekilde fonksiyon görememesi ile sonuçlanırlar. Bu da ekonomik faaliyet hacminde şiddetli daralmalara yol açar (Mishkin,1996,39).

Başka bir araştırmada da finansal krizler aşağıdaki şekilde gösterildiği gibi bir sınıflandırılma çerçevesinde ele alınmış ve yorumlanmıştır.

Finansal Krizlerin Sınıflandırılması (Delice, 2003,63)

Delice'nin de araştırmalarında yer verdiği ve Sayım gibi diğer yazarların da çalışmalarında yer verdiği bu finansal kriz ayrıştırmasında, Delice kriz çeşitleri arasındaki etkileşimi de bu şekil sayesinde açıkça ortaya koymuştur. Ayrıca bu

şekilden şunu da çıkartabiliriz: krizler genellikle süreç olarak bağlantılı oldukları için bunlar arasında tam bir ayırım yapılamaz ve bağlantılı oldukları hususlar birbirini sebep-sonuç ilişkisi ile etkileyebilir (Delice, 2003,63).

IMF kaynaklı yazınlarda ise krizler kaynaklandıkları sektöre göre, özel-kamu, bankacılık-şirket krizleri; dengesizliklerin yapısına göre: akım dengesizlikler (cari hesap ve bütçe dengesizlikleri) ve stok dengesizlikleri (varlıklar ve yükümlülüklerin uyumsuzluğu) ve bu dengesizliklerin kaynaklandığı finansmanın vadesine göre: likidite krizi ve borç ödeyememe krizi, şeklinde sınıflandırılabilir (IMF, 2002, 4-7).

Görüldüğü gibi finansal krizlerde değişik koşul ve değişik şartlar altında farklı olarak adlandırılıp değerlendirilmektedir. Bu tamamen ülkelerin ekonomik pozisyonları ile ilgili bir durum olarak değerlendirilebilir.

2.2. Ekonomik Krizlerin Tarihçesi

Bu bölümde 19. yüzyıldan itibaren yaşanmış ekonomik krizlere kısaca yer verilecektir. Bu açıdan, 19. yüzyıl öncesi, sonrası ve 20. yüzyıl ekonomik krizleri bazı yönlerden ayrılmaktadır.

Ekonomik krizler, günümüzdeki spesifik anlamını 19. yüzyılda almıştır. Bu demek değildir ki, daha önceleri kriz yoktu. Ancak adı geçen yüzyıldan önceki krizler daha çok kötü hasat ve/veya açlık şeklinde kendini gösteren kıtlık krizleriydi. Bunun yanında nadir de olsa ulaştırma güçlüklerinden ya da aşırı devlet müdahalelerinden kaynaklanan krizlere de rastlanmaktaydı (Aktan, Şen, 2002,1226).

19. yüzyıl öncesi krizlerin sebepleri genelde savaşlar sonucu ortaya çıkan bozulmalar, kötü iklim koşulları sonucu olmuş kötü hasatlar, açlık şeklinde oluşan kıtlıklar ve nadir de olsa devletlerin uyguladığı yanlış politikalarıdır. 19. yüzyıl krizlerinin sebepleri ise diğer sebeplerin yanı sıra daha çok dünyaya yayılmış faaliyetleri olan devletlerin yanlış yatırımları ve başarısızlıklarından kaynaklanmıştır. 20. yüzyıl krizleri ise artık sanayileşmenin gerçekleşmesi, devletlerin tüm dünyaya yaygın faaliyetlerinin olması, ticari ilişkilerin daha sıklaşması ve finans merkezlerinin oluşması ile farklı boyutlar kazanmıştır. Özellikle, ikinci dünya savaşı sonrasında ise bir bölge, ülke veya toplumda gerçekleşen, gerçekleşebilecek olayların diğer yerleri de hızlı bir şekilde etkilemesi olarak adlandırdığımız küreselleşme

sonucunda ekonomik krizlerin sebepleri boyut değiştirmiş ve sebepleri de daha çok finansal sebeplerdir.

2.2.1. Dünyada Ekonomik Krizlerin Tarihçesi

Dünyada 19. yüzyılda ve 20. yüzyıl başlarında çok fazla sayıda kriz meydana gelmiştir. Bunların başlıcaları şunlardır: “1825, 1836, 1847, 1857, 1866, 1873, 1882, 1890, 1900, 1907, 1913, 1920–21, 1929 krizleridir. Bu krizler kısaca şu şekilde açıklanabilir:

1825 Krizi: İngiliz sermayedarların ve bankacıların Latin Amerika ülkelerinde giriştikleri hatalı yatırım politikaları sonucu ortaya çıkmıştır. Kredi hacminin daralması İngiliz sanayisini sarsmıştır. Krizin etkisiyle ödemeler bilânçosu altüst olan İngiltere krizin etkisini ancak 1832’de atlatabilmiştir.

1836 Krizi: Bu krize de İngiliz sermayedar ve bankaların bu kez de ABD’de ülkelerinde giriştikleri hatalı yatırımlar ile ülkede sürdürülen demiryolu inşaatı ile ilgili mali işlemler neden olmuştur. Adı geçen krizin etkileri Fransa, Belçika gibi ülkelere sıçramıştır.

1847 Krizi: İngiltere’de başlayan bu krize demiryolu inşaatı ile ilgili spekülasyonlar neden olmuştur. Kriz İngiltere ile sınırlı kalmamış; etkileri Fransa ve ABD’de de hissedilmiştir. Bu arada İngiltere Merkez Bankası, krizin etkisiyle ulusal para birimi Sterling’in konvertibilitesini geçici olarak askıya almak zorunda kalmıştır.

1857 Krizi: Bu krize parasal faktörler neden olmuştur. Avustralya ve ABD’de bulunan altın madenleri geniş ölçekli spekülatif hareketlere yol açmış ve zamanın Avrupa ülkeleri ile ABD krizden önemli ölçüde etkilenmiştir.

1866 Krizi: ABD ve İngiltere’de demiryolu inşaatına büyük paralar bağlamış bir bankanın iflas etmesiyle başlamış ve dalga dalga diğer Avrupa ülkelerine yayılmıştır. Bu ülkelerde de zincirleme iflaslar kendini göstermiştir.

1900 Krizi: Rusya’nın hızlı sanayileşmesi bu ülke ekonomisinde düzensiz ekonomik dalgalanmalara neden olmuş ve kriz ortaya çıkmıştır. Diğer Avrupa ülkelerine de sirayet eden krizin etkileri, ancak Güney Afrika’dan gelen altınlar sayesinde satın alma gücünün artmasıyla hafifletilebilmiştir.

1929 Krizi: Şüphesiz iktisat tarihinin en önemli ve en derin krizi, 1929 krizidir. Avrupa ülkelerinde bazı bankaların mali sıkıntıya girmesi New York Borsası'nda hisse senedi fiyatlarında ani düşümlere neden olmuş ve ardından da tüm ABD ekonomisini etkisi altına almıştır. Bununla da sınırlı kalmayan kriz, dalga dalga diğer ülkelere yayılmıştır. 1929 Büyük Depresyonu ile borsada yaşanan çöküşün yanı sıra, bankalarda ciddi anlamda iflaslar yaşanmış, toplam tüketim ve yatırımlarda ani düşümler ortaya çıkmış ve tüm bu gelişmelerin sonucunda yalnızca ABD'nde 1929–33 yılları arasında GSYİH yaklaşık 1/3 oranında azalmıştır.

1929 krizinden 1960'lara kadar dünya ekonomisinde çok büyük boyutlu bir ekonomik ve finansal krize rastlanmamıştır. Ancak, daha önce de belirtildiği gibi "küreselleşme" olgusunun yaygınlaşması ve sirayet etkisinin ortaya çıkması sonucunda yaşanan krizlerin de şiddeti artmıştır. Bu açıdan, özellikle 1990'lar sonrası krizler daha hızlı yayılmış ve etkisini de bu ölçüde göstermiştir.

1929 sonrası dönemdeki krizlere ilk olarak 1956 yılında yaşanan Süveyş Kanalı Şirketi kaynaklı kriz söylenebilir. Süveyş Kanalı Şirketi'nin yaşamış olduğu sıkıntılar nedeniyle İngiltere'de de bir finansal kriz görülmüştür. İngiltere'de 1956-57 yıllarında dış ticaret fazlası olmasına rağmen, uluslar arası ticarete yaşanan sıkıntılar sebebiyle yerel para birimi olan Sterlin üzerinde baskı oluşmuş ve değerinin korunması için de İngiltere Merkez Bankası dolar rezervlerini eritmek zorunda kalmıştır.(Boughton, 2001,20).

1970 sonrası dönemde Bretton Woods Sistemi'nin çökmesi ve petrol krizleriyle kriz dönemleri yeniden görülmüş. Özellikle sermayenin fonlar şeklinde uluslar arası yatırımlara yönlendirilmesiyle gelişmiş ülkelerde ve gelişmekte olan ülkelerde krizler yaşanmıştır.

1980'li yıllarda ise gelişmekte olan ülkelerin diğer ülkelere olan borçları yüzünden gelişmiş ülkelerde de sıkıntılar görülmüştür. Özellikle gelişmiş ülkelerin bu durumdan etkilenmesi iç piyasalarını da etkilemiş dünyada ekonomi daralmıştır.

1990 sonrasında ise küreselleşme ile birlikte ivme kazanan ulusal ve uluslararası finansal piyasaların entegrasyonu, resesyon dönemlerinde ve diğer ekonominin daralma dönemlerinde diğer ülkeleri de etkileyerek, finansal kriz olgusunu sıklıkla karşımıza getirmiştir. Bu dönemde gerek gelişmiş ülkeler olan ABD, İngiltere gerekse gelişmekte olan birçok ülkenin finansal sistemlerini liberalize

edip, sermayeyi uluslar arası hareketliliğe açtığı bu dönemde, sermayenin uluslar arası hareketliliği artmıştır. Bundan dolayıdır ki, kriz dönemlerinde sirayet etkisi ile kriz şiddeti ve krizin etki alanı hızla genişlemiştir.

Delice'in de belirttiği 1990'lı yıllarda yaşanan krizlerin başlıcaları şunlardır:

- Avrupa Para Sistemi'nin Döviz Kuru Mekanizması'nda (ERM), 1992-93'teki krizler,
- Meksika'da 1994-95 döneminde olan krizin ardından ortaya çıkan Tekila Krizi,
- 1994-95'de Türkiye'de yaşanan para ve bankacılık krizi,
- 1997-98'de Tayland, Endonezya, Güney Kore ve Malezya'da başlayıp, etkileri önce diğer Asya ülkelerine daha sonra OECD ülkeleri dahil olmak üzere bölge dışındaki birçok ülkeye yayılan finansal kriz,
- Asya krizine paralel olarak 1998'de Rusya ve Brezilya'da yaşanan krizler,
- Kasım 2000 ve Şubat 2001'de Türkiye'de yaşanan para ve bankacılık krizleri,
- Arjantin'de 2001 yılında başlayıp, derin bir ekonomik ve toplumsal çöküşe yol açan ve etkileri devam eden finansal kriz (Delice,2003,66-67).

1990'lı yıllarda krizler ve 21. yüzyılın başlarında görülen Türkiye ve Arjantin krizi küreselleşmenin bir başka yönünü ortaya koymuştur. Bununla beraber bu krizlerde Malezya hariç tüm ülkeler sabit döviz kurunu bırakıp dalgalı kur sistemine geçmiştir. Bu bölümün ilerleyen kısımlarında da anlatılacağı gibi bu krizlerde sabit veya bağlı döviz kuru sistemleri, yoğun sermaye giriş/çıkışları ve makroekonomik göstergelerdeki bozukluklar krizlerin önemli sebepleri arasında gösterilebilir.

Krizlerin 19. yüzyıldan itibaren başlıcalarının kısaca anlatılması ile krizlerin ekonomik hayatın vazgeçilmezleri arasında olduğu, yıkıcı ve bozucu etkilerinin yanı sıra piyasaların zaman zaman temizlenmesi düşüncesini destekler mahiyette piyasaları düzene soktuğu da ortadadır.

2.2.2. Türkiye’de Ekonomik Krizlerin Tarihçesi

Araştırmanın bu bölümünde Türkiye’nin yakın dönemine etki eden ekonomik krizlerin tarihçesine yer verilmiştir. Siyasi iç çekişmelerin ekonomi olumsuz etkilediği Türkiye’de bunun üzerine bir de dış ekonomik etkilere karşı hassas bir ekonomik yapının mevcut olması, birçok ekonomik krizin yaşanmasına neden olmuştur. Türkiye’de ekonomik krizlerin tarihçesini 1994 yılında yaşanan ekonomik kriz ele alınacaktır. 2000 Kasım ve 2001 Şubat Krizlerine daha sonraki bölümlerde değinilecektir.

Tablo 1: 1989–1994 Temel Makro Ekonomik Göstergeler

Yıllar	GSMH	Cari İşlem Dengesi / GSMH %	İhracat/GSMH	İthalat / GSYH	TÜFE	İthalat/İhracat
1989	1,9	-0,9	10,7	14,5	3,3	73,6
1990	9,4	-1,7	8,5	14,6	0,3	58,1
1991	0,3	0,2	8,9	13,8	6,0	64,6
1992	6,4	-0,6	9,2	14,3	0,1	64,3
1993	8,1	-3,5	8,4	16,2	6,1	52,1
1994	-6,1	2,0	13,8	17,8	06,3	77,8

Kaynak: DPT, Temel Makro Ekonomik Göstergeler Erişim: www.dpt.gov.tr

Türkiye’de küresel özellikler taşıyan ilk finansal kriz 1994 yılında patlak vermiştir. Öyle ki, Türkiye’nin 1994’te aslında mini bir Güneydoğu Asya krizi yaşadığı belirtilmektedir. Bu kriz sadece finansal yapıdan kaynaklanmamış, krize öncülük eden gelişmelerde reel sektördeki aksaklıkların dönemi rolleri olmuştur. 1989 mali serbestleşme ile birlikte Türkiye’ye yönelen yabancı sermaye girişlerinin artması sonucunda büyüme hızında bir artış yaşanmıştır. Yabancı sermaye girişine bağlı olarak yaşanan bu büyüme ticarete konu olan yatırımlar ve tasarrufları arttırmak yerine daha çok kamu ve özel kesim tüketim harcamalarında artışa yol açmıştır. Bu süreçte ulusal parada meydana gelen aşırı değerlenme ihracatı azaltıp, ithalatı

arttırmıştır. Cari işlemler dengesindeki bozulma KKBG' deki aşırı artışın yabancı sermaye için risk unsurunu arttırması ve Türkiye'nin kredi notunun düşürülmesi ile sermaye çıkışlarının artması ekonomiyi krize sürüklemiştir. Yukarıdaki tablodan bu durumu izlemek mümkündür.

1989-1993'ü kapsayan beş yıl GSMH'nin büyüme hızı yıldan yıla şiddetli iniş çıkışlar göstermiştir. 1989'da 1,6 olarak gerçekleşen artış, ertesi yıl 9,4 oranında büyük bir patlama yaşamıştır. Bu artış oranında yabancı sermaye hareketlerinde gerçekleşen artış miktarı önemli etkide bulunmuştur. 1991'de Körfez savaşının da etkisiyle GSMH'daki artış bu kez 0,3'e düşmüştür. İzleyen iki yılda sırasıyla % 6.4 ve % 8.1 olarak gerçekleşmiştir. GSMH'daki artış ağırlıklı olarak tüketim harcamalarındaki artıştan kaynaklanmıştır. Tüketim harcamalarını yabancı sermaye hareketlerinden karşılayan ve bu yolla tüketim yönelimli bir büyüme stratejisi takip eden Türkiye ekonomisinde, tüketim talebini karşılayacak kadar genişlememesi, 1994 yılında ciddi bir ekonomik krizle sonuçlanmıştır. Bu istikrarsız tüketim temelli büyüme enflasyonu beraberinde getirmiş ve kriz öncesi dönemde enflasyon ortalama % 65 dolaylarında gerçekleşirken, 1994 yılında bu oran % 106'ya fırlamıştır.

Tablo 2: GSMH Reel Büyüme Oranları (1989–1994)

Yıllar	1989	1990	1991	1992	1993	1994
GSMH Reel Artış Hızı (%)	2,3	9,2	0,5	6,4	7,3	-6,0

Kaynak: DPT, Temel Ekonomik Göstergeler

Gülten Kazgan'a (2001,26) göre büyüme hızındaki yükselme yıllar, yurtiçi tasarruf yatırım açığı ve cari işlemler açığının patladığı yıllar oldu. Büyüme zoraki yollardan yaratıldı. Aşırı değerli kur ve AB ile ticaretteki gümrük indirimi yolu ile ucuz ithalat patlamasının getirdiği görece düşük fiyatlı girdiler, üretimi teşvikin bir ayağını; genişleyen tüketim ve konut kredileriyle ve reel artışa geçen maaş-ücret gelirleriyle pompalan iç tüketim artışı ikinci ayağını oluşturdu.

1994 krizine yol açan temel etmenleri şöyle sıralayabiliriz: Aşırı değerli ulusal para, büyüyen dış ticaret ve bütçe açıkları ve biriken kamu borçlarının finansman yükü nedeniyle kamu kesiminin giderek artan miktarda piyasadaki fonları

toplama ve faiz oranlarının artması, bankaların yurt dışından sağladıkları fonlar nedeniyle açık pozisyonlarının artması ve batık kredilerin yükselmesindedir. Ayrıca kısa vadeli sermayenin hacmindeki artış ve İMKB’de işlem gören hisse senetlerinin büyük bir kısmının yabancı yatırımcıların elinde bulunması, yeterli derinliğe sahip olmayan İMKB’nin yüksek tutardaki talep sonucunda aşırı değerlenmesi 1994 krizine yol açan en önemli etkilere dendir.

Türkiye’de yaşanan ekonomik krizlerin anatomisini gösterir aşağıdaki tablo oluşan krizleri 1980 öncesi ve 1990 sonrası olarak iki kesime ayırmakta ve genel niteliklerini göstermektedir.

Tablo 3: Türkiye’de Yaşanan Krizlerin Anatomisi

	1980 ÖNCESİ	1980 SONRASI
Krizlerin Nedeni ve Niteliği	Yapısal sorunlardan kaynaklanan daha çok ödemeler dengesi krizleri niteliğinde	Dışsal etkilerden kaynaklanan finansal içerikli para krizleri (döviz krizi, likidite krizi)
Krizlerin Reel Ekonomiye Yansımaları	Sınırlı	Geniş ölçekli ve yaygın
Ekonomi Politikası	İthal ikameye dayalı sanayileşme	İhracata dayalı sanayileşme
Krizler Karşısında Alınan İstikrar Tedbirleri	Daraltıcı bütçe ve maliye politikaları uygulamaları	Daraltıcı para politikası uygulamaları
Sermaye Akımları	Kısıtlamalara tabi ve krizlerin oluşumunda belirleyici rolü bulunmamakta	Tamamen serbest ve krizleri oluşturan temel etkenlerden biri konumunda
Bankacılık Sektörü	Devlet kontrolünde ve kriz yaratıcı etkisi bulunmamakta	Liberal ve denetimden göreceli uzak bir sistem ve krizlerin oluşumunda ana aktörlerden biri konumunda
Kamu Kesimi Borçlanma Gerekisini (KKBG)	Kalkınma Planları çerçevesinde ve sürdürülebilir seviyede	Sürdürülemez boyutlarda
Dış Ticaret Açığı	Yapısal nedenler sebebiyle oluşmakta	Dışsal etkiler nedeniyle oluşmakta
Devlet Bütçesi Finansmanı	Vergiler ve uzun vadeli dış krediler	Kısa vadeli dış krediler ve yoğun iç borçlanma

Kaynak: Ercan UYGUR, “Krizden Krize Türkiye: 2000 Kasım ve 2001 Şubat Krizleri

1980’li yıllardan önce Türkiye’de yaşanan krizler daha çok yapısal özellikler sebebiyle ortaya çıkmıştır. Oysa 1980’den sonra özellikle 1990’lı yıllarda meydana

gelen krizler dışsal krizler niteliğindedir. Örneğin, Türkiye Kasım 2000 ve Şubat 2001’de iki önemli ekonomik kriz yaşamıştır. 2001 Şubat ayında yaşanan kriz Kasım 2000’de ortaya çıkan krizin ikinci dalgası ve devamı niteliğindedir.

2.3. Finansal Kriz Çeşitleri ve Oluşumları

Araştırmanın daha önceki bölümlerinde de bahsedildiği gibi ekonomik kriz tüm dünya ülkelerinin ekonomik yapılarının derinden etkileyen bir durumdur. Ekonomik krizler derinlemesine irdelendiğinde, birçok değişik nedenden dolayı ortaya çıktığı görülmektedir. Ayrıca ekonomik krizler ülkelerin içinde bulunduğu olumsuz nedenlerden dolayı da farklılık göstermektedir.

Son yıllarda dünyada bölgesel veya küresel etkileri olan Avrupa Para Krizi (1992–93), Meksika Krizi (1994–95), Türkiye Krizi (1994), Güney Doğu Asya Krizi (1997–98), Rusya Krizi (1998), Brezilya Krizi (1999), Türkiye Krizi (2001), Arjantin Krizi (2002) gibi krizler yaşanmıştır. Bu ekonomik krizler gerek etkileri gerekse sonuçları yönünden mikro ve makro etkileri olmasıyla iktisatçılar tarafından çalışılan öncelikli konulardan birisi olmaktadır. İktisatçılar, özellikle ekonomik krizlerin nedenleri, oluşumları, kriz politikaları, finans piyasaları ve reel sektör üzerine etkileri üzerine yoğun çalışmalarda bulunmaktadır.

Ekonomik krizlerin nedenlerinin ortaya koyulması yaşanmış önemli krizlerde görülen ortak sebeplerin açıklanması ile daha kolay olacaktır. Bu sebeple, gelişmekte olan piyasalarda görülen krizlerdeki sonuçlar ve istatistikler kriz sebeplerini belirlememizde yardımcı olacaktır (Uygur, 2001,14). Son yıllarda yaşanan krizler, döviz veya bankacılık kaynaklı olduğu için, göstergelerin temel özelliği de genelde döviz rezervi veya döviz üzerinden yapılan sermaye hareketleriyle ilişkili olmaktadır. Gelişmekte olan piyasalardaki krizler doğal olarak dış ekonomik ilişkilerdeki gelişmelerle paralellik göstermektedir. Uygur’un Kasım ve Şubat Türkiye krizlerini incelerken çıkartmış olduğu bazı göstergeleri krizin nedenleri ve göstergeleri olarak ele alabiliriz. Uygur’a göre bu göstergeler:

- Kısa Vadeli Dış Borç / Döviz Rezervi
- Cari Açık / Döviz Rezervi
- Cari Açık / GSYİH

- Toplam veya Kısa Vadeli Dış Borç / İhracat
- Bankacılık Kesimi Açık Pozisyonu / Döviz Rezervi
- Banka Kredisi / Döviz Rezervi
- M2 / Döviz Rezervi
- Yerli Paranın Değer Kazanması
- Sermaye Hareketinde Dalgalanma (Volatilite)
- Dış Borç Faizinde ve Risk Priminde Yükselme, Dalgalanma
- Kısa Vadeli İç Faiz, olarak sıralanmaktadır (Uygun, 2001,14).

Kısa vadeli dış borç / döviz rezervi: Bir ekonomide kısa vadeli faizler, o ekonomideki parasal istikrar ve dalgalanmanın yani para politikasının bir göstergesi olarak alınabilir. Türkiye'de döviz, faiz ve borsa bu anlamda üçlü bir entegre gösterge sistemi oluşturur. Kısa vadeli faiz oranları, IMF programının uygulanma süresi uzadıkça giderek daha büyük ölçüde dış kaynak girişine duyarlı hale gelmiştir. Dolayısıyla, bu kalemdaki belirsizlik potansiyeli ve riski de artmıştır. Nitekim gecelik faizlerdeki dalgalanmanın büyüklüğü, yaklaşan krizi en açık biçimde haber verebilmektedir. Örneğin, Türkiye'de 2000 yılında kısa vadeli borçların döviz rezervine oranında önemli bir artış eğilimi yaşanmıştır. Programın uygulanma tarihinde bu oran yaklaşık 1 civarında iken, 2000 yılı sonunda 1,5'e yaklaşmıştır. Yine, paralel bir gösterge olarak, kısa vadeli dış borcun ihracat gelirine oranı da aynı dönemler için 0,9'dan 1'in üzerine çıkmıştır (Dornbusch, 2001,11-13).

Cari açık / döviz rezervi, cari açık /GSYİH: Döviz rezervi azalma, cari açık da artma eğiliminde olunca, doğal olarak cari açığın döviz rezervine oranı da önemli bir artış seyri yaşamıştır. Nitekim 1999 sonunda cari açığın döviz rezervine oranı yüzde 5,9 iken, bu oran 2000 sonunda yüzde 50'ye ulaşmıştır. Yine cari açığın yurtiçi milli gelire oranı, 1999 sonunda yüzde 0,7 iken, 2000 yılı sonunda yüzde 5'e yaklaşmıştır (Dornbusch, 2001,11-13). Bir ülke parasının reel olarak yüzde 25 olarak değer kazanması ve cari açığın yurtiçi milli gelire oranının yüzde 4'e ulaşması durumunda, bu ülkenin kriz ortamına girdiği söylenebilir.

Krizin öncü göstergeleri olarak bankacılık kesimi açık pozisyonunun döviz rezervine veya ihracat gelirine oranı, bankacılık kesimi kredi hacminin döviz

rezervine oranı, para arzının (çeşitli tanımlar) döviz rezervine oranı, sermaye hareketlerindeki dalgalanma, kısa vadeli faizlerdeki dalgalanma, borsada yabancı sermaye hareketleri gibi faktörler de önemli ölçüde enformatik olabilmektedir.

Finansal piyasalardaki baskının derecesini ölçmek için kullanılan ve faiz oranı, döviz kuru ve resmi döviz rezervindeki yüzde değişmelerin ortalamasını dikkate alan "finansal baskı endeksi" (FBE), Kasım sonu ve Aralık başında finansal piyasalarda önemli miktarda bir baskıya işaret etmektedir. Endeksin ortalaması 1, standart sapması da ortalamadan daha büyük örneğin 1,5 dolayında olduğunda, finansal baskıda kritik eşik aşılmış kabul edilmektedir. Ercan Uygur'a göre Türkiye bu bakımdan Kasımda kriz sürecine girmiştir (Toprak, 2001,854-889).

Eren ve Süslü ise ekonomik kriz nedenlerini şu şekilde incelemişlerdir:

- Makro ekonomik yapıda sürdürülemeyen durum,
- Ters seçim ve ahlaki tehlikeler,
- Finansal serbestleşme,
- Sürü psikolojisi.

Bu ekonomik kriz nedenlerini daha detaylı açıklamak için ayrı başlıklar altında incelemek faydalı olacaktır.

a- Sürdürülemeyen Makro Ekonomik Yapı

Son yıllarda gelişmekte olan ülkeler büyümelerini dış kaynağa dayandırmışlardır. Ülke hükümetleri sınırlı sermaye kapasitesi, uzun süreli reform ihtiyacı ve dengesiz ekonomiden dolayı uluslar arası sermayeye yönelik politikalar uygulamaktadır. Bu sermayenin çekilebilmesi de faiz oranları ve döviz kuru üzerinde etkili para ve maliye politikaları ile olmaktadır. Bu politikaların amacı dış sermayeyi çekmek olduğu için ekonomi yöneticileri, kur kaybını minimize edip, faiz oranından olacak getiriye alternatif yatırımlara göre yüksek tutmak için faiz oranlarını da yüksek tutmaktadırlar.

1990'lı yıllardaki deneyimler, yumuşak sabit kur izleyen ve sermaye hareketlerine açık olan gelişmekte olan ekonomilerde parasal krizlerin arttığını göstermiştir. İzlenen sabit kurda hedeflenen orana olan güven, politik başarısızlıklardan, arz/talep kaynaklı sıkıntılardan, finansal sektörün zayıflığından, düşük yatırım seviyesinden ve borçların artmasından yara alır. Sabit kur politikası ve

yüksek faiz oranıyla uluslar arası sermaye ülkelere çekilmeye çalışılır. Ancak aşırı kısa vadeli borçlanma, varlık fiyatlarını reel ekonomiden kopuk bir şekilde şişirmeye başlar. Mali birikim zamanla reel birikimden ayrılmaya ve kendi kendini sürdürebilme kapasitesini yok etmeye ve böylece finansal sektörü zayıflatmaya başlar (Arın, 2001,10). Sabit kurdan dolayı sermaye akımlarının arındırılmaması reel kuru aşırı değerli hale getirir.

b- Ters Seçim ve Ahlaki Tehlikeler

Genelde bankaların kredi müşterileri arasında asimetrik bilgi problemi vardır. Bankalar güvenli borç alıcılar ile güvensiz borç alıcıları ayırt edemezler. Bankacılık sektörü iyi müşteri ile kötü müşteriyi birbirinden ayıramadığından bütün müşterilerine yüksek faiz uygular. Bu tür uygulama sonucunda ters seçim ortaya çıkar (Romer, 1996,378). Kötü müşteri bu yüksek faizi karşılamaya istekli olur. Böylece geri dönmeyen kredilerin oranı artar. Kredi riskine sahip olanlar, kredi alabilmek için daha istekli ve ısrarcı olurlar. Bu tutumları sonucu krediyi alan bu kesim olur.

Ahlaki tehlike günümüz finansal krizlerin en önemli nedenidir. Ahlaki tehlike finansal kurumların “nasıl olsa kurtulacağım” inancından doğmaktadır. Bu terim işlerin kötü gitmesi halinde bedeli ödeyecek olan başkası ise, riski alacak kişinin, alacağı riskin ne kadar olacağına karar vermesi gereken her durum için kullanılır (Krugman,1979,311). Finans kesimdekiler, başlarına bir şey gelirse hükümetin kendilerini kurtarmak zorunda olduğunu bildiklerinden her türlü riskli pozisyonları almaya başlar. Açık pozisyonlar artarak yabancı yatırımcı için kriz beklentisinin doğmasına neden oluyor. Ahlaki tehlike, tasarruf sahiplerinin, bankaların devlet güvencesinde olduğu mantığı ile mevduatları izlememesi ve bu konuda tedirginlik duymaması ile de iyice artmaktadır. Böylece bankalar devlet güvencesi altında riskli projeleri destekleyerek ekonomiyi genel bir krize sokarlar (Mishkin, 1996,39).

Ahlaki tehlike sadece bankacılık sektöründen kaynaklanmaz, aynı zamanda kamudan da kaynaklanabilir. Gelişen ülkelerin dış kredilere (özellikle IMF kredilerine) güvenerek yüksek maliyetli yapısal tedbirleri almamaları kamunun ahlaki tehlikesini yansıtır.

c- Finansal Serbestleşme

Son yıllarda yaşanan finansal krizlerin belki de en temel sebebi sermaye hareketlerinde yaşanan sınırsız serbestleşmedir. Yoğunlaşan küreselleşme çabaları, sermaye hareketlerinin geleneksel (doğrudan yatırım) işlevlerinin değişmesine neden olmuştur. Kısa vadeli spekülasyon bir hal alan sermaye hareketleri, resmi kanallardan özel kanallara inerek ülke ekonomileri üzerinde son derece büyük oynaklıklara neden olmaktadır. Gelişen bir ekonominin, gerekli makro ekonomik şartları (denk bütçe, fiyat istikrarı, adil bir gelir dağılımı, katma değeri yüksek olan malların üretimi, denetimli bankacılık kesimi, derinliği olan finansal kesim, reel büyümeyi sağlayan bir ekonomik yapılanma) sağlamadan, finansal serbestleşmeye geçmesi, ülkeye yarardan çok zarar getirebilmektedir. Uzun dönemli sermaye hareketlerinden yararlanmak isteyen bir ekonominin istikrarlı bir reel büyüme oranına sahip olması gerekmektedir. Yapısal ve kurumsal zayıflıklar taşıyan bir ekonomide sermaye hareketlerini etkileyecek imkânlar sınırlı olduğu için, kısa vadeli sermaye akımları, ancak yüksek faizler sunularak cezp edilmeye çalışılır (Akyüz, 1995,195). Bu durum da kriz riskini artırır.

Kazgan'ın da belirttiği gibi krizler, finansal dengeleri bozuk, finansal kurumları zayıf ve piyasaları sığ, sanayisi ve tarımı düşük verimli bir ekonominin, artan küreselleşmeye tepkisi olarak sık sık ortaya çıkmasıdır (Kazgan, 2001,26). Kısa vadeli sermaye bir ülkeye faiz arbitrajından yararlanmak üzere gelip yüksek reel faize yönelerek, kısa vadede aşırı kar sağlarken, ulusal paranın aşırı değerlenmesine de neden olmaktadır. Dışa bağımlı yapay bir büyüme ortamı yaratan reel faiz ile döviz kuru arasındaki dengeleri bozan bu ortam, sonuçta bir krize neden olabilmektedir. Kriz ortamına girilince, merkez bankalarının para otoritesi işlevleri giderek kısıtlanmakta ve böylece ulusal para kontrolden çıkmaktadır (Yeldan, 2001,23).

Kısa vadeli sermaye hareketleri sonucunda finans piyasaları, genellikle kaynakların risk ve kazançlarını doğru yansıtma, tasarruf ve yatırımları dengeleme gibi geleneksel işlevlerden uzaklaşarak, aşırı oynak değerlerden para kazanmaya çalışan kurumlar haline gelmektedir. Bu oynaklık istikrarsızlığı da beraberinde getirmektedir.

d- Sürü Psikolojisi

Ekonomik büyüklükleri sürekli kötüye giden bir ülkenin krize girmesi doğaldır. İktisadi birimler ülke ekonomisi ile ilgili bu bilgileri rasyonel olarak değerlendirdiğinde spekülasyon atakları krizi tetiklemektedir. Fakat ülke ekonomisinin verileri normal olduğu halde, iktisadi birimlerin bu bilgileri rasyonel şekilde kullanmamaları da, (yani ekonomide bir bozukluk varmış gibi hareket etmeleri de) krizin bir başka nedeni olmaktadır. Burada krizin çıkmasına veya spekülasyon atak olmasına neden olan sürü psikolojisidir. Finansal piyasalarda herkes birbirinin ortalama fiyatını tahmin etmeye çalıştığından iktisadi birimler diğer iktisadi birimlerin ne yaptıklarına dikkat ederler. Örneğin Latin Amerika krizlerinde iktisadi birimlerin, ekonomik göstergelere göre değil sadece diğerleri öyle yapıyor diye borç verdikleri ortaya çıkmıştır (Akyüz, 1995,195). Durum böyle olunca ekonominin iyi ya da kötü dengesi iktisadi beklentilere bağlı olmaktadır.

Bu tür krizlerde kritik nokta para ve maliye politikalarının sonuçları değil, bu politikaların iktisadi birimler tarafından nasıl algılandığı önemlidir. Bütün iktisadi birimler aynı anda aynı bilgiye sahip olmadığından, diğer iktisadi aktörlerin davranışlarını izlerler. Örneğin bir spekülasyonörün otoritelerinin veya bankaların mali durumlarıyla veya kararlarıyla ilgili önemli bir bilgiye sahip olduğunu varsayalım. Buna bağlı olarak portföyünde bir değişmeye giderse, diğer yatırımcılar da bu spekülasyonörün kendilerinin bilmediği bir bilgiye sahip olduğunu düşünüp, aynı eğilimi gösterirler. Belli bir süre sonra bu katlanarak devam eder. Bu tür bir eylem sürü psikolojisi olarak adlandırılmaktadır.

Yukarıda belirtilen etkenlerin hepsinin özellikle son yıllarda başta Türkiye olmak üzere çeşitli ülkelerde yaşanan finansal krizlerde rol oynadıkları bilinmektedir.

2.3.1. Dış Borç Krizleri

Kriz kavramları içinde en kolay ve en rahat anlaşılacak bir olgu olarak ilk önce dış borç krizleri dikkati çekmektedir. Birçok ülkenin yaşayabileceği bu kriz türünün temelinde adından da anlaşılacağı gibi dış borç etkisi yatmaktadır. Ekonomisini iç dinamikleri ile sürdüremeyen her ülkenin başvuracağı en temel çözümlerden birisi olarak dünya piyasasından dış kaynak bulmaya yönelme ortaya

çıkılmaktadır ki, bunun sonucu olarak da dış borçlanma oluşmaktadır. Ülke ekonomisini düzene sokmak ve ekonomik sisteme işlerlik ve canlılık sağlamak amacıyla dış piyasadan yapılan borçlar, ekonomi içinde iktisadi bir şekilde değerlendirilemezse sonucunda dış borç ülke içinde gelecek dönemlere bir ekonomik kriz etkisi taşır. Bunun en temel nedeni ise alınan dış kaynakların dönüşümünün sağlanması için ekonomide etkin kullanılmaması ve dış borcun sürdürülememesidir.

Para krizleri ve bankacılık krizlerine göre daha somut ve önceden görülebilen özelliklere sahip olan dış borç krizleri, ülkenin kamu ve/veya özel kesime ait dış borçlarını ödeyememe durumudur. Yıllara yaygın veya olağanüstü harcamaların ardı sıra gelmeleri sonucu hükümetlerin dış borçların çevrilmesi ve yeni dış kredi bulma konusunda sıkıntı yaşamaları nedeniyle dış borcun yeni ödeme planlarına bağlanması veya yükümlülüklerin ertelenmesi şeklinde ortaya çıkmaktadır.

Borç almış olan ülke, borçlarını ödeyemediğinde veya borç vericiler borçların ödenmeme olasılığı olduğunu düşünerek yeni krediler vermeyip, mevcut kredileri geri almaya çabalarlar. Borçlu ülke üzerinde yaptırımlara başladıklarında borçlu ülkenin durumunu daha kötüye gitmesine sebep olarak dış etkenlerin yanı sıra iç etkenler de etkili olarak dış borç krizlerini ortaya çıkarır. Bu krizler özel veya kamu borcundan kaynaklanabilir. Kamu sektörünün geri ödeme yükümlülüklerini yerine getiremeyeceği şeklindeki risk algılamaları özel sermaye girişlerinde şiddetli bir düşüşe, iç ekonomideki dinamizmde oluşacak durgunlukla para krizine yol açabilir (IMF, 2002,4-7).

2.3.2. Bankacılık Krizleri

Bankacılık krizi, “ticari bankaların borçlarının vadesinin uzatılmaması veya vadesiz mevduatlardaki ani bir çekme talebini karşılayamamaları çerçevesinde likidite sıkıntısına düşmeleri ve arkasından iflas etmeleri durumunu ifade eder (Delice, 2003,61).

Bankacılık krizlerinin sebepleri olarak IMF'nin 2002 yılında yayınladığı Fırtına'nın Gözü isimli eserde fiili veya potansiyel banka mevduatlarının çekilmeleri; bankaların yükümlülüklerini ertelemeleri veya büyük ölçekli finansal destekler sağlaması için hükümetin iflasları önlemeye zorlanmasının teşvik ettiği spekülasyon amaçlı banka iflaslarını göstermektedir. Para krizlerine göre bankacılık krizlerin

özelliği ise para krizlerinden daha uzun süreli olma eğilimi taşımaları ve ekonomik faaliyet hacmi üzerinde daha şiddetli etkiler doğurmalarıdır (IMF,2002,4-7).

Bu sebeplerin yanı sıra, geri dönmeyen kredilerin artması, menkul değerler piyasalarındaki dalgalanmalar, reel sektörün küçülmesi nedeniyle bankaların aktif yapılarının bozulması bankacılık krizlerinin temel nedenleri olmaktadır. Bankacılık sektörünün krize girmesi sonucunda mevduat sahipleri bankalardan mevduatlarını çekmeye başlayacağı için, bankaların likidite sıkıntısı had safhaya varır.

Ekonomik kriz araştırmalarında, banka krizlerini ülkenin banka mevduat verilerine ulaşarak, krizi mevduat kaçışı olarak tanımlamak mümkün olsa da, son yıllardaki pek çok bankacılık problemi banka bilânçolarının yükümlülüklerinden değil, aktif tarafından kaynaklandığından, bankacılık krizlerini tanımlamakta; banka portföylerindeki geriye dönmeyen borçların payı, gayrimenkul ve borsa fiyatlarındaki dalgalanmalar ya da firma başarısızlıkları gibi değişkenler gösterge olarak kullanılmaktadır. Bu sınırlamalar nedeniyle pek çok araştırmacı, bankacılık krizlerini iki tip olguyla tahmin etmektedir: Bunlar, bir veya daha fazla finansal kurumun kapatılması, birleştirilmesi veya kamu sektörünce el konulması olgusu ile banka paniklerinin olduğu durumda, yoğun bir kamu müdahalesinin gündeme gelmesidir (Kaminsky, C.M. Reinhar, 1996,2).

Bankacılık krizleri çoğunlukla para (currency) krizlerini öncelemiştir. Özellikle 1990'ların ortalarında bazı gelişen ülkelerde (Türkiye ve Venezüella gibi) böyle olmuştur. Şiddetli para krizlerinin, bankacılık krizlerinin tetiğini çektiği de görölmüştür. Oysa ılımlı bir para krizi bankacılık krizi olmadan sona erebilir (Caprio, 1998).

2.3.3. Para Krizleri

Ekonomik krizlerin en önemlilerinden bir tanesi de para krizleridir. Para bir ekonomideki varlıkların kâğıtsal ve rakamsal olarak ifade edilmesidir. Para bir değişim, hesap ve birikim aracı olarak ekonomiye yön veren en temel unsudur. Paranın olmadığı ekonomiye takas ekonomisi denilmektedir ki artık bu tür bir ekonominin varlığından söz etmek pek mümkün değildir. Bunun yanında, para dahi çoğu zaman yerini uluslar arası değerli kağıtlara ve elektronik olarak yapılan online işlemlere bırakmaktadır. Para, her ne kadar bir kâğıt parçasından ibaret olsa da hem

ülke içinde hem de uluslar arası ekonomik ilişkilerde en temel argümandır. Para bir ekonomi için bu kadar önemli olunca, onun yönetilmesi de o kadar önem arz etmektedir. İyi yönetilemediği zaman krizlere neden olmaktadır.

Özellikle sabit döviz kuru sistemlerinde piyasa katılımcılarının taleplerini aniden yerel para ile birimlendirilmiş aktiflerden yabancı paralı aktiflere kaydırmaları sonucu, merkez bankasının döviz rezervlerinin tükenmesi şeklinde ortaya çıkan krizlerdir. Bir ülke parasının üzerindeki spekülasyonla bir devalüasyonla veya şiddetli değer kaybıyla sonuçlanırsa veya merkez bankası büyük miktarlarda rezerv satmak veya faiz oranlarını önemli oranlarda yükseltmek suretiyle parayı korumaya zorlanırsa bir döviz veya para krizi oluşur. İlgili literatürde hem teorik, hem de deneye dayalı alanda oldukça geniş yer tutan para krizleri konusunda hala daha çözüme kavuşturulmamış olgular bulunmaktadır. Diğer taraftan her yeni kriz, ortaya yeni sorunlar çıkarmaktadır. Bazı iktisatçılar “eski tip” veya “yavaş hareket eden” para krizleri ile “yeni-tip” krizler arasında ayırım yaparlar. İlk kriz türleri bir aşırı harcama ve reel değerlenme döneminin arkasından cari hesap açığının artmasıyla doruğa ulaşırlar ve çoğunlukla devalüasyon ve aşırı sermaye kontrolleri ile sonuçlanırlar. İkinci tür krizlerde ise liberalize edilmiş ve finansal piyasalara entegre olmuş bir ortamda ekonominin önemli bir kısmında bilançoların kredi değerliliği hakkında endişeleri olan yatırımcılar, döviz kuru üzerinde çok hızlı bir şekilde baskıya yol açabilirler (IMF, 2002). Para krizlerine yol açan spekülasyon saldırıları, yurtiçi aktif piyasalarında bir çöküşün (Asya’da olduğu gibi); yabancı para cinsinden kısa vadeli dış borçlardaki artışın, döviz kurundaki aşırı değerlenme ve cari hesap açığındaki artışın (Meksika’da olduğu gibi) veya sabit döviz kuru sistemini terk etmeye yönelik bir politika tercihinin (1992’de İngiltere’de olduğu gibi) arkasından ortaya çıkabilir (Milesi F., Razin,2000,285-323). Para krizlerini ödemeler dengesi krizi ve döviz kuru krizi şeklinde ikili bir ayırıma tabi tutmak mümkündür. Sabit kur sistemleri uygulayan ülkelerdeki para krizleri ödemeler dengesi krizi diye adlandırılarak dikkat döviz rezervi azalmalarına 60 çekilirken, esnek kur sistemi uygulanan ülkelerdeki krizlere döviz kuru krizi adı verilerek, dikkat rezerv azalmaları yerine kur değişmelerine çekilmiş bulunmaktadır (Kibritçioğlu, 2001,174-182).

Gürkan Yay, para krizini en basit tabiriyle “Para (currency) krizi, döviz kurunda ani bir hareketi ve sermaye akımlarındaki keskin bir değişmeyi ifade eder.”

olarak tanımlamaktadır. Paranın da ani hareket özelliğini belirten bu tanıma dayanarak, parayı ekonomide en hızlı hareket kabiliyeti olan unsurlardan birisi olarak tanımlamak yanlış olmasa gerekir. Bu sebeptir ki sıkıntı, buhran ya da kriz dönemlerinde ilk işleme koyulabilecek ve hareketlilik getirilecek unsur da yerel veya yabancı para cinsleridir. Bu sebeptir ki para krizlerine döviz krizleri de denmektedir. Para krizleri de yabancı literatürde “currency crisis” olarak anıldığından, para krizleri için “döviz krizi” atfı da hem içerik hem de isim olarak doğru bir şekilde kullanılmaktadır. Bu kavrama dövizleri de aldığımızda kur farkları ve kur oranlarındaki değişimlerin de para krizlerinde etkili olduğunu söylemek gerekir. Para krizleri de kur sistemine bağlı olarak (gerek sabit kur sisteminde gerekse dalgalı kur sisteminde) piyasa katılımcılarının taleplerini aniden yerel para ile biçimlendirilmiş aktiflerden yabancı paralı aktiflere çevirmeleri sonucu, merkez bankasının döviz rezervlerini eritmesi şeklinde ortaya çıkan krizlerdir. Ulusal para biriminin üzerindeki spekülasyonla bir devalüasyonla veya şiddetli değer kaybıyla sonuçlanırsa veya merkez bankası büyük miktarlarda rezerv satmak veya faiz oranlarını önemli oranlarda yükseltmek suretiyle parayı korumaya zorlanırsa bir döviz veya para krizi oluşur (Gülsün, 2001,1234-1248)

Eren ve Süslü’ye göre ise “Bir paranın değişim değeri üzerindeki spekülasyon saldırı, paranın değer kaybetmesine veya paranın değer kaybetmesini önlemek için büyük miktarlarda döviz rezervlerinde azalmaya veya faizlerde astronomik düzeylerde yükselmesine neden oluyor ise bu para krizi olarak adlandırılmaktadır (Eren, Süslü, 2001,662-674).

1990 sonrası dönemde gelişmekte olan ülkelerde yaşanan para krizlerinin büyük bir kısmında krizin tetiğini çeken unsur yüksek sermaye hareketliliğinin ortaya çıkardığı sermaye hesabı krizleri olmuştur. Teorik olarak, sermaye akımlarındaki bir tersine dönme para krizlerini başlatabilir ve dış finansman kaynaklarının tükenmesinden dolayı cari hesap açıklarında bir azalmayı beraberinde getirebilir. Sermaye hesabı krizlerinin en önemli iki bileşeni, hacimli sermaye girişleri ve bu sermaye içerisinde kısa vadeli kredilerin ağırlıklı olmasıdır. Bu iki durum birlikte para ve bankacılık krizlerine yol açmaktadır (Delice, 2003,73-74).

3. YOKSULLUK TANIMI VE ÇEŞİTLERİ

Araştırmanın bu bölümünde yoksulluk kavramı ele alınacaktır. Yoksulluğun tanımı ve çeşitleri bu bölümde incelenecektir; ancak yoksulluk ile ilgili ortaya konulan çok çalışma bulunmamaktadır. Bundaki en önemli nedenlerin başında yoksulluğun değerlendirilmesi ve ortaya konmasında yaşanan zorluktur.

Yoksulluk bir ülke için hem ekonomik hem de sosyal olarak ele alınması gereken bir olgudur. İktisadi olarak ele alındığında yoksulluk, kaynakların hane halkı arasında oransal olarak adaletli dağıtılmadığı bir kitle ortaya çıkarmaktadır ki, bu kitle sosyal olarak ele alındığında ise ülkede, kentlerde ve hatta en küçük yerleşim alanlarında mutsuz, umutsuz ve sorunlu bir kesim ortaya çıkarmaktadır.

Yoksulluğun birçok nedeni olabilir. Aktan, bunların bazılarını şöyle sıralamıştır: Yoksulluk, fazla üretemeden ve aynı zamanda üretilen değerler karşılığında elde edilen değerlerin bireyler arasında, bölgeler arasında, sektörler arasında vs. adil bir şekilde paylaşılmasından kaynaklanır. İlk olarak, fazla üretim yapamamanın nedenlerini incelemek gerekir. En başta iklim ve doğa koşulları yönünden bazı ülkeler ya da bazı ülkeler içinde bazı bölgeler daha fazla üretme kapasitesinden yoksun olabilirler. Bu durumda o ülkede ya da bölgede yaşayan insanlar ister istemez daha yoksul olurlar. Hızlı nüfus artışı, bir yandan ülkelerin daha fazla üretim yapmalarına imkân sağlarken, öte yandan ülkelerin daha fazla tüketmelerine de neden olur. Üstelik iklim ve doğal koşulları açısından çok iyi konumda bulunmayan ülke ya da ülke içindeki bölgelerde hızlı nüfus artışı mevcutsa, bu takdirde yoksullaşma kaçınılmaz olur. Aktan yoksulluğun kaynakları arasında şu faktörleri de saymaktadır: Adaletsiz vergi sistemi, yüksek faiz ve rant ekonomisi, doğal afetler, çalışamayacak durumda olan özürlü sayısının fazla olması, bireyler arasındaki yetenek farklılıkları, miras yoluyla elde edilen gelirler, piyasada tekelleşmenin olması, devlet teşvikleri, enflasyon, işsizlik vs. (Aktan, 2002,3).

21. Yüzyıla çok yaklaştığımız bir dönemde, insanların refah ve mutluluk içinde yaşamaları, ekonomik ve sosyal politikalar vasıtasıyla da bunun sürdürülebilir hale getirilmesi büyük önem taşımaktadır. Yoksulluk, yalın kelime haliyle bile korkunç bir insanlık gerçeğini yansıtmaktadır. Dünyada yaklaşık olarak her beş kişiden birisi yoksuldur. Buna ilave olarak bölgesel sorunlar, iç savaşlar ve ekonomik ambargolar gibi dolaylı sebeplerden dolayı da insanlar istemeseler dahi yoksulluğa

mahkûm edilmektedirler. Yoksulluk özellikle kadın ve çocukları son derece olumsuz biçimde etkilemektedir. Bunların hayat standartlarında ortaya çıkan dengesiz gelişmeler, gelir dağılımı bozuklukları ve ilave olarak pek çok dışsal etkenler yoksulluğu artırıcı etkiye sahiptir. Gelişme, çağdaşlaşma ve refah toplumu olma amacına uygun olarak, yoksullukla mücadele politikalarının geliştirilmesi ve süratle uygulanması önem kazanmaktadır. Ülkemizde de gelir dağılımı bozukluğu ile yoksulluk birbiriyle koşuttur.

Yoksulluk, yirminci yüzyılın sonlarında insanlığın yüz yüze kaldığı en önemli beşeri ve toplumsal bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bugün için pek çok ülke şiddet derecesi ne olursa olsun az ya da çok bu sorun ile iç içe yaşamaktadır. Dolayısı ile fakirlik ile mücadele etmek durumunda kalmıştır. Ekonomik ya da sosyal boyutlu gelişmelere paralel olarak ortaya çıkan, yeryüzünde oldukça geniş bir coğrafya üzerinde görülen, henüz bütün boyutları ile tam olarak incelenmemiş olan yoksulluk sorunu daha uzun bir zaman dünya gündeminde kalmaya devam edecektir. Ekonomik gelişmişliği yakalayabilmiş ülkelerde dahi yoksulluktan söz etmek mümkündür. Özellikle sanayileşmiş ülkelerin pek çoğunda bu sorun ile mücadele programları geliştirilmiştir. Dünya Bankası uluslararası bir kuruluş olarak bu konuda en fazla çalışmayı yapan kuruluştur. Buna rağmen fakirliğin ortadan kaldırılması ya da şiddetinin azaltılması konusunda Banka'nın 1980'li yıllardaki yaklaşımları ile 1990'lı yıllardaki yaklaşımları ve çözüm önerileri farklılıklar göstermektedir. Yoksulluğu sadece açlık ya da yeterince beslenebilecek gıdaya sahip olamama şeklinde algılamak yanlış olacaktır. İnsan sadece yemek ihtiyacı olan bir varlık değildir. Başta gıda olmak üzere giyim, barınma, eğitim, sağlık, altyapı, kültür, ortak yaşama ve buna benzer ihtiyaçları olan bir kutsal varlıktır. Dolayısı ile insan ihtiyaçlarının “yeterince” karşılanıp karşılanmadığı sorunun özünü teşkil etmektedir. Ekonomik ve sosyal sorunların doruklara ulaştığı geçtiğimiz çeyrek yüzyılda, yoksulluk da ürküntü verecek boyutlara ulaşmıştır. Özellikle dünyanın gelişmekte olan ya da az gelişmiş bölgelerinde görülen yoksul insanların sayısı artık milyarlarla ifade edilmektedir. Sanayileşme ile beraber toplumların ekonomik ve sosyal yapılarında da bir takım değişiklikler olmaktadır. Bu değişimin hızı ve oluş biçimi ülkeden ülkeye, toplumdan topluma ve hatta bölgeden bölgeye değişmektedir. Bu değişimde toplumların ekonomik yapısı, tabii kaynaklara sahipliği, gelişmişlik

seviyesi, insan gücü, sosyal durumu, kültürel zenginlikleri, dini inanışları, etnik yapıları gibi unsurlar önemli belirleyici etken olmaktadır (Dumanlı, 1995,224).

3.1. Yoksulluğun Tanımı

Yoksulluk oldukça karmaşık bir olgudur. Gelişmekte olan ülkelerin ve geçiş ekonomilerinin bugün karşılaştığı en ciddi problemlerden birisi büyümeyi hızlandırıp yoksulluğu azaltan reformlar belirleyip uygulamaktır. 1980'li yıllardan beri uygulanan ortodoks ekonomik politikalar kapsamında daha fazla liberalizasyon ve küreselleşmenin gelişmekte olan dünyada yoksulluğu azaltmadığı yönünde yaygın bir kabul bulunmaktadır. Dolayısıyla bugün, kalkınma ekonomisinin temel ilgi alanlarından birisini yoksulluk ve onunla mücadele oluşturmaktadır (Uzun, 2003,155).

Her ülkenin kendi ekonomik, siyasal ve sosyal yapısına göre yoksulluk tanımı ortaya konabilmektedir. Çünkü her ülkenin iktisadi ve sosyal yapısı farklılık arz etmektedir ki, zenginlik ve yoksulluk değerleri de bu farklılıklara göre değişmektedir.

Yoksulluk araştırmalarının yakın bir geçmişe kadar iktisat ağırlıklı bir gelişme göstermiş olmasının bir yansıması olarak ekonomik göstergelerin ön plana çıktığı görülmektedir. Ancak yoksulluğu salt ekonomik açıda tanımlandığında dahi, başta gelir ve tüketim harcamaları olmak üzere birçok farklı kıstası kapsayan bir göstergeler yelpazesine karşılaşılmaktadır. Yoksulluğun yalnızca ekonomik bir sorun olmaması, sosyal ve ahlaki boyutları da olan karmaşık bir sorun olarak ortaya çıkması, zaman içerisinde yoksulluğu ortadan kaldırmak ya da en azından azaltmak için oluşturulan mücadelelerin de çok yönlü oluşmasını doğurmaktadır. Sonuç olarak, yoksulluğun nasıl tanımlanacağı, bu konuda hangi politikaların uygulanabileceğini ya da uygulanması gerektiğini de büyük ölçüde belirlemektedir (Şenses, 2003).

Genel anlamıyla yoksulluk, asgari yaşam standardına erişilememiş olma durumu olarak anımsanmaktadır. Bu tanım aynı zamanda yaşam standardının nasıl ölçüleceği, asgari yaşam standardının ne anlam ifade ettiği ve yoksulluğun şiddetinin bir ölçüt veya indeks ile ifadesinin mümkün olup olmadığı sorularını da beraberinde getirmektedir. Bu soruların yanıtları yoksulluk kavramına verilen farklı anlamlarda aranmıştır.

Bir yaklaşıma göre yoksulluk, insanların kendileri için yeterli kabul edebilecekleri tatmin düzeyini sağlamaya yetecek bir gelire sahip olup olmadıklarına ilişkin beyanına bağlı olarak tanımlanmaktadır. Subjektif yoksulluk kavramı olarak ifade edilen bu yaklaşım, bireylerin gelir, tüketim ve tasarruflarını gözleyen araştırmacının kendi yorumuna da yer vermektedir (Drewnowski, 1977,183).

Yoksulluğu görelî bir kavram olarak yorumlayan bir diğêr yaklaşım, yoksulluğu bireyin gereksinmelerini karşılama derecesi yönüyle toplumun diğêr bireyleri karşısındaki durumuna göre tanımlamaktadır. Yoksulluğun görelî olarak tanımlanmasında ya nüfusun düşük gelirlî bir oranı yoksul olarak alınmakta ya da ortalama gelir düzeyinde bir sınır saptanarak bu sınırın altında gelire sahip olanlar yoksul olarak tanımlanmaktadır (Ahluwalia, Carter, Chenery, 1979,299). Yoksulluk kavramını asgari yaşam standardının gerektirdiğı temel gereksinmeleri karşılama yeterli gelirin elde edilememesi durumu olarak tanımlayan bir diğêr yaklaşımla, yoksulluk kavramının mutlak bir standarda bağlanması amaçlanmıştır. Bu standart yaşamın vazgeçilmez gereksinmeleri olan yiyecek, giyecek, konut gibi maddî olanakları sağlayabilecek gelir düzeyidir. Bireyin bu gereksinmeleri karşılayacak bir gelire sahip olması esastır ve bu gelire sahip olmadığı durumda o kişi yoksul sayılır (Drewnowski, 1977,183).

Görüldüğü gibi, farklı kriterlerden hareketle yoksulluğa farklı anlamlar katan üç ayrı yoksulluk kavramı türetilmiştir. Farklı yoksulluk kavramları, kendi ölçüm metotlarını da beraberinde geliştirmiştir. Her yoksulluk kavramı için ayrı ölçüm yöntemlerinin geliştirilmiş olması yoksulluğu ölçmenin evrensel bir yönteminin olmadığını göstermektedir.

3.2. Yoksulluk Çeşitleri

Yoksulluk nedenleri ve oluşumu bakımından birçok çeşide ayrılmaktadır. Bu yoksulluk çeşitlerinin ayrışmasındaki en temel faktör ise yoksulluğu ortaya çıkaran nedendir. Birçok yoksulluk çeşidi olmasına karşın bunların en çok bilinenleri mutlak yoksulluk ve görelî yoksulluktur.

3.2.1. Mutlak Yoksulluk

Yoksulluk genel olarak bir halkın ya da onun belirli bir kesiminin asgari yaşam düzeyini sürdürebilmek için gıda, giyim ve barınak gibi sadece en basit ihtiyaç maddelerini karşılayabilmesi olgusudur. Buna mutlak yoksulluk da denmektedir (Uzun, 2003,155). Bu kişilerin miktarı genellikle belirli bir minimum gelir düzeyinin altında yaşayan insanların sayısı ile hesap edilmektedir. Bu düzey ulusal gelir düzeylerinden bağımsız olarak günlük bir dolardan aşağı gelir düzeyine sahip olanların sayısı şeklinde belirlenmektedir. Mutlak yoksulluğun dünyanın her tarafında var olduğu açıktır, ancak bunun genel nüfusa oranlarında önemli farklılıklar ortaya çıkmaktadır.

Hane halkı veya bireyin yaşamını sürdürebilecek asgari refah düzeyine ulaşamaması durumudur. Bir insanın günlük asgari kalori gereksinimine göre hesaplanır. Bu miktar ülkelerin sosyo-ekonomik yapıları ve coğrafi koşullarına göre değişmektedir. Bu miktar gelişmiş ülkelerde 3390 kalori, gelişmekte olan ülkelerde 2480 kalori ve az gelişmiş ülkelerde 2070 kaloridir. Mutlak yoksulluk oranı, bu asgari refah düzeyine ulaşamayanların sayısının toplam nüfusa oranıdır. Bu yaklaşım, zaman zaman açlık boyutlarına da varabilen ağır beslenme sorunlarının gündemde olduğu ülkelerde yaygın olarak kullanılmaktadır (Şenses, 2003,63).

Uluslar arası yoksulluk sınırı mutlak yoksulluk düzeyine giren nüfusu tahmin etmek için kullanılmakta ve genellikle ABD doları olarak ifade edilmektedir. Örneğin 1985 yılında Dünya Bankası, 370 \$'ın aşağısını yoksulluk sınırı olarak belirlemiştir. Dünya Bankası yoksulluğu daha çok parasal gelir açısından tanımlamaktadır. O halde yoksul kelimesi, belirli bir gelir seviyesinin altında kalanlar için kullanılmaktadır. Ünlü kalkınma iktisatçısı Amartya Sen yoksulluğu belirli bir asgari kabiliyeti devam ettirememeye şeklinde tanımlamaktadır. Uygulamada yoksulu yoksul olmayandan veya aşırı yoksul olandan ayırmak için bir yoksulluk sınırı belirlenmektedir. Bu sınır yoksulluk ölçümlerinin köşe taşı oluşturur. Klasik tanımıyla yoksulluk sınırı yoksul olarak sınıflandırılan bir kişinin altındaki hayat standardı seviyesidir. Ancak yoksulluk sınırı, yoksulluk ölçümlerinde her zaman yeterince açıklayıcı olmamaktadır. Örneğin yoksulluk sınırı 360 \$ olarak belirlendiğinde mutlak yoksulların çoğunun yıllık üç yüz dolar mı, yoksa üç yüz elli dolar mı kazandıkları açığa çıkmayacaktır. İşte bu amaçla yoksulluk sınırının altında

kalan nüfusun oranını belirlemeye yönelik yeni bir ölçü getirilmiştir. Yoksulluk açığı şeklinde tanımlanan bu ölçü ile yoksulluk sınırı altında kalan herkesin bu sınıra ulaşmasını sağlayacak toplam gelir miktarı belirlenmektedir. Bir başka anlatımla yoksulluk açığı, yoksulluk sınırı ile bu sınır altında yaşayan tüm insanların gerçek gelir düzeyleri arasındaki farkın toplamını ifade etmektedir. Kişi başına tüketim veya gelir açısından yoksulluk sınırının altında kalanların oranıyla ifade edilen bu orandan hareketle Yoksulluk Açığı İndeksi hesaplanmaktadır. İndeks yoksulluk sınırı altındaki fakirlerin daha alt düzeyde sınıflandırılması için de kullanılmaktadır. İndeks yoksullarla yoksulluk çizgisi arasındaki açığı yüzdeler olarak ortaya koymaktadır. Yoksullukla ilgili olarak daha değişik indeksler de hazırlanmaktadır. Bu indekslerin doğruluğu konusunda tartışmalar olmasına karşın uluslar arası karşılaştırmalar için günlük dolar, yoksulluk sınırı olarak kullanılmaktadır. Böylece günlük 1 \$ altında gelire sahip olanlar yoksul olarak adlandırılmaktadır (Philipp, 1999).

3.2.2 Göreli Yoksulluk

Görelî yoksulluk, kişinin bir toplumsal varlık olmasından hareket etmekte ve bir kişinin biyolojik olarak değil, toplumsal olarak kendini üretebilmesi için gerekli tüketim ve yaşam biçimi düzeyinin saptanmasını önermektedir. Bu durumda, belli bir toplumda kabul edilebilir en aşağı tüketim düzeyinin altında geliri olanlar göreli yoksul olarak tanımlanmak durumundadır.

Görelî yoksulluk, daha yaygın olarak “maddî kaynakların, toplumda âdet haline gelmiş veya en azından özendirilen ve onaylanan normal etkinliklere katılımın gerçekleşmemesi durumunun, konfora ve yaşam koşullarına sahip olmanın olanaksız veya son derece kısıtlı hale gelecek kadar yetersiz kalması” olarak da tanımlanmaktadır (Şenses, 2003,91).

3.2.3. İnsani Yoksulluk

Gelir yoksulluğunda, yoksulluk sınırı olarak bir asgarî gelir ve tüketim düzeyi söz konusu iken; insanî yoksullukta, yaşam süresinin kısalığı, eğitim ve sağlık hizmetlerinden yoksunluk, iş olanaklarından yoksunluk, temiz içme suyuna erişim, bebek ölüm oranları gibi kıstaslar dikkate alınarak inceleme yapılmaktadır. İnsani yoksulluk kavramı, okur-yazarlık, yetersiz beslenme, kısa yaşam süresi, ana-çocuk

sağlığının yetersizliği, önlenebilir hastalıklara yakalanmak gibi temel insani yeteneklerden yoksun olmak biçiminde tanımlanabilir. Buna göre temel insan yeteneklerini sürdürebilecek olan mal, hizmet ve altyapıya erişimin yokluğu ya da kısıtlanması, yoksulluğun “insani” boyutu olarak nitelendirilmektedir. Bu yaklaşımda, niteliği ve tanımı nasıl olursa olsun, kişinin “kaliteli” bir yaşam sürmesini sağlayabilecek araç ve olanaklardan yoksun olmak, yoksulluk tanımlarında dikkate alınması gereken bir başlangıç noktasıdır (O’Boyle,1990,5).

3.2.4. Öznel Yoksulluk

Bu yaklaşım, yoksulluğun tanımlamasını kişilerin ve hane halkının değerlendirmesine bırakır. Büyük ölçekli anketler yapılarak toplumun kabul edeceği minimum bir yaşam standardının belirlenmesi sonucu belirlenen bir durumdur (Aktaş, 2007, 59).

3.2.5. Kırsal – Kentsel Yoksulluk

Kırsal yoksulluk daha çok, bağımsızlık, güvenlik, öz-saygı, sosyal kimlik, sosyal ilişkilerin sıklığı ve sağlamlığı, karar alma özgürlüğü, hukukî ve siyasî haklar gibi niteliksel beklentiler ve yoksunluklar üzerine odaklanırken; kentsel yoksulluk, gelir ve tüketim şeklinde niceliksel beklentiler ve yoksunluklar konusuna eğilmektedir (Aktaş, 2007, 59).

3.2.6. Tüketim Harcamasına Göre Yoksulluk

Mutlak yoksulluk kavramında sadece gıda unsuru, göreceli yoksullukta ise kişi başına ortalama gelir veya alt nüfus grubunun gelir payı göz önüne alınmaktadır. Tüketime göre belirlenecek yoksulluk sınırı ise kişinin bütün tüketim unsurlarına yaptığı harcamaları kapsadığından, daha gerçekçi bir durum ortaya çıkacaktır. Tüketim harcamasına göre belirlenecek yoksulluk sınırında, mutlak yoksulluk ve göreceli yoksulluk yaklaşımında bulunmayan öge, kişinin bütün giderleridir. Mutlak yoksulluğu yoksulluk oranı olarak kullanmanın eksikliği bu oranın sadece gıdayı dikkate almasıdır. Göreceli yoksulluğu kullanmanın eksikliği ise salt kişi başına ortalama geliri esas alması, dolayısıyla kişilerin yaşam standardı hakkında yeterli bilgi vermemesidir. Mutlak yoksulluğu kullanmanın yararı, toplumdaki gıda

harcamalarına göre en düşük yaşam standardını ortaya çıkarmasıdır. Göreceli yoksulluğu kullanmanın yararı ise, gelir dağılımı eşitsizliğini en açık şekilde vermesidir. Tüketim harcamaları baz alınarak yapılan hesaplamada ise diğer yaklaşımlardan daha gerçekçi olarak tüm tüketim kalıbı hesaba katılarak hem mutlak hem de göreceli yoksulluğun boyutları belirlenebilmektedir. Çünkü toplumun ortalama tüketim seviyesi altında kalanlar, toplumda en avantajsız kesimlerdir. Tüketim harcamasına göre yoksulluk sınırının belirlenmesinde ülke içindeki bölgesel eşitsizlikler göz önünde tutulmaktadır (Aktaş, 2007, 60).

3.2.7. Sosyal İmkânlar Yoksulluğu

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) 1996 yılında yayınlanan raporunda ilk kez “gelir yoksulluğu” kavramı dışında “sosyal imkânlar yoksulluğu” adını verdiği yeni bir kavramı gündeme getirdi. Henüz çok yeni olan, dolayısıyla akademik çevrelerde dahi yeterince bilinmeyen bu kavram, yoksulluğu parasal gelir yönü ile değil, bireylerin insani gelişme için gerekli temel ihtiyaçlara ne ölçüde sahip oldukları yönünden ele alır ve ölçmeye çalışır. UNDP, geliştirdiği sosyal imkânlar yoksulluğu indeksini başlıca üç kriterden hareketle ölçer. İlk kriter “sağlıklı üreme imkanı.” Uzman sağlık personeli olmaksızın gerçekleştirilen doğum yüzdesi, sağlıklı üreme imkânına bireylerin ne ölçüde sahip olduklarını ortaya koyar. İkinci kriter “sağlıklı büyüme ve yeterli beslenme kriteri.” Bu kriter ise 5 yaşın altında olan ve uluslararası standartlarda gerekli kiloya sahip olmayan, dolayısıyla yeterli beslenemeyen çocukların yüzdesi esas alınarak ölçülür. Üçüncü kriter ise “okuma yazma kriteri.” Araştırmada genel okuma yazma oranı yerine sadece 15 yaş ve üstünde olan kadınların okuma yazma oranları dikkate alınır. Bu üç kriter için hesaplanan yüzdeler tek bir yüzdeye dönüştürülür ve “sosyal imkanlar yoksulluğu indeksi” olarak adlandırılıyor (Aktaş, 2007, 60).

**Tablo 4: Dünya'nın Değişik Bölgelerinde Göreli Yoksulluk Oranları (%),
1990 – 2001**

BÖLGELER	YOKSULLUK ORANI (b)			
	1990	2000	2001	2002
Doğu Asya ve Pasifik	68,5	48,3	47,4	40,7
Çin	68,5	47,3	46,7	41,6
Avrupa / Orta Asya	6,8	21,3	19,7	16,1
Güney Amerika / Karayipler	27,6	26,3	24,5	23,4
Orada Doğu / Kuzey Afrika	21,0	24,4	23,2	19,8
Güney Asya	86,3	77,7	77,2	77,8
Güney Sahra	76,0	76,5	76,2	74,9
Toplam	60,8	53,6	52,9	50,0
Çin Hariç	57,5	55,7	54,9	52,7

b. Günde iki dolardan az gelire geçinenlerin toplam nüfusa oranı (yüzde)
Kaynak: World Bank, 2005

4. YOKSULLUK SINIRININ ÖLÇÜLMESİ YÖNTEMLERİ

Araştırmanın bu bölümünde yoksulluk sınırının ölçülmesi yöntemlerine kısaca değinilecektir. Yoksulluk, bir toplumda yoksul olanlarla olmayanları birbirinden ayırmak için kullanılan bir kavramdır. Yoksulluk sınırının belirlenmesi, yoksulluk çalışmaları için önemlidir. Yoksulluk sınırının altında kalan yoksullar arasında bir gelir eşitsizliği mevcuttur ve bunun da dikkate alınması gerekmektedir. Yoksulluk çizgisi altında yer alan gruplardan bir kısmı yoksulluk sınırına yakın bir yerde yoğunlaşma gösterirken, bir başka grup ise çok daha aşağılarda yoğunlaşma gösterebilir. Yoksulların yoksulluk sınırı gelire göre konumlarını ve kendi içlerindeki eşitsizlik düzeyini ölçmek için çeşitli ölçüler geliştirilmiştir. Bu ölçüler ile, çeşitli ülkelerin yoksulluk düzeylerini karşılaştırmak ve bir ülke içinde yoksulluğun zaman içindeki gelişimini izlemek mümkündür. Yoksulluk sınırının belirlenmesi amacıyla kullanılan birkaç yaklaşım mevcuttur

4.1. Alınması Gerekli Asgari Kalori Miktarı Yaklaşımı

Besin gereksinimine dayalı yoksulluk sınırında, tüm nüfus için önerilen kişi başına ortalama kalori alımının altında olan hane halkları fakir olarak

adlandırılmaktadır. Bu yöntemin sakıncası, tüm nüfus için aynı kalori normlarının kullanılmasıdır. Oysa aynı hane halkı içerisinde bile kişiden kişiye kalori normları farklılaşabilmektedir. Ayrıca yaş, cinsiyet ve meslek değişkenleri de, alınması gereken kalori miktarını doğrudan etkilemektedir. Farklı yaş ve cinsiyet gruplarındaki kalori ihtiyacının ulusal ağırlıklı ortalaması alınarak kişi başına kalori ihtiyacı belirlenir. Burada ağırlıklar, farklı yaş ve cinsiyet gruplarındaki nüfus oranlarıdır. Bireyin dengeli beslenmesinin günlük maliyeti çıkarılır. Ayrıca buna minimum gıda dışı harcamalar ilave edilir. Gıda dışı bileşenlerin kestirimi fakirlerin harcama kalıbına dayandırılır (Aktaş, 2007, 62).

4.2. Temel Gereksinimler Yaklaşımı

İnsanların yaşamlarını devam ettirebilmeleri için asgari düzeyde gıdaya, giyime, barınmaya, eğitim ve sağlık hizmetlerine yapmaları gereken harcama dikkate alınmaktadır. Bu temel maddelerin hane halkı başına düşen minimum harcama değerinin yoksulluk sınırı olarak tanımlandığı çalışmalarda, aynı mal ve hizmet yerleşim yerinden dolayı farklı fiyata sahip olduğu, dolayısı ile satın alıcının ekonomik statüsünde yerleşim yerinden yerleşim yerine farklılık gösterebileceği de vurgulanmaktadır (Aktan, 2002, 62).

4.3. Ortalama Gelirin Yarisı Yaklaşımı

Scott ve Anand çalışmalarında, göreceli yoksulluk tanımını kullanarak, toplumda yaratılan ortalama gelirin yarısını yoksulluk sınırı olarak kabul etmektedirler. Elde ettikleri gelirleri yoksulluk sınırının altında kalan fertleri ise yoksul olarak adlandırmaktadırlar. Bu yöntem günümüz yaşam koşullarına bağlıdır. Eğer toplumda genel gelir düzeyi yüksekse, yoksulluk sınırı da yüksek bulunacaktır. Toplumda bir kesimden diğerine eşitsizliğin boyutu az ise, yani yaşayanların gelirleri genel ortalama civarında ise, ortalama gelirin yarısına sahip hiç kimse çıkmayabilecektir. Dolayısı ile toplumda yoksul bulunmayacaktır. Oysa eşitsizliğin boyutu fazla ise ortalama gelirin yarısına sahip yoksul hane halkı sayısı toplumdan ayırt edilebilecektir (Aktaş, 2007, 63).

4.4. Harcamaların Besin Gruplarına Ayrıştırılması Yöntemi

Paul çalışmasında yoksulluk sınırını hanelerin harcama düzeyine göre veren bir modeli dikkate almaktadır. Her hanenin yaş, cinsiyet ve meslek ölçütleri dikkate alınarak, bu ölçütlere göre hanenin tükettiği gıda miktarları, kalori ve besin değerlerine ayrıştırılarak bir model oluşturulmaktadır. Sonuçlar günlük alınması gerekli kalori ve besin miktarları ile karşılaştırılmakta, sınırın altında besin tüketiminde bulunan haneler yoksul olarak adlandırılmaktadır. Bu yöntem yaş, cinsiyet ve mesleklere göre alınması gerekli besin miktarlarını ayrı ayrı irdelediği için oldukça ayrıntılı bir çalışma yapmayı gerektirmektedir. UNICEF'in belirlediği ölçüte göre; hane halklarının karşılanmayan temel gereksinimleri varsa, bu hane halkları yoksul olarak nitelendirilmektedir. Karşılanmayan temel gereksinimler, iyi kalitede olmayan evde yaşamak, hane halkının kalabalık olması, evde içme suyunun olmaması ve uygun bir kanalizasyon sisteminin yokluğu, hane halkında okul çağındaki çocuğun okula gidememesi, hane halkı reisinin eğitim düzeyinin düşük olmasıdır. Yoksulluğun boyutunun bilinmesi politik karar alıcılar için önemlidir. Yoksul hane halkları, sağlık ve eğitim gibi devletin sağlayacağı olanaklardan en az yararlanan kesimlerdir. Bu açıdan bakıldığında gelişmişliği yakalamak için eşitsizliğin boyutunun bilinerek önlemler alınması kaçınılmazdır (Aktaş, 2007, 63).

4.5. İnsani Gelişmişlik Endeksi

İnsanların sağlıklı bir yaşam, eğitim ve gelir imkânlarının olup olmasının ölçümü yöntemiyle geliştirilen İnsani Gelişmişlik Endeksi, küresel anlamda ülkeler arası farklılıkları ortaya koyarken, ulusal düzeyde de bölgeler arası farklılıkları örünür kılmaktadır. İnsani Gelişmişlik Endeksi, doğumda yaşam beklentisi, yetişkin okuryazar oranı, ilk, orta ve yüksek okullaşma oranı ve kişi başına gayri safi yurtiçi hâsıla verilerine dayalı olarak oluşturulan yaşam beklentisi endeksi, eğitim endeksi ve gelir endeksinin basit aritmetik ortalamasından elde edilen bir endeks değeri olarak oluşturulmaktadır. İnsani Gelişme Endeksi'nin (İGE) hesaplanmasında, kişi başına düşen milli gelir, eğitim ve sağlık (ömür beklentisi) olarak üç temel gösterge esas alınır. Sağlık göstergesinin bileşimi, bebek ve anne ölümleri, düşük kilolu doğum oranı içme suyuna ulaşım, kişi başına düşen doktor sayısı, sıtma, kızamık,

AIDS gibi hastalıklarla mücadelede etkinlik gibi veriler yer alır. Eğitim başlığının altında ise kişi başına düşen eğitim yılı, okullaşma oranı, 5. sınıfa erişme oranı, eğitime ayrılan pay, kadınların eğitimi gibi konular bulunur. Kişi başına milli gelir de, ülkelerdeki fiyat farkından hareketle yerel paralarla satın alınabilen mal ve hizmetlerin dolar karşılığı hesaplanarak bulunur. Bu değerlerin toplamı '1' kabul edilir ve eksikliklere göre puan düşülür. 1'e yaklaştıkça, insani gelişmede durum iyileşmektedir. Cinsiyete Bağlı Gelişme Endeksi (CGE) ise, cinsiyete dayalı kadınlar aleyhine ayrımcılığın bir göstergesi olarak ortaya konmaktadır. Bu endeks İGE temel verilerinin kadın ve erkek nüfus açısından karşılaştırılmasına dayanmaktadır; doğumda yaşam beklentisi, yetişkin okuryazar oranı, ilk, orta ve yüksek okullaşma oranı ve kişi başına gayri safi yurtiçi hâsıla verileri kadın ve erkek nüfus için ayrı ayrı değerlendirilmekte ve aradaki farktan yola çıkarak CGE oluşturulmaktadır. İnsani Yoksulluk Endeksi (İYE) ise her ülkedeki insani yoksulluk oranının ölçülmesine bağlı bir göstergedir. İYE değeri 40 yaşına kadar yaşam beklentisi olmayan nüfus oranı, okuma yazma bilmeyen yetişkinlerin oranı, sağlık hizmetlerine, sağlıklı içme suyuna ulaşma olanağı olmayan nüfus, beş yaş altı düşük ağırlıklı çocuk sayısı, GSYİH'dan en yoksul %20 ve en zengin %20'nin aldığı pay oranı ve günlük 1\$ ve ulusal yoksulluk sınırına bağlı olarak hesaplanmış yoksulluk sınırının altında yaşayan nüfus temel verilerine dayanarak hesaplanmaktadır (Aktaş, 2007, 64).

5.TÜRKİYE'DE 1980 SONRASI YOKSULLUK HAKKINDA BİLGİLER

Türkiye'de yoksulluk hakkında çok detaylı ve yeterince çalışma olduğu söylenemez. Bu konudaki araştırmalar yoksulluk durumunun Türkiye açısından gerektiği kadar ortaya koymamaktadır. Ancak mevcut iktisadi ve sosyal gelişmeler dikkate alındığında Türkiye'de yoksulluk hakkında bilgiler elde edilmektedir. Türkiye'nin sosyal ve ekonomik yapısı içinde oldukça yüksek oranda bir yoksul kitlesi taşımaktadır. Bu kitlenin oranı ve yoksulluk kriterleri tarihsel süreç içerisinde farklılıklar göstermiştir. Bu değişim ve gelişmeler hakkında bazı yapılan çalışmalar sonucu ortaya bazı değerler çıkmıştır. Bu değerler ışığında Türkiye'de yoksulluk hakkında bilgi sahibi olmak göreceli olarak mümkündür.

Türkiye için 1980 yılı bir dönüm noktası olmuş, dünyadaki değişim rüzgârları ve iç dinamikler sonunda ortaya çıkan köklü dönüşümler 80'lere damgasını vurmuştur. 1970'lerin son yıllarında yaşanan ödemeler dengesi krizini takiben 24 Ocak 1980'de açıklanan istikrar kararları ile ülkenin ekonomi tarihinde yeni bir dönem başlamış, 1960'lardan beri izlenmekte olan ithal-ikameci politikalar terk edilerek, serbest piyasa kurallarının hâkim olduğu, dış dünya ile bütünleşmeyi ve ihracata dayalı sanayileşmeyi hedefleyen bir ekonomi politikası benimsenmektedir. Kamu kesiminin küçültülmesi, finansal liberalizasyon ve özelleştirmeye yönelik uygulamalar yapısal uyum programının öncelikleri arasında yer almaktadır. Yeni Türkiye'de ekonomi politikaları, 12 Eylül 1980 askeri darbesi sonrasında çalışanların sosyal yoksulluk ve hakların ve sendikal özgürlüklerin kısıtlandığı siyasal ortamda ciddi bir toplumsal yoksullukla muhalefetle karşılaşmadan uygulanabilmiştir. İhracatı, iç talebi kısarak ve ürün maliyetlerini düşürerek artırmayı amaçlayan iktisat programının en doğrudan sonucu çalışanların gelirlerindeki azalmadır. Sanayi kesiminde 1970'lerin sonlarında başlamış olan gerçek ücretlerdeki azalma 1980'ler sonrasında yüzde 40'ları bulmuş, tarımın ticaret hadlerinde ise 1980'lerin sonlarında yüzde 40-50'ye varan dramatik düşüşler gerçekleşmiştir (Boratav, 1991). Boratav, Türk köylüsünün 1978- 1989'da yaşadığı bu ağır ve uzun süreli fiyat şokunu büyük buhranı izleyen 1930'lu yıllara benzetmektedir.

1980 istikrar paketi sonrasında ihracat artışı, ülkenin güvenilirliğinin dış piyasalarda yükselmesi gibi iyileşme belirtileri, 1990'larda yerini peş peşe yaşanan krizlere bırakmıştır. 1994 finansal krizi ile fiyat artışları yüzde 125'i bulurken, ulusal gelir yüzde 6 düşmüştür. 1994 krizi sonrasında verileri çalışan kesimlerin gerçek ücretlerinin azaldığını ve işsizlik rakamlarında artış olduğunu göstermektedir (Cizre, Sakallıoğlu, Yeldan, 2000,501). Yakın dönem ekonomi tarihimizin en büyük krizi ile 2001'de Türk ekonomisi ciddi olarak küçülmüş, Türk Lirası değer yitirmiş ve ulusal gelir azalmıştır. Neo-liberal ekonomi politikaları ve küreselleşme Türk ekonomisinde derin izler bırakmış, hızlı büyümeyi derin finansal krizler izlemiş, döneme yüksek enflasyon, eşitsiz gelir dağılımı ve ekonomik istikrarsızlık damgasını vurmuştur (Gürses, 2007,59-74).

Belirtilen ekonomik gelişmeler Türkiye'nin yoksulluk profilini derinden etkilemiş, 1980'li yıllardan başlayarak Türkiye, gelirin nispeten eşit dağıldığı bir ülke

olmaktan çıkmış, zengin ile yoksul arasındaki farkların uçurum niteliğini hak edecek boyutlara ulaştığı bir ülke haline gelmiştir (Işık, Pınarcıoğlu, 2001,79-94).

Ülkedeki yoksulluk oranları benimsenen tanıma göre farklılık göstermektedir. 'Mutlak yoksulluk', kişinin biyolojik olarak kendini yenileyebilmesi için gereken asgari kalori düzeyindeki beslenmeyi sağlayacak gelire sahip olmama olarak tanımlanırken, 'görelî yoksulluk' tanımında, bireyin toplumsal bir varlık oluşu temel alınarak, minimum kalori ihtiyacının yanı sıra, kültürel ve toplumsal açıdan tüketimi zorunlu olan mallar da kapsamaktadır. Dolayısı ile görelî yoksulluk sınırı toplumdaki genel yaşam düzeyini yansıtmaması ve içerisindeki eşitsizliği göstermesi açısından önemlidir. Bu tanımların yanı sıra Dünya Bankasının, günlük harcama miktarına göre yapılan yoksulluk sınıflamaları da kullanılmaktadır (Gürses, 2007,59-74).

Türkiye İstatistik Kurumunun (TUİK) 2004 Yoksulluk Çalışması verileri ülkede yoksulluğun özellikle eğitim düzeyi düşük olanlar, yevmiyeliler, ücretsiz aile işçileri, işsizler ve tarım, inşaat sektöründe çalışanlar arasında yaygın olduğunu göstermektedir.

2001 krizinin etkilerini yansıtan 2002 verilerine göre ülkede, günde 4.30\$'ın altında bir harcama ile yaşayanların oranı yüzde 30,3, gıda ve SBD gıda dışı yoksul oranı ise yüzde 29,96'dır. 2001 finansal krizinin etkilerinin nispeten atlatıldığı 2004'te ise her iki yoksul tanımına göre yoksulluk oranlarında görelî bir azalma gözlenmektedir. Ancak bu iyileşmeye rağmen, 2004 yılında Türkiye'de 17.991.000 kişi, nüfusun yüzde 25,6'sı gıda ve gıda dışı yoksulluk yaşamaktadır ki bu durum orta gelir düzeyinde bir ülke için oldukça yüksektir. Aynı çalışma, kent ve kırsal bölgelerde yoksul oranlarında ciddi farklar olduğunu göstermektedir. Her ne kadar 2003'te ülke genelinde yüzde 28,1 olan yoksul oranı 2004'te 25,6'ya düşmüş görünse de bu azalma büyük ölçüde kentte yoksul oranındaki düşüşten kaynaklanmaktadır. Çünkü tablodan da görüldüğü gibi kentte yoksul oram 2004'te yüzde 16,5'e inerken, kırsal kesimde yüzde 39,9'a yükselmiştir. Bu da kentlerde 7,2 kırsal bölgelerde ise 10.9milyon insanın gıda, giyim ve barınma açısından ciddi yoksunluklarla karşı karşıya olduğu anlamına gelmektedir.

**Tablo 5: Yoksulluk sının yöntemlerine göre fert yoksulluk oranları
2002–2003–2004**

Yöntemler	Fert yoksulluk oranı (%)								
	Türkiye			Ket			Kır		
	2002	2003	2004	2002	2003	2004	2002	2003	2004
Gıda Yoksulluğu (açlık)	1,35	1,29	1,29	0,92	0,74	0,62	2,01	2,15	2,36
Yoksulluk(gıda+gıda dışı)	26,92	28,12	25,60	21,95	22,30	16,57	34,48	37,13	39,97
Kişi Başı günlük 1 Doların altı *	0,20	0,01	0,02	0,03	0,01	0,01	0,46	0,01	0,02
Kişi Başı günlük 2,15 Doların altı *	3,04	2,39	2,49	2,37	1,54	1,23	4,06	3,71	4,51
Kişi Başı günlük 4,30 Doların altı *	30,30	23,75	20,89	24,62	18,31	13,51	38,82	32,18	32,62
Görelî Yoksulluk **	14,74	15,51	14,18	11,33	11,26	8,34	19,86	22,08	23,48

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu-Yoksulluk Çalışması 2004 (www.tuik.gov.tr)

* 1 \$'ın satın alma gücü paritesine (SGP) göre karşılığı olarak 2002 yılı için 618 281 TL; 2003 yılı için 732 480 TL; 2004 yılı için ise 780 121 TL kullanılmıştır.

** Eşdeğer fert başına harcamanın medyan değerinin %50'si esas alınmıştır.

Dünya Bankasının 2003'te gerçekleştirdiği ve 2001 krizi sonrası yoksulluk durumunu ve 1994'ten 2001'e değişimini inceleyen araştırmanın sonuçları, mutlak yoksul (günde 1\$'ın altı harcama yapan kesim) oranlarının 1994'ten 2001'e değişmediğini buna karşılık kent yoksulluğunun arttığını göstermektedir. Araştırma, ülkemizde çok güçlü olduğu sık sık vurgulanan geleneksel aile ve akraba dayanışmasının büyük ölçüde azaldığını ortaya koymuştur. Ayrıca, 1994 sonrasında artış göstermemekle birlikte, ülkedeki gelir dağılımı eşitsizliğinin uluslararası Türkiye'de standartlara göre yüksek olduğu belirtilmektedir (World Bank, 2003). Dünya Bankasının bir başka çalışması ise, Türkiye'yi derin ve yaygın eşitsizlikler

ülkesi olarak tanımlamakta ve gelir dağılımı eşitsizliğinin Peru ve Rusya gibi gelir dağılımında derin uçurumların yaşandığı ülkelere yaklaştığı belirtilmektedir (World Bank, 2000a).

Türkiye İstatistik Kurumunun (TÜİK) 1987 Hanehalkı Harcama Anketini temel alan bir diğer çalışmada, Doğu Anadolu ve Güney Doğu Anadolu Bölgelerinin harcamaları yoksulluk çizgisi olarak kabul edildiğinde, ülkede her 100 kişiden 13'ünün asgari beslenme standardından uzakta, her 100 kişiden 24'ünün ise asgari geçim kalıbının altında yaşadığı belirlenmiştir (Gürses, 2007,64).

Ülkedeki yoksulluk durumunu 1987 ve 1994 verilerinden hareketle kıyaslayan Dumanlı ise, 1987'de nüfusun yüzde 15,2'sinin asgari gıda harcamalarını karşılayacak düzeyden daha az bir gelir kazanırken, bu oranın 1994'te yüzde 17,3'e yükseldiğini bulmuştur. Aynı çalışmaya göre, ülkede Doğu, Güney Doğu Anadolu ve İç Anadolu Bölgeleri bireysel yoksulluğun en yüksek olduğu bölgelerdir.

Konuya ülkedeki bölgesel eşitsizlik açısından bakıldığında, Güney Doğu Anadolu kırsal alanının en yoksul alan olduğu, bu bölgeyi Karadeniz bölgesi kırsal alanının izlediği görülmektedir. Nitekim DPT tarafından gerçekleştirilen "İllerin ve Bölgelerin Gelişmişlik Sıralaması Araştırması 2003" sonuçlarına göre ülkenin en az gelişmişlik düzeyine sahip, 5. derecede gelişmiş iller kategorisinin tamamı Doğu Anadolu ve Güneydoğu illerinden oluşmaktadır (DPT, 2003).

Türkiye'nin yoksulluk ve gelir dağılımı eşitsizliğini AB ülkeleri ile kıyaslayan çalışmaların sonuçları da olumsuz bir tablo çizmektedir. Eurostat 2004 araştırmasına göre Türkiye'deki göreceli yoksulluk oranı (ülke medyan gelirinin yüzde 60 altında olan kesim) yüzde 23 ile AB üye ve aday ülkeler arasında en yüksek oranı oluşturmaktadır. Gelir dağılımı eşitsizliğini gösteren Gini katsayısı ise 0.46'dır ve bu değer de Türkiye'nin yalnız AB üyeleri değil aday ülkeler arasında da hızla çözmesi gereken bir gelir dağılımı adaletsizliği sorunu olduğunu göstermektedir (Buğra, Keyder,2005).

Gelişme ya da kalkınmayı gelir odaklı tanımların ötesine taşıyan ve kişi başına düşen gelirin yanı sıra eğitim, sağlık hizmetlerinden yararlanma, uzun bir yaşam sürebilme gibi niteliksel göstergeleri de dikkate alan 'İnsani Gelişme Endeksi' açısından bakıldığında da Türkiye'nin dünya ülkeleri arasındaki konumu olumlu

değildir. 2002'de 174 ülke arasında 85. sırada yer almakta iken, 2005'te 177 ülke arasında 94. sıraya düşmüştür. Bu sıralamadan daha önemli bir başka gösterge, Türkiye ile aynı veya daha düşük ekonomik gelişmişlik düzeylerine sahip ülkelerin insani gelişmişlik açısından daha iyi konumda olmalarıdır. Bu da Türkiye'nin son yıllarda sergilediği hızlı ekonomik büyümeyi, yurttaşlarının yaşam kalitesine aynı SBD oranda yansıtamadığını göstermektedir (Gürses, 2006,79-94).

İnsani gelişmişlikle ilgili bir başka önemli nokta eğitim, sağlık, istihdam açılarından kadın-erkek ve bölgeler arası farklılıkların halen önemini sürdürmekte olmasıdır. Son 20 yılda özellikle eğitim ve anne-çocuk sağlığı alanında sağlanan düzelmelere karşın, Türkiye'nin, yurttaşlarının yaşam kalitesinin düzeyini yansıtan toplumsal cinsiyet ve bölgesel farklılıklar alanlarındaki eksiklerini hızla gidermesi gerekmektedir (Gürses, 2007,65).

Gürses'in 2007 yılındaki makalesinde yer alan ve Buğra ile Keyder tarafından İstanbul'da gerçekleştirilen bir başka çalışma da geleneksel destek mekanizmalarının giderek zayıflamakta olduğu konusunda Dünya Bankası 2003 Araştırması ile benzer sonuçlara varmaktadır. Çalışmada, ekonomik ve toplumsal yapılarıdaki bir dizi dönüşüm ve küreselleşmenin etkileri sonunda toplumsal tabakalaşmada, kentsel yerleşim örüntülerinde ve kültürel dinamiklerde yeni görünümün ortaya çıktığı belirtilmekte ve bütün bu süreçler sonunda 'yeni yoksulluk' olarak adlandırılan bir yoksulluk tipinin oluştuğu belirtilmektedir. Yeni yoksulluktan etkilenen kesimler, aynı zamanda marjinalleşmekte, toplumsal dışlanma ve ekonomik yapıyla entegrasyon zorluğu ile karşı karşıya kalmaktadırlar. Yeni yoksul olarak adlandırılan bu gruplar, bu durumun kalıcı olduğunu düşünmekte ve sorunlarına ilişkin bir çözüm yolu görememekteyiz. Bütün bunların yanı sıra, geleneksel aile dayanışmasının devreye girerek yoksulluğun acılarının hafifletilmesine yardımcı olacağı varsayımı da artık geçerliliğini yitirmiş görünmektedir. Yeni ekonomik ve toplumsal yapıyla geniş aile üyelerinin de muhtaç durumdaki ailelere destek olacak düzenli, yeterli gelire sahip olmadıkları, geleneksel aile dayanışmasının artık işlemediği anlaşılmaktadır.

Tüm bu araştırma ve çalışmalar Türkiye'nin, 1980'li yıllar boyunca izlenen ekonomi politikaları ve küreselleşmenin etkileri sonunda bir yanda hızlı bir ekonomik büyüme sergilerken öte yanda gelir dağılımı eşitsizliğinin ve yoksulluğun

arttığı bir ülke olduğunu göstermektedir. Uzun süreli yüksek enflasyon, peş peşe yaşanan krizler, Güney Doğu Anadolu bölgesinde yaşanan sıcak çatışma ve zorunlu göçler sonunda yoksulluk, 1990'lardan itibaren özellikle kentlerde görünür nitelik kazanmıştır. Kırsal bölgede daha yaygın olmakla birlikte, kentlerde yoksulluk daha derin ve yoğun olarak yaşanmaktadır. Ayrıca son ekonomik ve toplumsal gelişmelerle kentlerde ortaya çıkan yoksul kesimin toplumsal ve ekonomik sistemle bütünleşmesi giderek zor hatta imkânsız duruma gelmiştir. Düzenli geliri olan, sosyal güvenlik sunan formel istihdam olanakları azalırken, enformel istihdam biçimleri, esnek çalışma, eve iş verme gibi modeller yaygınlık kazanmıştır. Bütün bu gelişmelerin yanısıra geleneksel akraba ve aile dayanışmalarının etkinliğini yitirmesi resmi, kurumsal sosyal güvenlik mekanizmalarına duyulan gereksinimi artırmıştır. Ekonomik ve toplumsal dönüşümler sonunda yoksulluğun yeni görünüm ve biçimlerinin ortaya çıkması, yoksullukla mücadele politikalarında da yeni arayış ve yaklaşımların önem kazanmasını getirmiştir (Gürses, 2007,65-66).

6. TÜRKİYE 2001 ŞUBAT KRİZİ HAKKINDA BİLGİLER

Araştırmanın bu bölümünde 2001 Şubat krizi hakkında bilgiler yer alacaktır. Öncelikle 2001 Şubat Krizi'nin nedenlerine değinilecektir. Daha sonra krizin oluşumu, etki ve zararları açıklanmaya çalışılacaktır. Son olarak da krize karşı uygulanan ekonomik politikalar hakkında bilgiler verilecektir.

1970'lerin başında yaşanan ikinci büyük şok karşısında, dünya ekonomileri yeni yapılanmaya girerken, ekonomi kuramında ayrılıklar ortaya çıkmıştır. Dünya ekonomisindeki gelişim ve değişimler, liberalizasyon, deregülasyon, uluslararasılaşma ve globalleşme gibi kavramlarla açıklanmaya çalışılmıştır. Sanayileşmiş, gelişmiş ya da merkez konumundaki ülkeler uzun vadeli sürdürülebilir bir ekonomik yapıyı sağlamak için uluslar arası ticarete serbestleşmeyi hedefleyen politikaları ön plana almışlardır. Mal ve sermaye hareketlerinin serbestçe oluşması ile beyin göçü önemli ölçüde ekonomik potansiyeli açığa çıkarmıştır. Veri işlemedeki hızlı gelişmeler, finansal yapıyı temelde değiştirmiştir. Bu gelişmeler, iletişim maliyetlerini önemli ölçüde düşürürken, kompleks mali araçların yaygınlaşmasını da sağlamıştır. Yeni gelişmeler, finansal piyasalar ve aktörleri açısından yeni istikrar tedbirlerinin gerekliliğini ortaya koymuştur. Sermaye hareketlerindeki serbestleşme

risk faktörünü artırmıştır. Bankacılık sektörü riski ve finansal piyasalardaki risk faktörü artmıştır (Karaçor, 2003,380).

Küreselleşme süreci ile birlikte özellikle bilgi ve iletişim alanında ki gelişme serbestleşme sürecine hız kazandırmıştır. Global iletişim ağ ortamı olarak isimlendirilen elektronik ağ ortamı, iletişim ve alternatif ticaret sistemlerindeki yeni değişme ve gelişmeler sermaye piyasalarının uyum sağlamak zorunda olduğu gelişmeleri oluşturmuştur. Global iletişim ağ ortamının oluşması ekonominin yapılarını ve kuramlarını değiştirmiştir. Bankacılık sektörü ve mali piyasalar yapısal değişikliklere uğramıştır. Liberalizasyon ve finansal piyasaların dünya genelinde entegrasyonu sonucu bankacılık sektörü ve sermaye piyasaları duyarlı hale gelmiştir. Dünya ve ekonomilerinde 1990'lı yıllara kadar ödemeler bilânçosu krizleri belirleyici iken, 1990'lar sonrasında bankacılık sektöründeki krizler ve döviz krizleri belirleyici olmuştur. Krizler, ikiz kriz (twin crises) olarak adlandırılmıştır. En büyük nedeni bilgi eksikliği, risk, belirsizlik, güvensizlik ve etkin politika oluşturulamaması olmuştur. 1990'larda kapitalist dünyanın yaşadığı bu ikiz karakterli krizler iktisat teorisinde vurguların “finansal” kelimesi üzerine yoğunlaşmasına neden olmuştur. Finansal kesim – reel kesim tartışması ön plana çıkmıştır. 1990'lar da gözlemlenen başlıca finansal krizler, sermaye hareketlerinin serbest olduğu ortamda gerçekleşmiştir. Finansal krizlerde aniden ortaya çıkan likitide darlığı, faiz stokları ve ağır devalüasyonlar, mali kurumların ve şirket sektörünün bilânçolarını bozarak, büyük zararlara ve güven kaybına neden olmakta, üretimde ve istikrarında büyük kayıplara yol açmaktadır (Celasun, 2001,169).

Cumhuriyet'in kuruluşundan bu yana geçen yaklaşık 80 yıllık sürede (1923–2002), Türkiye giderek sıklaşan ve şiddeti artan ekonomik krizlere sahne oldu. Diğer gelişmekte olan ülkeler gibi, Türkiye'nin de 1994 yılındaki Meksika ve 1997 yılındaki Asya krizlerinden önemli ölçüde etkilendiği bilinmektedir. Bu krizlerden sonra 1998 yılında Rusya'da meydana gelen kriz, Rusya ile olan ticaretimizde de önemli kayıplara yol açmış ve ekonomi durgunluğa itilmiştir. Ancak bu krizlerin hiçbiri 2000 ve 2001 yıllarında ardarda gelen krizlerdeki gibi ekonomiyi derinden etkilememiştir (Özbilen, 1999,174).

Türkiye'nin Şubat 2001 finansal krizi, beklenmedik ölçülerde bir ekonomik daralmayla sonuçlanmasının ötesinde, ülkenin orta vadeli perspektifini değiştiren çok

boyutlu yeni koşulları da beraberinde getirdi. 2001 yılında büyük ölçekli sermaye çıkışının olumsuz etkilerini kontrol altına almak ve krizin fiskal maliyetini hafifletmek amacıyla, geniş kapsamlı uluslararası mali destek sağlandı. Ekonominin mali ve kurumsal yapısındaki zaafaların giderilmesi için gerekli düzenlemelerin, uluslararası desteğin öngördüğü doğrultularda şekillendirildiği ve hayata geçirilmeye çalışıldığı bir ortam oluştu. Mali sermayenin küresel ölçekte akışkanlık kazandığı ve uluslararası mali sistemin istikrarsızlaştığı bir ortamda oluşan finansal krizlerin başlıca tahribatı kamu, özel ve mali sektör bilânçoları üzerinde yoğunlaşıyor. Ekonominin stok (varlık ve yükümlülük) değişkenlerinin aniden olumsuz yönde değişimi, harcama-gelir gibi akım değişkenler üzerine yansıyor ve üretim-istihdam cephesinde performans düşüyor. Şubat krizinin kur ve faiz şoklarından bilânçoları hasar gören ve özkaynakları azalan banka sisteminin yeniden sermayelendirilmesi sürecinde kamu borç yükünün artmış olması, bütçe politikalarıyla olumsuz talep/üretim konjonktürünü olumluya dönüştürme imkânlarını kısıtlıyor. Daralma olgusuyla karşılaşan ekonomilerin toparlanmasında bir araç olarak kullanılması beklenen kredi mekanizması da etkin olarak kullanılmıyor. Bankaların kredilendirme kapasitelerinin zayıflaması, şirketlerin borç geri ödeme zorlukları gibi arz ve talep yönlü nedenler kredi cephesinde sorun yaratıyordu (Celasun, 2001,1).

Türkiye 2000 yılında IMF ve Dünya bankasının desteğini alarak üç haneli rakamlara ulaşan enflasyonu düşürmek için bir dezenflasyon programını uygulamaya koymuştu. 1999 yılının Aralık ayında IMF 'ye verilen niyet mektubunda 2000 enflasyonu düşürme programının genel çerçevesi şöyle belirlenmiştir: a) Faiz dışı bütçe dengesinin fazla vermesi, b) Döviz kuru ve para politikalarının yeniden belirlenmesi, c) Sosyal güvenlik, özelleştirme, vergi ve tarım konularında yapısal reformların gerçekleştirilmesi. Böylelikle enflasyonun temel kaynağının kamu açıkları olduğu ve bununla kamu kesimi finansman yönetiminden kaynaklandığı kabul ediliyor ve bu açıkların kapatılması için tedbir alınıyordu. Bu amaçla, bir yandan kamu harcamalarının kısılması, diğer taraftan da vergi gelirlerinin artırılması kararlaştırılmıştır. Bunlara ek olarak, IMF ve Dünya Bankasından sağlanacak uzun vadeli ve düşük maliyetli kredilerle, yüksek reel faizli ve kısa vadeli iç borçlanmanın azaltılması hedeflenmiştir. Bu doğrultuda faiz dışı bütçe fazlasının 7,5 milyar dolar fazla vermesi temel hedef olarak ortaya konulmuştur. Enflasyonla mücadele

programının ikinci önemli ayağını döviz kuru ve para politikalarındaki değişiklikler oluşturuyordu. Döviz kurlarının nominal çapa olarak kullanılması kararlaştırılıyor ve bu şekilde oluşturulan kur sepetinin (1 Dolar + 0.77 Euro) 2000 yılı sonuna kadar beklenen enflasyon oranı kadar (% 20 TEFE'ye göre) artırılması planlanıyordu. Ayrıca kurlardaki değişimin çapraz kurlardaki hareketliliğe göre belirlenmesi ve aylık olarak kurun sabit kalması planlanmış ve 2001 Haziranında kademeli olarak kurun dalgalanmaya bırakılması kararlaştırılmıştır (Güloğlu, 2001,1).

2001 krizi ekonomi, siyaset ve yönetim ağırlıklı analizlerle değerlendirilmesi gereken çok boyutlu bir olgudur. Sosyal bilimcilerin değişik bakış açılarıyla ve farklı yöntemlerle bu konuda gerçekleştirecekleri araştırmalar, 2000'li yılların yeni eğilimlerine açıklık kazandıracaktır (Celasun, 2001,5).

24 Ocak 1980 kararları ile Türkiye ekonomisi hızlı bir dönüşüm süreci içerisine girmiştir. Bu dönüşüm ile birlikte Türkiye ekonomisi ithal ikamesi sanayileşme politikası yerine serbest piyasa mekanizmasına dayalı ihracata yönelik sanayileşme politikasına geçmiştir. Piyasa mekanizmasının yol göstericiliği ve özel kesim inisiyatifinden azami ölçüde yararlanmayı öngören 24 Ocak 1980 kararları ile ekonominin uluslar arası rekabet ortamına uygun dinamik bir yapıya kavuşturulması amaçlanmıştır. Küresel ekonomiye entegre kararı alınmış ve uygulamaya başlanmıştır. Fakat Türkiye ekonomisi bütünleşen dünya ekonomisinin ve yaşanan teknolojik devrimin bir parçası haline gelerek bilgi toplumu olma sürecinde hedeflediği yere ulaşamamıştır. Bunun en büyük nedeni devletin ulusal ekonomiyi yönlendirmede seçtiği ekonomi politikalarıdır. Özellikle 1990'lı yıllarla birlikte sık aralıklarla yaşanan seçim ekonomileri, siyasi istikrarsızlıklar süresi, makroekonomik istikrarı yeniden oluşturabilmek yerine spekülasyon faaliyetlerin ön plana çıktığı, reel ekonomiden uzak, kısa vadeli sermaye girişlerine dayanan, kısa süreli ve yapay büyümeler üzerine kurulu politikaları öne çıkarmıştır (Yeldan, 2001,160). Bu yapı istikrarsızlık – kriz – büyüme sarmalında bir ekonomi oluşturmuştur. Kamu maliyesi, finansal sistem ve reel ekonominin rekabet gücünün zayıflığı kriz olasılıklarını artırmıştır. Bu sürece bilginin kullanılamaması, risk, belirsizlik, güvensizlik, şeffaf olmayan mali piyasa, enflasyon beklentisi eklenince kriz olasılığı daha da artmıştır. Bunlar birde etkin politika uygulamadaki aksaklıklarla birleşince kriz olmuştur.

Türkiye ekonomisi bu süreci kırmak için 9 Aralık 1999 tarihinde yine istikrar programı uygulamıştır.

Amacı enflasyonu düşürmek, sürdürülemez kamu iç borçlanma sürecine son vermek ve ekonomik büyümeyi yeniden sağlamak olarak belirlenmiştir. Program, enflasyonist beklentilerin aşağı çekilmesi, sıkı maliye politikasının uygulanması, döviz kurlarının hedeflenen enflasyon çıpasına bağlandığı para politikası, likitide genişlemesini yabancı kaynak girişine bağlayan bir çerçeveye oturtulmuştur. Temel olarak 9 Aralık 1999 tarihli istikrar programı, faiz ve ücret oranları ile fiyatları serbest bırakırken, döviz kurunu sabit oranlı artırmayı öngörmüştür. Programın bu özellikleri ile işleyebilmesi için mali sektörün kırılabilirliğinin düşük ve sermaye hareketliliğinin olmaması gerekiyordu. Fakat bu durum devletin kamu harcamalarını finanse etme yöntemi ile çelişmiştir. Dolayısı ile program baştan itibaren aksaklıklar üzerine kurulmuştur (Eren,2006,266). Buna rağmen 2000 yılının ilk yarısında program olumlu makro ekonomik sonuçları ortaya koymuştur. Enflasyon 80'li yıllardan bu yana en düşük seviyeye gerilemiş, ekonomi canlanmış, faiz oranları aşağı çekilmiş, uygun koşullu dış finansman artışı yaratılmış, yapısal reformların hayata geçirildiği gözlenmiştir. Bu süreç içerisinde en büyük olumsuzluk, dış ticaret açığındaki büyüme olmuş, ancak buna rağmen artan sermaye girişleri ile ödemeler dengesinin fazla vermesi sonucu rezervlerin arttığı görülmüştür.

Bu olumlu tabloya rağmen neden Türkiye ekonomisi 22 Kasım tarihinde krize taşınmıştır. 22 Kasım krizi finansal sistem kaynaklı bir krizdir ve aktörü de bankacılık kesimidir. Finans piyasalarında yaşanan bu etkileşim aktör konumundaki bankacılık kesimin tetiği ateşlemesi ile krize dönüşmüştür. Bankaların açık pozisyonlarını kapatmaya çalışmaları, kamu ve özel bankaların borçlanma telaşına girmelerine neden olmuştur. Türkiye'nin dışsal (Euro) piyasalarda borçlanma faizi üzerindeki risk primlerinin yükselmeye başlaması, bankaların dış borçlanmasını zora girmesine neden olmuştur (Uygur, 2001,11).

Bankaların hızla yükselen likitide ihtiyaçları ve bunun için yüksek faizle likitide arayış içerisinde girmeleri sonucu döviz talepleri artarken, yabancı bankalarda hazine kâğıtların da hızla satarak Türkiye'den çıkmaya başlamıştır. Bu ortam içerisinde Merkez Bankası'nın en önemli hatası bu gelişmeler karşısında piyasanın duyduğu likitide ihtiyacını zamanında karşılayamamış olmasıdır.

Bu durum 9 Aralık 1999 tarihli ekonomik programa olan güveni sarsmış, bunalım piyasalara yansımış, reel kesimde büyük bir talep daralması yaşanmış, dövizle yönelik spekülasyon akımı oluşmuştur. Yükselen faizler, döviz kayıpları 7,5 milyar dolarlık IMF kredisi ve likitide ihtiyacının oldukça yüksek olan bankaların tasarruf mevduat sigorta fonuna devredilmesi piyasaları bir ölçüde rahatlatmıştır. Başka bir ifade ile rahatladığı sanılmıştır. Çünkü yaşanan krizden üç ay sonra Başbakan ile Cumhurbaşkanı arasındaki bir tartışmanın piyasalar üzerindeki spekülasyon faaliyetleri tetiklemesi bu kez döviz krizini başlatmıştır (Karlık, 2005,425).

22 Kasım 2000 tarihinde bankacılık sektöründe başlayan kriz 19 Şubat 2001 tarihinde döviz krizine dönüşerek ikiz kriz (twin crises) karakterine bürünmüştür.

21 Şubat 2001 krizi ile 9 Aralık 1999 tarihli program tamamen ortadan kalkmış, Merkez Bankasından 6 milyar dolar rezerv kaybı yaşanmış, İnterbank piyasasında gecelik faizler %6000'leri aşmış, ortalama olarak % 4000'ler olarak gerçekleşmiştir. Bu gelişmeler karşısında kur dalgalanmaya bırakılmıştır. Kriz sonrası yabancı bankalar ile birlikte iç piyasadaki bankalar ve karar birimlerinin dövizle karşı talepleri oluşturmuşlardır. Döviz krizi niteliğinde olan 21 Şubat 2001 krizine temelde cari işlemler açığında meydana gelen yüksek oranlı artışlar neden olmuştur. 2000 – 2001 yılı krizlerini hazırlayan unsurlar, aşırı değerli TL, cari işlemler açığının kritik sınırın üzerinde seyretmesi, sermayeden yoksun mali sektör, açık pozisyonlar (banka – reel sektör – kamu) , kamu bankalarının görev zararları ve bütün bunların sonucu olarak özellikle mali sektörün taşıdığı kar ve faiz riskinin artması olmuştur.

1980'lerden bu yana finans sistemi özellikle bankacılık kesimi ve kamu kesimi sorunlarının köklü yapısal reformlar ile düzenlenemediği için krizler bir sarmal şeklinde sürekli tekrarlanmaktadır. Küresel dünya ekonomilerinde 1994'ten sonra yaşanan ikiz krizlerin döviz kurunu çıpa olarak kullanan ülkelerde yaşadığı kabul edilmiştir.

Uygur'a göre 1990'lı yıllardaki finansal krizlerin oluşumu şu noktada birleşmiştir;

Döviz kurunu çıpa yapan programlar, para kurulu benzeri bir düzenleme ile desteklense de genel olarak başarılı değildir. Sorunlu bir bankacılık kesimi ve yüksek açıklar üzerinde politika yapılan kamu kesimi olan ülkelerde bu tür programların kısa sürede krizle bitme olasılıkları yüksektir (Uygur, 2001,11).

Bu sorunların Türkiye ekonomisinin bünyesinden 1990 dönüşümünden bu yana bulunması Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizlerini oluşturmuştur ve etkisini de derin kılmıştır. Yaşanan bu ikiz krizler sonrasında ekonomi yüzde 8,5–9 oranında daralmış, ulusal gelir 51 milyar dolar azalmış, kişi başına gelir 725 dolar gerilemiş, 19 banka kapanmış, 1,5 milyon kişi işsiz kalmış, yüzde 30'lara düşen enflasyon yüzde 70'i aşmış, hazinenin faiz ödemeleri yüzde 101 artmış, iç borç stoku 2000 yılının 4 katına ulaşmıştır (Karluk, 2005,428).

Bu sonuçlar itibari ile krizler sadece uygulanmakta olan ekonomik programı değiştirmekle kalmamış, tüm dengelerin bozulduğu Cumhuriyet Tarihi'nin en büyük krizi olmuştur. Yıkıcı depremin etkisi ancak köklü ve yapısal reformlarla çözülebilirdi. Türkiye'nin bu denli büyük krizden ders alması, ekonomiyi öğrenmesi gerekiyordu.

6.1. 2001 Şubat Krizinin Nedenleri ve Oluşumu

2001 Şubat Krizinin nedenleri ve oluşumu incelendiğinde birçok etkenin bu krizi tetiklediğini görmek mümkün. Daha önce yaşanan ekonomik, sosyal ve siyasal gelişmeler aslında sağlam temellere oturmayan ülke ekonomisini çok kısa bir sürede alt-üst etmeye yetmiştir. 1994 yılında yaşanan ekonomik durgunluk, akabinde yaşanan siyasal istikrarsızlıklar ve yapılamayan yasal ekonomik düzenlemeler birbirini takip etmiş ve yığılan tüm sorunların en sert patlak verdiği nokta 2001 Şubat Krizi olmuştur.

Türkiye'deki 1999 yılı seçimlerinde iktidardaki ve muhalefetteki partilerin oy oranları büyük ölçüde değişikliğe uğramıştır. Demokratik Sol Parti (DSP) 1999 seçimlerinde birinci parti olmuştur. Bir önceki seçimde parlamentoya girememiş olan Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) seçimden ikinci parti olarak çıkmıştır. Hükümetin küçük ortağı Anavatan Partisi (ANAP) meclise dördüncü parti olarak girmiştir. Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) ise tarihinde ilk defa meclise girememiştir. Seçimden birinci olarak çıkan partinin aldığı oy oranı toplam oyların %25'i dahi değildir. Böyle

parçalanmış bir siyasi yapı, siyasi istikrarsızlığın öncelikli nedenlerinden birisini oluşturmuştur (Eren, Bildirici, 2002).

Seçim sonuçlarına göre parlamentoda beş siyasi parti temsil hakkını elde etmiştir. Öte yandan seçimlerin koalisyonu zorunlu kılan bir dağılımı ortaya çıkarması sonucunda 28 Mayıs 1999'da kurulan 57. Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti'nin (sonraları Milliyetçi Anasal adını alacak olan hükümet) başbakanı Bülent Ecevit, hükümet programında üç siyasi partinin koalisyon gerekçesini ve ana hedefini şu şekilde açıklamaktaydı:

“Milletimiz, bu tercihi ile siyasî hayatımızda, istikrarsızlık, çatışma ve kutuplaşma yerine, hoşgörü, uzlaşma ve işbirliği ortamının hâkim olmasını, ülke sorunlarına istikrar içinde çözüm üretilmesini arzuladığını göstermiştir. Bu anlayıştan yola çıkan Demokratik Sol Parti, Milliyetçi Hareket Partisi ve Anavatan Partisi, 57. cumhuriyet hükümetini oluşturmak suretiyle ülke sorunlarına çözüm üretme görev ve sorumluluğunu birlikte üstlenerek, bir uzlaşma ve atılım hükümeti olarak çalışmaya karar vermişlerdir.” (Keskin, Kiriş, Şentürk, 2006,51).

57. Hükümet programında da açıklandığı üzere eski siyasi kutupları bir araya getiren, uzlaşma temelli bir hükümet görüntüsü vermekteydi. Ekonomi alanında ise hükümetin gayesi rekabetçi bir pazar ekonomisi anlayışına dayanan ekonomi ve maliye politikalarını özenle uygulamakta olarak açıklanıyordu. Yine hükümet programında ekonomik istikrarın sağlanacağı, bütçe açıklarının azaltılacağı, faiz dışı bütçe fazlası yaratılacağı, kayıt dışı ekonomiye karşı etkili önlemler alınacağı, sosyal güvenlik kurumlarının ve birliklerinin açıkları giderileceği, bütçe disiplini güçlendirileceği bu şekilde de ekonomide güven ortamı yaratılacağı belirtilmişti (Keskin, Kiriş, Şentürk, 2006,51).

Üç partili bu koalisyon hükümetinde ekonomi yönetimi de yine üç parti arasında paylaşılmıştı. Otuzun üzerinde bakanlığın bulunduğu bu hükümette Maliye, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlıkları Anavatan Partisi'ne, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı Milliyetçi Hareket Partisi'ne verilmiştir. Ayrıca devlet bakanlıklarına bağlı ve ilgili kuruluşlardan hazine müsteşarlığı, BDDK, merkez bankası, Ziraat Bankası, SPK, Halk Bankası, Kalkınma Bankası ve Emlak Bankası Demokratik Sol Parti'ye, dış ticaret müsteşarlığı, EXIMBANK, Akreditasyon Kurumu Milliyetçi Hareket Partisi'ne, Gümrük müsteşarlığı, özelleştirme idaresi ve kamu toplu is

sözleşmelerinde eşgüdüm görevi Anavatan Partisi'ne verilmiştir (Keskin, Kiriş, Şentürk, 2006,51-52).

Dolayısı ile ekonomi yönetiminin bölünmüşlüğü söz konusudur. AB ile ilişkiler de dönem basında olumlu bir ivme kazanmıştır. 1999 Helsinki zirvesinde Türkiye'nin "diğer aday devletlere uygulananlar ile aynı kriterler temelinde Birliğe katılmaya yönelmiş bir aday devlet" olduğu vurgulanarak adaylık süreci tasdik edilmiştir. Farklı dünya görüşlerine sahip üç partinin oluşturduğu koalisyon hükümetinin uyumlu bir şekilde görevini yerine getirememesi, piyasalarda güvensizlik ortamı yaratmıştır. Ayrıca bu durum yapısal reformların gerçekleştirilmesinde büyük gecikmeler ortaya çıkmasına neden olmuştur. IMF, yapısal reformlardaki gecikmeleri öne sürerek programın üçüncü kredi dilimini ertelemiştir. Bu gelişme piyasalarda likidite sıkıntısına yol açmış ve krizlerin oluşumuna katkıda bulunmuştur. IMF'ye özellikle Asya krizi sonrasında getirilen eleştirilerden biri de, IMF'nin öncülüğünde uygulanan istikrar programlarının başarılı olması için yeterli finansal desteği sağlamadığı görülmüştür. 21 Şubat 2001 tarihinde toplanan Milli Güvenlik Kurulu'nda (MGK) Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer ile Başbakan Bülent Ecevit arasında yaşanan gerginlik Şubat 2001 ekonomik krizini tetiklemiştir (Keskin, Kiriş, Şentürk, 2006,52).

Eren ve Süslü'ye göre Türkiye ekonomisinin 2000 Kasım ve 2001 Şubat aylarında yaşadığı şiddetli finansal krize yol açan nedenlerin başında şu dört etkinin yer aldığı söylenebilir:

- İzlenilen döviz kuru politikasının inandırıcı bir atmosferde uygulamaya konulamaması,
- Etkin denetimi yapılmayan bankacılık kesiminin ekonomik olmayan davranışları,
- 2000 yılında uygulamaya konulan dezenflasyon programının sağlam bir zemine oturmayışı,
- 90'lı yıllarda dış ödemeler dengesinde giderek artan öneme sahip olan kısa vadeli sermaye hareketlerinin istikrarsız bir zemin oluşturması (Eren, Süslü, 2001,662-674).

a) İzlenilen Döviz Kuru Politikasında Yaşanan Olumsuzluklar

Yapılan bütün ekonometrik çalışmalarda döviz kuru ile enflasyon arasında paralel bir ilişki olduğu görülmektedir. Bu anlamda devalüasyon fiyat istikrarı için büyük bir risk haline gelmektedir. Ulusal paranın yerleşikler tarafından kabul görmemesi, bankaları veya bireysel yatırımcıyı yabancı para ile borçlanma zorunda bırakmıştır. Bilhassa Türkiye’de uzun vadeli yatırımları kısa vadeli borçlanıp finanse etme çabaları, döviz kurunun enflasyon üzerindeki riskini daha da artırmıştır. 2000 yılında uygulamaya konulan istikrar programından önce “yönetimli dalgalanma” adı verilen döviz kuru politikası uygulanmaktaydı (TCMB Yıllık Raporlar, 2000). Bu döviz kuru politikası finansal krizleri absorbe etme yeteneğine sahip olmasına karşın, ülke içerisinde istikrarı sağlamada yetersiz kalmaktaydı. 2000 yılı istikrar programı ile beraber sabit (önceden belirlenen) döviz kuru politikası uygulanmaya başlandı. Döviz kuru programının çapası oldu. Kur çapası ile beraber hedeflenen faizler üzerindeki döviz kuru riskini ortadan kaldırıp, faiz oranlarında kamu açıklarında ve enflasyonda önemli gerilemeler yaşanması hedefleniyordu.

1990 yılı sonrası fiyat istikrarının sağlanamamasının nedeni, geleceğe yönelik enflasyonist beklentilerdi ve bu beklentiler ancak bu yolla kırılabilecekti. Sabit döviz kuru politikasının en önemli avantajı, enflasyon beklentisini kırmadaki etkisidir. Bu etkiden dolayı döviz kurunun bir sepete bağlanarak, (1\$+0.77 Euro) bir yıllık süreyi kapsayacak şekilde günlük olarak açıklanması esası benimsenmişti. Aslında sabit döviz kuru politikasının uygulanmak istenmesi mantıklı bir karardır. Uzlaşmaz üçlü gereği kalkınmasını sermaye hareketlerine dayandıran bir ülke, sabit döviz kurunu benimseyip, faizleri serbest bırakacak, bu da döviz kuru rizikosunu azaltıp içerideki bankaları veya şirketleri dış borçlanmaya teşvik edecekti. Sabit döviz kurunun bu avantajına rağmen en önemli dezavantajı, ulusal paranın aşırı değerlenmesi durumunda ithalatın ucuzlayıp ihracatın pahalılaşmasına ve cari açığın büyümesine neden olmasıdır. Diğer bir dezavantajı da Merkez Bankasının son borç para verme görevini yerine getirme şansını ortadan kaldırmasıydı. Bu ulusal ekonominin spekülasyon döviz giriş-çıkışı karşısında hiçbir denetleme ve yönlendirme olanağı olmaması anlamına geliyordu (Krugman, 1979,311). Çünkü TCMB, uyguladığı sabit döviz kuru nedeniyle ancak dış varlık karşılığında piyasaya para

sürebildiği için, para arzı silahı elinden alınmış oluyordu. Yani Merkez Bankasının aktif bir para politikası uygulama şansı kalmıyordu.

Döviz kurunun sabitlenmesi, yatırımcıların yatırımlarını TL olarak değerlendirmesini kazançlı duruma getirdiği için, Döviz Tevdiat Hesabı(DTH)nda bir azalma olması beklentisi içerisine girilmesine neden olmuştur.

Ancak, Tablo 6'nın ilk sütunundaki değerlerden de anlaşılacağı gibi, 2000 yılı boyunca dış ticaret hacmi azalmamış, tersine belirli bir artış göstermiştir. Bu döviz kuru çapasının beklentileri kıramadığının açık bir göstergesidir.

İlk olarak program uygulamasına aşırı değerlenen reel kur ile girilmiş ve yıl boyunca TL'nin aşırı değerlenmesi devam etmiştir. Tablo-6'nın ikinci sütununda 19 ülke parasına ve TÜFE değerlerine göre hesaplanan reel kur indeks değerleri verilmiştir. TCMB verilerine göre, Ocak 1999'da 100 olan indeks değeri 2000 yılı başında 128,5'a ulaşmıştır. Yani 1999 yılı boyunca reel kur % 28,5 oranında aşırı değerlenmiştir. Aslında reel kur Dolara ve TEFE değerlerine göre hesaplandığında, aşırı değerlenmiş çıkmamaktadır. 1999 yılı boyunca TEFE % 66,4 artarken, doların değeri % 68,5 artmıştır. Yani Dolar Türkiye'de enflasyon ölçüsünde değer kazanmıştır. Doların değeri bütün diğer yabancı paralar karşısında önemli ölçüde artarken, TL'ye göre ancak enflasyon ölçüsünde değer kazanmış olması, TL'nin aşırı değerlenmiş olduğunun bir göstergesi olmaktadır. Nitekim 2000 para programının açıklandığı 9 Aralık 1999 tarihi (Kasım ayı sonu) itibariyle yıllık artış oranları TEFE için % 64,5, TÜFE için % 56.3 ve Dolar değeri için % 70.2 iken, Alman Markının TL cinsinden değeri ancak % 49.8 artmıştır. Yani 1999 yılı içinde Türk Lirası, Dolara göre değil, fakat başta Üstelik TL'nin 2000 yılı boyunca aşırı değerlenmeye devam ettiği görülmektedir. Bu gelişme ister istemez kamuoyunda her an için programdan vazgeçilerek devalüasyona gidileceği beklentisini pekiştirmiştir (Eren, Süslü, 2001,662-674).

Tablo 6: Türkiye’de Kriz Döneminde Döviz Tevdiat Hesabında, Reel Döviz Kuru İndeksinde ve Ticari Bankaların Sendikasyon Kredileri Hacminde Gelişmeler

Aylar	Döviz Tevdiat Hesabı Stoku (Milyon TL)	Reel Döviz Kuru İndeksi* 1999 =100	Sendikasyon Kredi Hacmi (milyon \$)
1999 Kasım	17.410.7	126.37	9.609
Aralık	18.420.6	127.29	9.861
2000 Ocak	19.342.8	128.50	12.609
Şubat	20.440.7	131.59	12.909
Mart	21.381.9	132.59	13.333
Nisan	22.202.8	132.93	13.521
Mayıs	23.523.2	135.67	13.412
Haziran	23.733.0	132.29	14.432
Temmuz	24.453.2	133.49	15.240
Ağustos	25.367.5	135.92	16.564
Eylül	26.345.3	139.02	16.245
Ekim	26.759.7	142.45	16.702
Kasım	26.702.3	146.50	16.900
Aralık	25.341.7	147.59	17.671
2001 Ocak	25.685.9	148.08	17.945
Şubat	30.341.3	138.40	19.245
Mart	34.296.4	110.51	16.117

*1999 yılı baz alınarak 19 ülkenin parası ve TÜFE değerleri göz önüne alınarak hesaplanmıştır. Kaynak: www.tcmb.gov.tr.

Aynı şekilde TCMB döviz rezervleri de beklenildiği ölçüde artmamış; 2000 yılına girerken 5,9 milyar Dolar olan net döviz pozisyonu, 17 Kasımda (kriz öncesinde) ancak 8,7 milyar Dolar düzeyine çıkabilmiştir. Bu iki değerlendirme döviz kuru çapasının kamuoyunda yeterince inandırıcı algılanmadığını göstermektedir. Hedeflenen döviz kurunun inandırıcı olmamasında başlıca iki etken rol oynamıştır:

Hedeflenen döviz kurunun inandırıcı olmamasında diğer bir neden, Doların uluslararası platformda aşırı değer kazanması olmuştur. 1999 Ekim – 2000 Ekim

ayları arasında, Doların Alman Markı karşısında bile % 35,5 değer kazanmasına karşılık, TL'nin Dolar karşısında ancak enflasyon ölçüsünde değer yitirmiş olması, programlanan hedeften vazgeçilerek, TL'nin her an için devalüe edileceği beklentisini güçlendirmiştir.

Reel kurun aşırı değerlenmesinin en olumsuz etkisi dış ticaret değerleri üzerinde olmaktadır. Nitekim 2000 yılı içinde ithalat büyük gelişme göstermiştir. Tablo-7 incelenecek olursa, 1999 yılında % 11 oranında azalan ithalatın, 2000 yılında % 32,7'lik artış göstererek, 54 milyar Doların üzerine çıktığı görülür. Buna karşılık ihracat ancak % 2,8 oranında arttığından, dış ticaret açığı çok büyük oranda(% 92,4) bir artış göstermiştir. İthalatın 2000 yılında adeta patlama göstermesinde, faizlerin gerilemesinin de büyük etkisi olmuştur.

Tablo 7: Türkiye'nin Dış Ticaret Değerleri ve Değişim Oranları

Yıllar	İthalat		İhracat		Dış Ticaret Açığı	
	Milyon \$	Değişim %	Milyon \$	Değişim %	Milyon \$	Değişim %
1999	40.667	- 11.4	26.567	-1.4	14.100	-1.4
2000	54.902	32.7	27.774	2.8	27.128	92.4
2000*	39.506		23.331		16.175	
2001*	29.808	-24.5	25.758	9.5	4.050	-75.0

*Dokuz aylık veriye göre. Kaynak: www.tcmb.gov.tr

Dış ticareti açığının GSMH'ya oranı, 1999 yılı sonunda % 6,9 iken, 2000 yılı sonunda % 12,6'ya çıkarak kritik gösterge durumuna gelmiştir. Üstelik 2000 yılında cari işlem ve dış ödemeler dengeleri açıkları da rekor düzeye ulaşmıştır. İhracat değeri kadar dış ticaret açığı verilen, cari işlem açığının GSMH'ya oranı % 4,9'a ulaşan ve hatta dış ödemeler dengesinde bile açık yaşanan bu dönemde, ülke parasının aşırı değer kazanması yerine, aşırı değer yitirmesi gerekirdi. Sadece bu gelişme bile reel sektörün finans sektörüyle bağımlı koparmaya yeterliydi. Türkiye'nin Dolar cinsinden GSMH değerleri, 1999 yılında 185,3 milyar \$, 2000 yılında ise 201,2 milyar Dolar olmuştur. Türkiye'de 1990 yılından sonra cari işlem açığının GSMH'ya oranı, sadece 1994 yılında % 2 olmuştur. Diğer yıllar bu oran % 1'in altında kalmıştır (TC. Maliye Bakanlığı Yıllık Ekonomik Rapor, 2001).

b) Bankacılık Kesimindeki Dengesizliklerin ve Belirsizliklerin Artması

Kasım ve Şubat krizleri aslında genel anlamda, zayıf bankacılık sisteminden ve sıcak paraya aşırı güvenmekten kaynaklanmıştır. Bankacılık kesiminin kriz öncesi dönemde artan temel zayıflıkları şöyle sıralanabilir:

- Bankaların yapısal problemleri giderek artmış, etkin denetimden uzak ve bankacılık prensipleriyle bağdaşmayan yönetimler yaygınlaşmıştır.
- Borç temininde vadelerin kısalması, döviz borçlarının artmasına ve aktif-pasif kalemlerin vade uyumsuzluklarına neden olmuştur.
- Artan Konsolide Bütçe açıkları bankaların özel sektöre değil, kamu kesimine kredi veren kurumlar haline gelmesine yol açmıştır. Bilâncoların aktifinde yer alan DİBS stokları artmıştır.
- Kredi vermede güvenilirlik ve geri dönebilirlik kriterlerinden uzaklaşıldığı için, bankaların geri dönmeyen kredileri artmıştır.

Bankacılık kesimi etkin bir denetime ve borçlanmada belirli sınırlanmalara tabi olmadığı için, Birçok banka, özellikle 1994 yılı sonrası kısa vadeli borçlanma politikası izlemeyi tercih etmiştir (TBB Dergisi, 2001). Kısa vadeli borçlanma, bir yandan devletin iç borçlanma ihtiyacını karşılarken, diğer yandan da bankalara arbitraj olanağı ile kâr sağlamıştır. Ancak bu süreç bankacılık kesiminin açık pozisyonlarının artması ile sonuçlanmıştır.

Tablo 8: Türkiye’de Bankaların Açık Pozisyonları (Milyar \$)

Aylar	Oran
1998	-8.4
1999	-13.3
2000- I	-15.78
2000 -II	-18.18
2000- III	-20.00
2001-I	-12.16

Kaynak: www.tbb.org.tr

Tablo-8’de görüldüğü gibi, 1999 yılında 10 Milyar Doları aşan bankaların net açık pozisyonları tutarı, 2000 yılının dokuz ayı sonunda 20 Milyar Dolara

ulaşmıştır. Bu gelişme, Türk bankacılık sisteminin kriz öncesi dönemde ne kadar kırılgan ve hassas bir yapı kazandığını göstermektedir.

Kamu açıklarının bankacılık sektörü tarafından kapatılıyor olması nedeniyle, bankacılık sektörü etkin bir şekilde denetlenememiş, gerekli önlemler ve yasal düzenlemeler zamanında devreye sokulamamıştır. Bankacılık kesiminin açık pozisyonlarının artmasına karşılık, bu açık pozisyonlar sayesinde kamunun fonlanması, bu açığa göz yumulmasına yol açmıştır. Üstelik teorik kısımda da belirtildiği gibi, dışarıdan borçlanma sonucu artan ahlaki tehlike'nin tedirginlik yaratmaması amacıyla, kısa vadeli yükümlülükleri devlet garanti altına almıştır. Bu da bankaları daha fazla borçlanmaya ve açık pozisyonlarını daha da arttırmaya yönlendirmiştir (Eren, Süslü, 2001,662-674).

1990–2000 yılları arasında faiz ve kur dalgalanmalarını azaltan, kurdaki artışı enflasyon oranı kadar tutan, aynı zamanda piyasaları gecelik fonlayan ve Hazinesinin rahat borçlanmasını sağlayan bir politika izlenmişti. Ancak bu politika bankaları faiz ve kur riski karşısında gerekli tedbirleri almaktan uzaklaştırmıştır (Binay, 1998; Kunder, 1998). Hazinesinin iç borçlanmaya gitme zorunluluğu arttıkça, bankalar, kısa vadeli dış krediyi daha yüksek faizlerle almaya ve bunu risk primi ile beraber Hazineye aktarmaya devam etmişler. Aynı zamanda bu mekanizma bankaların, tasarruf-yatırım eşitliğini sağlama amacı yerine devlete borç verme amacına yönelik çalışmasına neden oluyordu. Bu mekanizmanın yarattığı avantaj nedeniyle, özel sermayeli ticaret bankası sayısı 1991 yılında 26 iken, 1999 yılında 35'e çıkmıştır.

Ancak kriz ortamında bu avantaj dezavantaja dönüşmüş ve krizin büyümesine neden olmuştur. Çünkü kriz, orta büyüklükteki bankaların düşen faizlere karşı kısa dönemli fonlar ile pozisyon almaları ile başlamış ve Kasım ayı ortasından itibaren faizlerin yükselmesine sebep olmuştur. Faizlerin artması bankaların bilançolarında riskli pozisyonda bulunan tahvillerin değerini düşürmeye başlamıştır. Bu tahviller kısa vadeli borç ile finanse edilmekteydi. Likidite sıkıntısı içine düşen bankalar hem bu sıkıntıyı atlatmak, hem de az zararla dönemi kapatmak amacıyla, ellerindeki devlet tahvillerini satmaya başladılar. Aynı olay piyasa yapıcılar tarafından gerçekleştirilince faizler iyice yükselmiştir. 20 Kasımdan itibaren

bankaların likidite sıkışıklığına girdiği dedikodusu yayılmaya başladı. Likidite sıkışıklığı gecelik faizlerde çok belirgin bir baskıya neden oldu.

Tablo 9’da görüldüğü gibi gecelik faiz oranları 2000 Nisan ayında % 36 iken, 2000 Kasım ayından itibaren yükselerek % 79’a ulaşmış ve daha sonraki ayda % 200 e kadar çıkmıştır. Faizlerdeki en hızlı değişim 2000 yılı Kasım ayı sonlarında yaşanmıştır. Bu ayın ilk yarısında O/N faiz oranları % 30 – 50 bandında iken, ayın 15’inde % 80, ayın 22’sinde % 110 olmuştur. Aynı ayın 28’inde % 184 olan bu oran, 30 Kasım’da % 316’ya yükselmiştir.

Tablo 9: Türkiye’de Kriz Öncesi ve Sonrası, Gecelik İşlemlere Uygulanan Basit Faiz Oranları (Ağırlıklı Ort.)

AYLAR	O/N Faiz Oranları %
2000 Nisan	36.16
Mayıs	41.28
Haziran	42.00
Ağustos	37.57
Eylül	46.20
Ekim	31.41
Kasım	79.45
Aralık	198.95
2001 Ocak	42.16
Şubat	435.99
Mart	81.88
Nisan	80.64

Kaynak: www.tcmb.gov.tr

Tablo-10’un ilk ve son sütunlarında kriz öncesi ve krizin yoğun olarak yaşandığı aylarda bankaların temin ettikleri döviz tevdiat hesaplarıyla sendikasyon kredilerinin gelişimi verilmiştir. Dövizle bağlı her iki kaynağın da, özellikle 2000 yılı boyunca sürekli artış gösterdiği anlaşılmaktadır. Bu artış hem likidite açısından bankaları zorlamış hem de vadeleri kısaltarak ikinci bir riske sokmuştur. Bu risk

sonuçta krizde bir etken haline gelmiştir. Üstelik artan bu kredilerin büyük çoğunluğu, kısa vadeli nitelikte olmuştur. Sendikasyon kredilerinin daha çok kısa vadeli olarak temin edildiği Tablo-10'dan anlaşılmaktadır.

Tablo 10: Ticari Bankalarının Kısa Vadeli Borç Stoku ((Milyon \$)

AYLAR	MİKTAR
1998	11.150
1999	13.172
2000	16.900
2001-Ocak	19.279
2001-Şubat	10.076

Kaynak: www.tcmb.gov.tr.

Türk bankacılık sektörünün kırılgan yapısı krizlere hassas bir yapı ortaya çıkardı. Bu kırılgan yapı yatırımcılarda güvenin kaybolmasına neden oldu. Bunlara artan rekabet ve kötü yönetim koşulları eklenince, küçük bankalar faizlere karşı çok hassas duruma geldi. Tüketici kredilerinde risk ihmal edildi. Bankaların vade dengesizlikleri arttı.

1990 yılından sonra kamunun artan faiz ödemelerinin bir nevi kaynak transferi olduğu herkes tarafından kabul edilmektedir. 2000 yılıyla beraber bu kaynak transferinin kapanma yoluna girmesi, faaliyet dışı kârlarıyla ayakta kalan banka ve firmaları zor duruma sokmuştur. Bankaların ve Türk finans çevresinin bu yağlı kapının kapanmasına karşı tepkisi bir kriz şeklinde ortaya çıkmıştır.

c) Dezenflasyon Programının Aksaklıkları

Türkiye'nin IMF ile anlaşarak, 1999 yılı sonunda 2000–2002 yılları için uygulamaya koyduğu dezenflasyon programının da bazı aksaklıklar içermesi, Kasım ve Şubat krizlerine katkıda bulunmuştur. Programın içerdiği zaafılar kısaca şöyle özetlenebilir:

- Programın uygulanmasına aşırı değerlendirilen reel kur düzeyi ile başlanmış olması ve reel kurun aşırı değerlenmeye devam etmesi.
- Faizlerin hızla düşürülmesi. Faizlerin düşmesiyle birlikte özellikle tüketim amaçlı talepte ortaya çıkan hız gelişmesinin yarattığı ithalat baskısının cari işlem dengesinde olumsuz etki yaratması.

- Döviz kuru çapasından başka parasal çapanın benimsenmemiş olması. Daha doğrusu, 1999 yılı sonlarından başlayarak, çapa olarak belirlenen Doların uluslararası platformda önemli düzeyde değer kazanabileceğinin hesaba katılmamış olması.
- Konsolide Gelirler politikasındaki zayıflık: Programın iyi bir gelirler politikası içermemesi de toplumsal uzlaşmanın sağlanamamasına yol açmış, bu da enflasyonda beklenen düşmenin gerçekleşmemesine neden olarak reel kurun aşırı değerlenmesine katkıda bulunmuştur.

Uygulanan gelirler politikası, tüketim eğilimi yüksek rantiyer kesim lehine olduğu için ithalatı artıracı etki yapmış; faizlerin düşmesi, ertelenen tüketim harcamalarını artırarak bu etkiyi artırmıştır. Toplu iş sözleşmesi hakkı olanlar reel gelirlerini artırebildikleri halde, diğer kesim gelir kaybına uğramıştır. Bu bağlamda kiraların dondurulması kararı da etkili bir biçimde uygulanamamıştır.

a) Kısa Vadeli Sermaye Hareketlerini Teşvik Eden Sıcak Para Politikasının Ters Tepmesi

Türkiye’de 1990’lı yıllarda sıcak para politikası uygulanarak, cari işlem dengesinde ortaya çıkan açıklar, genelde kısa vadeli sermaye hareketleri sayesinde kapatılmaya çalışılmıştır. 1990 yılı sonrası, 1991 ve 1998 yılları dışında cari işlem açığı yaşandığı halde, sermaye hareketlerinin pozitif olması sayesinde, 1991 ve 2000 yılları dışında dış ödemeler dengesinde hep fazlalık elde edilmiştir. Bu fazlalıklar da zaman içinde reel kurun aşırı değerlenmesine katkıda bulunmuştur.

Burada sıcak para mekanizmasını kısaca açıklamakta yarar vardır. Bu mekanizmanın üç ayağı bulunmaktadır: Faiz oranı, enflasyon oranı ve döviz kuru artış oranı. Döviz kurundaki artış oranını enflasyon oranının altında tutulduğu dönemlerde TL (reel kur) aşırı değerlenmektedir. TL aşırı değerlenmese bile, enflasyon oranı ile devalüasyon oranı genelde birbirine yakın seyretmektedir. Döviz kurundaki artışlar, genelde enflasyon oranı düzeyinde veya onun altında kaldığı halde, DİBS faiz oranları 1994 yılı Ocak ayından sonra hep üç rakamlı olmuştur. Üstelik 1996 yılı Ocak ayında DİBS faiz oranı % 200 ü aşmıştır.

DİBS faiz oranlarının 1992 ve 1993 yıllarında düşürülme çabalarının başarısız kalması, 1994 yılından sonra ise hep yüksek oranda seyretmesi, kamu

kesimi borçlanma gereği(KKKG)nin finansmanında iç borçlanma yönteminin zorunlu olarak ön plâna çıkmasının bir sonucudur. 1990 yılı ve öncesi borçlanmada en fazla başvurulan yöntem, konsolide borçlar diye adlandırılan ve sosyal güvenlik kurumlarının biriken fonlarından temin edilen kaynaklar olmuştur. Bu kaynağın faiz yükü fazla olmadığı için, Konsolide Bütçe içinde borç faiz ödemelerinin payı oldukça düşüktü. 1991 yılı ve sonrası IMF'nin desteğinin kaybedilerek, dış borçlanma olanağının kalmaması nedeniyle, Hazine, faiz yükü fazla olan devlet iç borçlanma senetleri (DİBS) aracılığıyla kaynak sağlamıştır. Buna bağlı olarak borç faiz ödemelerinin artması sonucu, KKKG ve DİBS kaynağına bağımlılık giderek artmıştır. Hatta öyle ki, çoğu zaman uzun vadeli borçlanmayı sağlayan devlet tahvili çıkarımı yerine, kısa vadeli hazine bonusu ile borçlanma zorunda kalınmıştır. Bu nedenle DİBS ortalama bileşik faizi, 1996–2000 yılları arasında sürekli olarak % 100'ün üzerinde seyretmiştir.

Döviz kurunda yıllık artış oranı enflasyon oranı düzeyinde gerçekleşirken, DİBS faiz oranlarının % 100 ün çok üzerinde olması, TL ye dönüşüp DİBS'e yatırılan kaynağı % 100 e varan getiri elde etme şansı yaratmıştır. Örneğin 1996 Ocak ayında elindeki Doları bozdurup DİBS'e yatıranlar yıllık % 100 getiri sağlayabilmişlerdir. Doların net getirisi tarafımızdan her ayın sonu itibariyle hesaplandığı halde, özet bir tablo sunabilmek için yıllık ortalama değerler Tablo-11'de verilmiştir.

Tabloya dikkat edilirse, 1994 yılından sonra, 2000 yılına kadar DİBS faiz oranlarının Dolar kurundaki artış oranından (ortalama olarak) daha büyük olduğu; bu nedenle bu dönemde TL'ye dönüşüp DİBS'e yatırılan Doların yıllık reel getirisinin oldukça yüksek olduğu görülür.

Tablo 11: Türkiye’de Doların DİBS Faizine Göre Reel Getirisindeki Gelişmeler (Yıllık Artış Oranı %)

	DİBS Ort	Ort.Yıl.	Dolar Değer	DİBS reel
	Bil. Faiz	TEFE	Artış Oranı	Getirisi*
1990	52.9	58.4	23.0	24.3
1991	79.0	52.5	58.9	13.5
1992	85.8	60.6	65.8	12.5
1993	87.6	58.4	59.5	17.8
1994	161.3	86.8	168.4	-1.8
1995	124.5	115.9	63.5	42.8
1996	134.6	73.1	76.5	34.4
1997	127.8	79.2	86.2	22.4
1998	122.3	81.6	74.1	28.9
1999	110.1	56.9	59.8	26.4
2000	37.9	57.0	51.1	-10.8

*Dolar kurunun yıllık artış oranına göre hesaplanmıştır. Kaynak: tcmb.gov.tr

Ancak bu durum 2000 yılında tersine dönmüştür. 2000 yılına girerken Doların yıl sonuna kadar % 25 değer kazanması öngörüldüğü ve yıl sonunda bu hedefe ulaşıldığı halde, ilk aylarda Doların yıllık değer artışı henüz % 60’ların üzerinde idi. Üstelik 2000 yılında Doların uluslar arası platformda başta Alman Markı ve Japon yeni olmak üzere bütün yabancı paralara karşı değeri artmıştı(DPT Temel Ekonomik Göstergeler, 2000). Buna karşılık 1999 yılının son aylarında çıkarılan DİBS’lerin ortalama bileşik faizi % 40’ın altına inmişti. Böylece Doların reel getirisi, Tablo-11’de görüldüğü gibi, 2000 yılı boyunca sürekli negatif olmuştur.

2000 yılı içinde Doların reel getirisinin negatif olması, sadece sıcak para akımını tersine çevirmemiş, aynı zamanda ülkemizdeki mevcut birikimin büyük ölçüde döviz tevdiat hesabına kanalize olmasına yol açmıştır. Kriz öncesi 9,9 milyar Dolarlık bir sermaye girişi olmuş, ancak kriz sırasında 13,5 milyar Dolar bir sermaye çıkışı yaşanmıştır. Buna hiçbir ekonominin dayanacak gücü olamazdı (Boratav, 2001,7-17).

Finansal krizlerle ilgili diğ er bir ön gösterenin kısa vadeli dış borçların döviz rezervine oranı oldu ğ u daha önce belirtilmişti. Tablo-12’de kısa vadeli sermaye hareketlerinin döviz rezervine oranları, üç er aylık dönemler itibariyle verilmektedir.

Tablo- 12: Türkiye’de Kısa Vadeli Dış Borç/Döviz Rezervi Oranlarındaki Gelişmeler

AYLAR	ORAN
1999-IV	1.01
2000-I	1.08
2000-II	1.02
2000-III	1.10
2000-IV	1.45

Kaynak:Ercan Uygur, “Krizden Krize Türkiye, 2000 Kasım ve 2001 Şubat Krizleri”, www.econturk.org.tr.

Uluslararası finans çevrelerince, kısa vadeli dış borcun döviz rezervine oranının 0.60 olması kritik bir nokta olarak görüldü ğ ü halde, Türkiye’nin bu oranın çok üstünde değerlere sahip oldu ğ u tablodan anlaşılmaktadır. Bu değerler bile kriz öncesi kırılğan yapıyı ortaya koymaktadır.

Türkiye ekonomisi 1990’lı yıllar ile beraber sermaye hareketlerine ba ğ lı bir ülke haline gelmiştir. Gerekli makro ekonomik şartları sağlamadan uluslararası finansal sermayeye açılmak, ülkeye yaradan çok zarar getirmiştir. Sermaye hareketleriyle büyüme, sermaye hareketleri ile ödemeler bilânçosu arasında sıkı bir ilişki doğmasına neden olmuştur. Sermaye hareketlerinin olumlu oldu ğ u dönemde finansal piyasalar her şeyin yolunda gittiğini düşünürlerse dış ödemeler dengesinde fazlalık elde edilir. Bununla birlikte kötü haberler yayılmaya başladıkça sermaye hareketi tersine dönerek, ödemeler dengesi kötüleşmeye başlar. Piyasalar çok fazla kredinin ülkeye tahsis edildiğini düşünerek, kredilerini geri çekmeye başlar. Böylece kriz ortaya çıkar. Türkiye’de de 1990’lı yıllar boyunca bu şekilde olmuştur. Kısa vadeli sermaye hareketlerine dayanan büyüme, üretimden değil para üzerinden para kazanmak zihniyeti ile sağlandığı için, yatırımlar üzerinde olumsuz etki yapmıştır. Büyüme yatırımlara değil kısa vadeli sermayeye dayanmıştır. Bu balon büyüme her iki üç yılda bir patlamış ve ekonomik büyümede negatif değerler yaşanmıştır.

Sermaye girişlerinin yarattığı savurganlık, hem kamu açığının hem de cari işlemler açığının artmasına neden olmuştur.

Asya, Brezilya ve Rusya krizlerinde olduğu gibi, Türkiye’de de finansal kriz tek nedenden kaynaklanmamıştır. İşin en acı yanı da finansal krizin yarattığı belirsizlik ortamı ekonomik krizin de ağırlaşarak Türkiye Ekonomisinin gündemine oturmasına yol açmasıdır. Üretimde ve istihdamda yaşanan gerilemenin yarattığı olumsuz tablonun giderilmesi için, devletin kamu harcamalarını ve dolayısıyla piyasaları tetiklemesi gerekmektedir. Oysa içinde bulunan ortamda kamu otoritelerinin bunu başarması mümkün görülmemektedir. Finansal krizi bir şekilde atlatan Türkiye’nin uluslararası finans çevrelerince kriz beklentisi olan bir ülke olarak algılanması da herhalde bu yüzdendir (Eren, Süslü, 2001,662-674).

Celasun’a göre 2001 krizinin arka planında farklı özellikler ve eğilimler saptanıyor. 1994 krizinden çıkarılan dersler yeterli ölçüde uygulamaya yansımamıştır. 1995–97 döneminde, uluslararası ekonomik ve mali konjonktürün elverişli koşullarından yararlanılarak, devlet-dışı sektörlerin hızlı dış borçlanmasına dayalı bir büyüme patikasının izlendiği, Merkez Bankası rezervlerinin güçlendirildiği, reel kurda fazla değerlenmenin önlenmeye çalışıldığı, ancak reel faizlerin yükseldiği bir ortamda kamu kesiminin faiz-dışı dengesinde yeterli fazlalar yaratılmadığı için kamu iç borçlarının arttığı ve enflasyonun daha yüksek bir platoya yerleştiği saptanıyor. Devletin iç borçlanmasını sürdürebilme kaygısının ön plana çıktığı 1995 sonrası dönemde, banka mevduatlarına getirilen devlet güvencesinin de etkisiyle, banka sisteminde risk birikiminin hızlandığı görülüyor. Diğer ülkelerde gözlenen finansal krizlerin etkisiyle değişen risk algılamaları sonucu, 1998’de tekrar mali sermaye kaçıışı olmuş, kamu borç dinamiği bozulmuş ve banka sisteminin kırılganlığı belirginleşmiştir.

Kriz literatürü bağlamında, Türkiye’nin 2001 deneyiminin önde gelen özelliği, krizin IMF destekli bir programın uygulanma sürecinde çıkmış olmasıdır. Döviz kuru taahhütlerine dayalı 2000 programının başlıca zaafaları, bankacılık sisteminin mali yapısını güçlendirmeden uygulamaya konulması, gerçekçi olmayan enflasyon öngörüsüne göre nominal kur artışlarının sabitlenmesi, para tabanının sermaye giriş ve çıkışlarına bağımlı bir konuma gelmesi ve uygulamada uzlaşmacı yaklaşımlarla ileriye dönük fiyat ve ücret endekslemesine yaygın biçimde

geçilememesidir. Kredibilite gereksinimi çok fazla olan 2000 programının uygulanmasında enflasyonu düşürme hedefi ön plana çıkarılmış, kamu kesiminin borç sorunu ile banka sisteminin kırılabilirliği arasındaki etkileşimin kontrol altında tutulabileceği umulmuştur. Programın yapısal düzenleme taahhütleri ile aşırı yüklü olması ve bunların yeterli ölçüde ve zamanında yerine getirilememesi, cari açığın patlamasıyla birlikte kredibilitenin aşınmasına neden olmuş, mali dengeler ve bilançolar krize hassas bir konuma gelmiştir (Celasun, 2001,41-42).

Türkiye'nin kriz deneyimi, finansmanı serbestleştirilmiş ekonomilerde döviz kuruna dayalı enflasyonu indirme programının başarısı için çok sayıda ön koşulun sağlanmış olması gereğini açıklığa kavuşturuyor. Programın zamanlamasında, tasarımında ve uygulanmasında gözlenen başlıca zaafılar şöyle açıklanabilir. Ön hazırlık ve zamanlama. Bilançolarında görev zararı stoklarını taşıyan ve bunların finansmanı için bütçeden ödenek alamayan kamu bankalarının kısa vadeli finansman ihtiyaçlarını piyasalardan sağlamaya çalışması programın başlangıcından bir süre sonra sorun oluşturmaya başlamıştır. 2001 yılında kamu bankalarının sermayelendirilmesi için yapılan operasyonlara benzer bir biçimde, döviz kuruna dayalı programı yürürlüğe koymadan önce, 2000 yılında kamu bankalarının mali yapıları güçlendirilip reel kur bir ölçüde düşürülebilseydi, enflasyonla mücadele için daha elverişli başlangıç koşulları yaratılabilirdi. Bu açıdan, programın zamanlamasında acele edildiği saptanabiliyor. Ayrıca, Akyüz, Borotav ile Özatay ve Sak tarafından da belirtildiği gibi, riskli bir programın uygulamasına geçildikten sonra, özel sektör bankalarının bilançolarını güçlendirmeye yönelik düzenlemeler ve sisteme risk oluşturan zayıf yedi bankanın (Kasım 2000 krizine kadar geçen sürede) TMSF bünyesine alınması tedirginlik yaratmış ve enflasyonla mücadeleyi aksatan sorunlara neden olmuştur. ii) Enflasyon hedefi ve döviz kuru taahhütleri. Program 2000 yılsonunda TEFE enflasyonunu yüzde 20 olarak belirlemiş ve döviz kuru çizelgesini buna göre düzenlemiştir. Dış ticarete konu olmayan sektörlerde fiyat katılıkları göz önüne alınırsa, seçilen hedefin gerçekçi olmadığı anlaşılmaktadır (Celasun, 2001, 26). Bu yönde bir hedefleme sonucu, iç borçlanma faizlerinde hızlı bir düşme sağlanmış ve bu olgu ekonomi yönetiminin bir övünç kaynağı olmuştur. Enflasyon aynı hızla düşürülemediğinden, reel kur değerlenme eğilimine girmiştir.

Oysa faizlerin hızlı düşüşü 1999 deprem şokuyla ertelenmiş iç talebin ithalat ağırlıklı olarak çok hızlı artmasında etken olmuştur.

Para politikası. Para kurulu benzeri bir yaklaşımla, Merkez Bankasının net iç varlıklarına (NİV) limitler konmuş ve faizlerin belirlenmesi piyasalara bırakılmıştır. Sermaye girişlerinin ve net dış varlıkların (NDV) arttığı dönemlerde para tabanının genişlemesi faizleri düşürürken, NDV'nin büyük ölçekte gerileyebileceği dönemlerde kullanılacak araçların kısıtlı olması büyük risk oluşturmuştur (Yenal, 2002,33-76).

Yapısal düzenlemelerin çokluğu ve özelleştirme hedefi. Programda öngörülen ve büyük ölçüde takvime bağlanan yapısal düzenlemelerin çokluğu ve önceliklerinin iyi belirlenmemesi bir sorun kaynağı olmuştur. Mali yatırımcılar tarafından fazla önemsenen çok sayıda yapısal düzenlemelerin hayata geçirilememesi, bütçenin kısa dönemli faiz-dışı dengesinde sağlanan iyileşmeye rağmen, programın kredibilitesini olumsuz yönde etkilemiştir. 2000 yılında özelleştirme geliri için Türkiye koşullarında gerçekleşmesi mümkün olmayan bir düzeyin (nakit 7,6 milyar dolar) öngörülmesi ve bunun gerçekleşmemesi, programın güvenilirliğinde bir risk unsuru olarak algılanmıştır. Bu deneyim, devletin iç borçlanma senetlerini satın alanların, devletin borç geri ödeme kapasitesini uzun dönemli bir perspektifte değerlendirdiğine ve bütçe açıklarını uzun vadede azaltmayı amaçlayan yapısal reformların aksamasıyla birlikte ellerinde tuttıkları tahvillerin piyasa değerinin düşeceğine inandıklarına işaret ediyor. Kredibilite gereksinimi yüksek bir istikrar programına, gerçekleşme olasılığı fazla olmayan çok sayıda mikro düzey yapısal düzenlemelerin dâhil edilmesi, programın kırılganlığı arttıran bir etmen olmuştur. IMF'nin bu deneyimden bir ders alması gerekir (Celasun, 2001,26-27)

Gelirler politikası ve uygulaması açısından ücret ve fiyat belirlemelerinde ileriye yönelik endekslemeye geçiş, enflasyon için iddialı hedef belirleyen 2000 programında önemli bir unsurdu. 2000 yılında kamu ve özel kesimlerin reel işgücü maliyetlerinde gözlenen artışlar, ücretlerin enflasyonun indirimini destekleyici bir tarzda belirlenmediğine işaret ediyor. Cari açıktaki patlamayı önleyecek tedbirlerin (örneğin, tüketici kredilerinin vergilendirilmesi veya ek tüketim vergisi gibi) alınmaması da uygulamada görülen bir zaafıdır. Program sorumluluğunun özverili bir biçimde Merkez Bankası ve Hazine yönetimlerinde üstlenilmesine karşın, siyaseten

sahiplenilmemesi ve sosyal uzlaşma ile –geçici ve kısmi de olsa- özel kesimde ileriye yönelik endeksleme düzenine geçilmemesi çok eleştiri almış hususlardır (Celasun, 2001,27)

Krizin tetiklenmesi, 19 Şubat gerginliğinin Başbakan tarafından kamuoyuna “kriz var” açıklamalarıyla duyurulması, finansal paniği tetikleyen bir gelişme oldu. Bu olgu, yürütülmekte olan çok riskli ve hassas bir programın kredibilite boyutunun üst yönetim katmanlarında ne ölçüde anlaşıldığını ve önemsendiğini net bir biçimde billurlaştırıyor. IMF destekli 2000 programının tasarım ve uygulama zaafı başka açılardan da değerlendirilebilir. Cari dış açığı büyümenin frenlenememesi çok önemli bir zaaf oluşturdu. Hızla büyüyen cari açığı finanse eden sermaye girişlerinin ve ödemeler dengesinin “net hata/noksan” kalemine yansıyan sermaye çıkışlarının tümüyle kontrol dışı bırakılması programın risklerini arttırmıştır (Celasun, 2001,27)

Türkiye ekonomisini derinden etkileyen Şubat 2001 Krizi'nin öncesi ile birlikte incelendiğinde aslında birçok nedenle ortaya çıkan bir kriz olduğu görülmektedir. Yanlış uygulanan ekonomik politikalar, bir türlü disiplin altına alınamayan finansal ve mali piyasalar, yıllar itibarıyla artarak sorunları çoğalan bankacılık kesimi bunlardan bazıları olarak değerlendirilebilir. Bunların yanında ve bütün yukarıda sayılan sorunları giderecek siyasal otoritelerin vurdumduymazlığı ve sağlamayan siyasi istikrar yaşanan krizlerin tuzu biberi olmuştur.

6.2. Krize Karşı Uygulanan Ekonomik Politikalar

2001 Şubat'ında yaşanan ekonomik krizden çıkmak için ve ekonomiyi tekrar yayına oturtmak için birçok ekonomik politika uygulanmıştır. Bu politikaların oluşumunda ve uygulanışında IMF ile yapılan anlaşmalar uygulanan ekonomik politikaların temelini oluşturmuştur.

2000–2001 Kriz'nin ilk devresini oluşturan Kasım 2000 Krizi etkisini göstermeye başladığında, 9 Aralık 1999'da ilan edilen, Bretton Woods kuruluşlarının desteğindeki sabit kur çıpasına dayalı istikrar programı uygulanmaktaydı. Bu programın herhangi bir sosyal politika bileşeni bulunmadığı gibi, kriz sonrasında, Aralık 2000'de ilân edilen yeniden düzenlenmiş hali de krizin sosyoekonomik etkilerine veya bu etkilere karşı alınacak önlemlere yönelik bir madde içermiyordu.

Şubat 2001 Krizi'nden sonra ise yeni Ekonomi Bakanı Kemal Derviş'in liderliğinde yeni bir program hazırlandı. Bu program 3 Mayıs 2001 tarihinde IMF'ye verilen Niyet Mektubu'yla uluslararası kamuoyuna duyuruldu. Niyet Mektubu'nda, 'Güçlendirilmiş Program' olarak adlandırılan yeni istikrar programının tüm ekonomik ve hatta doğrudan TBMM'nin yasama görev alanını ilgilendiren amaçları ayrıntılı bir şekilde açıklanırken, hükümetin sosyal politika alanında yapmayı tasarladıkları sadece üç cümleye sığdırılmıştı. Bu kısımda hükümet, Dünya Bankası'nın yardımıyla sosyal koruma programlarını geliştirerek krizin nüfusun en zayıf kesimleri üzerindeki etkisini azaltmayı plânladığını ve bu kesimlere yönelik yardım programlarının hızla başlatılacağını açıklamaktadır. Ancak ilginçtir ki, söz konusu kısım, programın 14 Nisan 2001'de, yani IMF'ye verilen Niyet Mektubu'ndan yaklaşık iki hafta önce Türkiye kamuoyuna açıklanan ve Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı (GEGP) olarak adlandırılan ilk versiyonunda bulunmamaktadır (3 Mayıs 2001 tarihli Niyet Mektubu,2001).

Ekonomide bekleyişlerin olumsuzlaştığı bir ortamda, Hazinesinin yüklü bir iç borç itfası öncesi 19 Şubat 2001'de beklenmedik siyasal gerginlikler yaşandı. Başbakan'ın devlet yönetiminde "kriz var" açıklamalarıyla mali piyasalarda panikle başlayan süreç, yerli parayı savunmak için gecelik astronomik oranlara yükselmesine rağmen, yerleşiklerin yoğun döviz talebi nedeniyle Merkez Bankası'nın 20-21 Şubat'ta 5 milyar dolarlık döviz satışıyla sonuçlandı. Kamu bankalarının likidite ihtiyaçlarının karşılanamaması, ödemeler sistemini kilitleyecek boyutlara ulaşmıştı. Banka sisteminde büyük çöküşü önlemek için 22 Şubat'ta Türk Lirasının yabancı para birimlerini karşısındaki değeri dalgalanmaya bırakıldı (TCMB, 2001,1-45).

Krizin getirdiği kredibilite kaybıyla, öngörülebilir kur rejimi seçeneği geçerliliğini yitirdi. Sermaye hareketlerinin kontrol edilmediği bir ortamda, hem döviz kurunu ve hem de faizleri bir araç olarak kullanmak olanaklı değildir. Serbest dalgalı kur rejimine ani ve zorunlu geçiş ve ardından gelen yüksek oranlı devalüasyonlar, daha önce faiz şoklarıyla bilânçoları hasar görmüş banka ve şirket sektörünü, özellikle açık döviz pozisyonları ile bu krize yakalanan ekonomik birimleri beklenmedik ölçülerde kötü dengelere sürüklemiş, özkaynaklar erimiş ve varlık değerleri düşmüştür Şubat 2001 krizinin ardından bankacılık sisteminin çöküşünü önlemek için yapılan düzenlemeler devletin mali yükümlülüklerini çok

yüksek düzeylere sürükledi. Ödemeler dengesinin sermaye hesabında büyük net çıkışlar gerçekleşti. Reel ekonomi arz ve talep yönlü olumsuzlukların etkisiyle önemli oranda daraldı. Krizden çıkışın hızlı ve kolay olamayacağı görüşü yaygınlık kazandı Mayıs 2001’de açıklanan ‘‘Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı’’ Mayıs’ta imzalanan yeni IMF stand-by düzenlemesiyle ve Dünya Bankası kredileriyle desteklenmiş ve üretimdeki serbest düşüşü önleyememesine rağmen krizin denetim altına alınmasında etkili olmuştur. Tüm güçlüklerine ve kimi olumsuz yönlerine karşın, serbest dalgalı kur rejimi piyasalarda aniden ortaya çıkabilecek bir paniklemenin para krizlerine dönüşmesini önleyebilecek bir sistemdir.

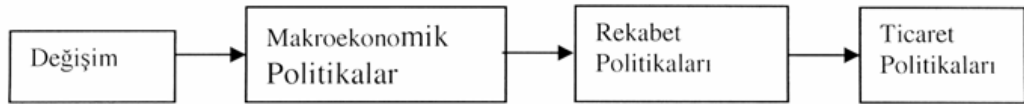
Bu programda öncelik tanınan bankacılık sektörünün yeniden sermayelendirilmesi sürecinde enflasyonun kontrolden çıkmaması için kamu borç yükünün artışı tercih edilerek, parasal büyüklükler denetim altında tutuldu. Kanımca, bu yaklaşım, dalgalı kur rejimi veri olarak alınırsa, yerli paranın yabancı paralar karşısında çok daha büyük değer kaybını ve reel ücretlerin çöküşünü önlemiştir. Kamu maliyesinde faiz-dışı fazla hedefine ulaşılması ve IMF kredilerinin kullanımı, parasal hedeflerin aşılmasına olanak sağlayan iki ana faktördür. Programda öngörülen yasal düzenlemelerin çoğunun yapılması, krizden çıkış çabalarına güven sağlama açısından yardımcı oldu. Merkez Bankasına araç bağımsızlığı sağlayan ve fiyat istikrarını öncelikli hedef olarak belirleyen yeni yasal düzenleme, makroekonomik politikaların tasarım yöntemini değiştirecek yeni bir gelişmedir. Banka sisteminin mali yapısının güçlendirilmesi üç kanaldan yürütüldü. Görev zararı stoklarını bilânçolarından tasfiye etmek için, kamu bankalarına özel tertip DİBS verildi. Mali yükümlülüklerinin kapatılması ve özkaynakları ile döviz pozisyonlarının güçlendirilmesi için TMSF bünyesindeki bankalara özel tertip DİBS ve döviz cinsi senetler ihraç edildi (Keyder, 2001,189).

Özel sermayeli ticari bankalara yabancı para pozisyon açıklarının kapatılmasına katkıda bulunmak ve Hazinesinin iç borçlanma vadesini uzatabilecek koşulları sağlamak için bu kesimle iç borç takası yapıldı (TCMB, 2002a,45-50; DPT, 2001,89-92). Banka sisteminin mali bünyesinin güçlendirilmesinin yanısıra, sistemin kurumsal yapısını ve denetimini etkinleştirecek yasal ve operasyonel düzenlemeler uygulamaya konuldu. Yeni yasal çerçevede kamu bankalarına görev verilmesi merkezi hükümet bütçesine ödenek konulması koşuluna bağlandı. Türkiye’nin

ekonomi politiği için önem taşıyan bu değişim, bütçenin siyasal işlevinin ve saydamlılığının artmasına katkıda bulunacak bir olgudur. Ancak, 2001 yılında kamu bankalarını yeniden yapılandırırken kredilendirme kapasitelerinin daraltılmış olması, krizden çıkışı zorlaştırmıştır (Celasun, 2001,18).

Türkiye ekonomisi, 1990'lı yıllarla birlikte krizler ekonomisi haline dönüşmüştür. Her yeni kriz bir öncekine göre daha fazla olumsuzluklara neden olmuştur. Her yeni kriz var olan istikrarsızlıklara yeni istikrarsızlıkları eklemiştir. Ekonomiyi kırılgan kılmıştır. Kriz-istikrarsızlık-kriz sarmalında bir ekonomik yapı oluşmuştur. Bu sarmal Kasım 2000-Şubat 2001 krizleri ile daha da derinleşmiştir. Sarmalın kırılması zorunlu hale gelmiştir. Türkiye'nin bu kriz sürecinden ders alması, ekonomiyi öğrenmesini gerekli kılmıştır. Küreselleşme yenileşmeyi ve değişimi hızlandırmıştır. Bu süreç krizleri de beraberinde getirmiştir. Krizlerin yıkıcı etkisinden korunmak için değişmek ve öğrenmek gerekli olmuştur. Bunun için de politika yapımcılarının etkili politika oluşturmaları gerekiyordu (Karaçor, 2003,388-389).

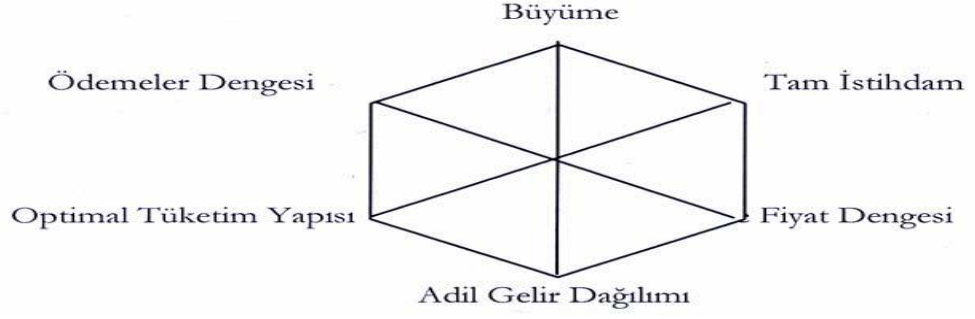
Etkin Politika Oluşumu

Kaynak: Bengt-Ake Lundual, Susana Baros, 1997

Politika yapımcıları değişimi makroekonomik politikalarla destekleyecek, bunu küresel piyasada rekabet ve ticari politikalar için uygulayacaklardır. Çünkü küreselleşme rekabeti sürekli kılıyordu. Rekabet de istikrarlı politikaları. Türkiye ekonomisinin yaşadığı son kriz bu süreci gerekli kılmıştır. 14 Nisan 2001 Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı” ile bu sürecin bir parçası olmaya çalışmıştır. Bu süreçte en etkin politika oluşum sürecini politika yapımcıları üstlenmeye çalışmışlardır. Uygulanan politikaların güvenilirliği, şeffaflılığı, hesap verilebilirliği, piyasaların liberalizasyonu en önemli yapı taşıydı. Bu şekilde bilgi kullanarak risk azalacak, belirsizlik azalacaktı. Bunun için öngörülebilir piyasa yapısının oluşması gerekiydi.

Ve bu başarılmaya çalışılmıştır. Program “sihirli altıgeni oluşturmayı amaçlamıştır (Karaçor, 2003,389).

Kaynak: Erkan Hüsnü, Ekonomi Politikasının Temelleri, 2000

ÜÇÜNCÜ KESİM

EKONOMİK KRİZ - YOKSULLUK İLİŞKİSİ VE 2001 ŞUBAT KRİZİNDE TÜRKİYE’NİN DURUMU

Çalışmanın bu kesiminde ekonomik kriz ile yoksulluk arasındaki ilişkiyi 2001 Şubat Türkiye Krizi üzerinden değerlendirmeye ayrılmıştır. Araştırmanın önceki kesim ve bölümlerinde teorik zemine oturtulan kriz, yoksulluk ve 2001 Şubat Krizi kavramları bu kesimde bir bütün olarak ele alınıp birbirleri ile ilintili olan, birbirlerini etkileyen yönleri ortaya konulacaktır.

Ekonomik kriz, yoksulluk ve 2001 Şubat Krizi’nde Türkiye ilişkisi incelenmeye çalışılırken ekonomik krizin mali yapıya, enflasyona, ulusal gelir dağılımına ve istihdama etkisi yönlerinden ele alınmaya çalışılacaktır.

7. EKONOMİK KRİZİN MALİ YAPIYA, ENFLASYONA, ULUSAL GELİR DAĞILIMINA VE İSTİHDAMA ETKİSİ VE YOKSULLUK

20. yüzyılın sonuna gelindiğinde; Dünya’da yaşanan çok önemli gelişmeler, hızını sürekli artırarak devam etmiştir. Küreselleşme olarak tanımlanan bu dönemde, teknolojik atılımın ve ekonomik büyümenin şimdiye kadar görülmediği kadar hızlandığı, iletişim ve ulaşımda yüksek teknolojilerin hakim olduğu görülmektedir. Bilgi toplumunun oluşması ile günümüzde hizmetler, bilgi ağı ile dünya çapında istenilen her yere gönderilmekte, sanayi ülkeleri arasındaki ürün ticaretinde yüksek artış yaşanmakta, sermayenin hareketliliğinde şimdiye kadar görülmeyen bir hız yaşanmaktadır. Yaşanan bu gelişmeler siyasal, ekonomik, toplumsal ve kültürel açılardan, büyük bir değişimi de beraberinde getirmiştir.

Ülkeler, ülke içerisindeki bölgeler, sınıflar ve bireyler arasındaki eşitsizliklerin tarihi neredeyse insanlığın tarihi ile yaşıttır. Ancak bu uzun geçmiş içerisinde endüstrileşme çağı ile birlikte gelişen kapitalist sistem çerçevesinde oluşan sosyo-ekonomik iklim sorunun mahiyetinin derinleşmesine neden olmuştur. Kapitalizm öncesi mevcut iktisadi ve siyasi yapılanma biçimlerinin geçimlik nitelikte olması, emek, sermaye ve teknoloji gibi faktörlerin görece geri karakteri, ise bölümü ve uzmanlaşma derecesinin yetersizliği gibi etkenler yaratılan zenginliği de sınırlamıştır. Zenginliğin sınırlı olması ise bölüşüm sorunlarının boyutunu

daraltmıştır. Oysa Sanayi Devrimi koşullarında ortaya çıkan fabrika sistemi, hızla artan icat ve buluşlar sayesinde geliştirilen yeni teknolojiler daha kısa zamanda daha fazla üretim yapılmasına olanak sağlamış, ancak değişen mülkiyet ilişkileri sürecinde toplumlar, sınıflar ve bireyler arasındaki eşitsizlikler çeşitlenmiştir.

Ekonomik krizler, globalleşen dünya düzeni içerisinde artık etkisini daha kısa sürede gösterip, daha geniş alanlara yayılma imkânı bulan adeta bulaşıcı bir hastalık haline gelmiştir. Ülkelerin birbirleri ile olan ekonomik ilişkileri ileri teknoloji sayesinde daha hassas duruma gelmiştir. Bugün dünyanın herhangi bir yerinde veya ülkesinde yaşanan iktisadi daralma veya iktisadi sorun anında ilişkisi olan diğer dünya ülkelerini etkilemektedir. Ekonomi literatürüne giren borsa kavramı adeta tüm dünya ekonomisinin termometresi olmuştur. New York Borsası'nda, Tokyo Borsası'nda, Londra Borsası'nda veya İstanbul Menkul Kıymetler Borsası'ndaki herhangi bir hareketlenme diğerlerinin seyrini de değiştirmektedir. Bu nedenlerle ekonomilerdeki olumsuz seyirler artık birbirinden bağımsız ve birbirinden kopuk olarak değerlendirilemez.

Çok sayıda ülkenin kısa dönem ekonomik krizlerle karşı karşıya kalması az gelişmiş ülkeler açısından son on beş yıla damgasını vuran en temel olgulardan birisidir. Başta Latin Amerika ülkeleri olmak üzere az gelişmiş ülkelerin daha önceki dönemlerde de kısa dönem krizlerle karşılaştığı dikkate alındığında bunun yeni bir olgu olmadığı söylenebilir. Ancak son dönemde yaşanan krizleri, dış ödemeler dengesi sorunları ve enflasyon gibi olguların önem kazandığı önceki krizlerden ayıran kimi temel farklılıklar bulunmaktadır. Bunlar arasında son dönemdeki krizlerin sermaye hareketlerinin serbestleşmesi yönünde atılan adımlar sonucunda hızlanan uluslararası sermaye hareketlerinin ortaya çıkardığı istikrarsızlıkla ilişkili olması ve etkilerinin finans piyasalarından reel sektöre ve sosyoekonomik göstergelere ve krizin çıktığı ülkeden diğer ülkelere sıçrayarak uluslararası finans sistemini temelden sarsabilen boyutlara ulaşması ön plâna çıkmaktadır. Bu dönemde yaşanan kısa dönem krizler arasında en büyük ilgiyi 1994 Meksika, 1997 Asya, 1998 Rusya, 1994 ve 2000–2001 Türkiye ve 2002 Arjantin krizlerinin çektiği söylenebilir (Koyuncu, Şenses, 2004,11).

Yoksulluk, yirminci yüzyılın sonlarında insanlığın yüz yüze kaldığı en önemli beşeri ve toplumsal bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bugün için pek çok ülke şiddet derecesi ne olursa olsun az ya da çok bu sorun ile iç içe yaşamaktadır. Dolayısı ile fakirlik ile mücadele etmek durumunda kalmıştır. Ekonomik ya da sosyal boyutlu gelişmelere paralel olarak ortaya çıkan, yeryüzünde oldukça geniş bir coğrafya üzerinde görülen, henüz bütün boyutları ile tam olarak incelenmemiş olan yoksulluk sorunu daha uzun bir zaman dünya gündeminde kalmaya devam edecektir

Yoksulluğu sadece açlık ya da yeterince beslenebilecek gıdaya sahip olamama şeklinde algılamak yanlış olacaktır. İnsan sadece yemek ihtiyacı olan bir varlık değildir. Başta gıda olmak üzere giyim, barınma, eğitim, sağlık, altyapı, kültür, ortak yaşama ve buna benzer ihtiyaçları olan bir kutsal varlıktır. Dolayısı ile insan ihtiyaçlarının “yeterince” karşılanıp karşılanmadığı sorunun özünü teşkil etmektedir. Ekonomik ve sosyal sorunların doruklara ulaştığı geçtiğimiz çeyrek yüzyılda, yoksulluk da ürküntü verecek boyutlara ulaşmıştır. Özellikle dünyanın gelişmekte olan ya da az gelişmiş bölgelerinde görülen yoksul insanların sayısı artık milyarlarla ifade edilmektedir. Sanayileşme ile beraber toplumların ekonomik ve sosyal yapılarında da bir takım değişiklikler olmaktadır. Bu değişimin hızı ve oluş biçimi ülkeden ülkeye, toplumdan topluma ve hatta bölgeden bölgeye değişmektedir. Bu değişimde toplumların ekonomik yapısı, tabii kaynaklara sahipliği, gelişmişlik seviyesi, insan gücü, sosyal durumu, kültürel zenginlikleri, dini inanışları, etnik yapıları gibi unsurlar önemli belirleyici etken olmaktadır.

Yoksulluk kavramı da tüm dünya ülkeleri için artık son yüzyılda çok daha dikkat çelen ve çözülmesi gereken bir sorun haline gelmiştir. Teknolojik ve endüstriyel gelişmeler yoksulluk olgusunu da içinde büyüterek geliştirmiştir. Toprakla ve tarımsal üretim sahaları ile ilişkisini kesen kitleler kendilerini kent, endüstri ve karmaşık bir sosyal yapının içinde bulmuştur son iki yüz yılda. Özellikle Endüstri Devrimi ve akabinde 2. Dünya Savaşı sonrasında yaşanan iktisadi gelişmeler dünyanın birçok ülkesinde ekonomik olarak sınıflar yaratan toplumlar olmuştur. Bu iktisadi sınıflamanın en alt tabakasında yer alan kesim ise yoksul, yaşadıkları sorunun adı ise yoksulluk olmuştur.

Ekonomik Krizler ve Yoksulluk kavramları Türkiye açısından incelendiğinde; özellikle son yarım yüzyılda sık sık kesişen kavramlar olmuştur. Yeni ve genç bir cumhuriyet olan Türkiye, henüz bu gençliğine rağmen birçok ekonomik darboğaz yaşamış ve tecrübe etmiştir. Bu ekonomik krizlerin konjoktürel gelişimine bakıldığında birçok etkenin neden olduğu söylenebilir. Ancak bir gerçek var ki, bu krizlerin en çok etkilediği kesimler yoksullar olmuştur. Yaşana siyasi olumsuzluklar ve hemen akabinde yaşanan askeri müdahaleler bu ekonomik krizlerin ve bir türlü düzeltilemeyen sosyal refahın en temel unsurları arasında görülmektedir.

Türkiye ekonomisinde özellikle 1980 yılından itibaren hızla girilen küreselleşme sürecinin bir uzantısı olarak serbest piyasa ekonomisinin şartları benimsenmeye başlamıştır. Bu çerçevede uygulanan dışa açık ekonomi politikaları her ne kadar yabancı sermayenin teşvik edilmesini hedefleyerek ekonomik büyüme amacına hizmet edecek şekilde özel sermayenin ekonomideki payının artırılmasına yönelik olarak uygulansa da bir süre sonra zamansız dışa açılmanın beraberinde getirdiği bazı sorunlar ortaya çıkmıştır. Özellikle sıcak para girişlerindeki artışlar ve buna bağlı olarak finansal piyasalarda yaşanan istikrarsız süreç, kamu maliyesi alanında kamu açıklarının dolayısıyla enflasyonun-hızla artmasına ve finansman dengesinin bozulmasına yol açmıştır.

24 Ocak 1980, Türkiye ekonomisi için bir dönüm noktasıdır. 1970'lerin sonunda giderek derinleşen ve ödemeler dengesi krizi şeklinde patlak veren ekonomik ve sosyal kriz sonrası, politika uygulayıcıları bazı radikal tedbirler almak zorunda kalmışlardır. 1980 sonrası dönem, içe dönük ve ithal ikameci büyüme stratejisinden, dışa dönük büyüme stratejisine ve serbest piyasa mekanizmasına geçiş için ilk adımların atıldığı yeni bir dönemin başlangıcıdır.

Türkiye ekonomisi 1990'ları giderek sıklaşan aralıklarda yaşadığı bir kriz süreci içinde geçirmiştir. Bu süreç boyunca kısmi istikrar programları uygulamaya konmuş olsa da, bunların kalıcı bir başarısı olmamış ve ulusal ekonomi, 1997 Güney Doğu Asya ve 1998 Rusya Krizleri'nden de olumsuz yönde etkilenecek ciddi bir daralma sürecine girmiştir. 1998'in ikinci yarısından itibaren derinleşen ekonomik kriz, bir yandan söz konusu dışsal şokların, bir yandan da 1990'lar boyunca sürdürülen dışa bağımlı yapay büyüme stratejisinin ve çarpık toplumsal bölüşüm ve birikim mekanizmalarının bir sonucudur (Yeldan, 2003,160).

Devlet, özellikle 1990 sonrasında ulusal ekonominin yönlendirilmesi işlevini tamamen yitirmiş ve bir topyekûn reform stratejisi ile makroekonomik istikrarı yeniden oluşturabilmek yerine, ekonominin birikim önceliklerini doğrudan doğruya kısa vadeli dış sermaye girişlerinin özendirilmesine dayandırarak, kısa süreli ve yapay büyüme kazanımları üzerine kurmayı tercih etmiştir. Bu tercih, ulusal ekonomiyi tamamen konjoktürel ve dışsal olgulara bağımlı hale getirmiş ve ekonominin kısa çevrimli, mini büyüme-kriz istikrar sarmallarına sokulmasına neden olmuştur.

Bu süreçte kamu kesimi borç servisi yükü sürdürülemez boyutlara ulaşmış; kamu kesimi, tasarruf ve yatırım yapamaz hale gelmiş, özel sektör birikimi tercihleri giderek reel üretici sektörlerden uzaklaşarak, spekülâtif rantiyer tipi birikim alanlarına yönelmiş ve işgücü piyasalarında marjinalleşme ve kuralsızlaştırma artarken, toplumsal gelir dağılımı da ciddi biçimde bozulmaya itilmiştir. Dolayısıyla, 1999 sonuna gelindiğinde, Türkiye ekonomisinde bir topyekun reform stratejisi, kaçınılmaz bir gereklilik olarak ortaya çıkmıştır. Bu çerçevede hazırlanan Ocak 2000 Enflasyonu Düşürme Programı uygulamaya konmuş fakat daha bir yılını tamamlayamadan ülke ekonomisi yeni bir finansal krizle karşı karşıya kalmıştır.

Siyasi istikrar – ekonomik büyüme ya da siyasi istikrarsızlık – ekonomik istikrarsızlık ilişkisi anlamlı sonuçlara sahiptir. Siyasi istikrarsızlıkların ekonomi üzerinde enflasyonun ve işsizliğin artması, büyümenin azalması, iç ve dış borçların vadesinin azalması, borçların maliyetinin artması, yatırımların azalması, sermaye kaçışının artması, borçları ödeyememe olasılığının artması, beşeri sermayenin kaçışı, verginin yerini senyorajın alması gibi sonuçları vardır. Türkiye’de de siyasi istikrarsızlık ve makro ekonomik istikrarsızlık arasında yakın bir ilişki vardır. 2000 Kasım ve 2001 Şubat krizlerinde Türkiye, şiddetli bir bankacılık ve döviz kuru sorunu ile karşılaşmış ve bu süreçte politik gerginlikler ön plana çıkmıştır (Kibritçioğlu, 2001,174-182).

7.1. 2001 Şubat Ekonomik Krizinin Kamu Mali Yapısına, Sağlık ve Eğitime Etkisi ve Türkiye’de Yoksulluk

Mali yapı, ülke ekonomilerinin gelir ve gider kalemlerinin düzenli olmasını, harcamaların disiplin altına alınmasını, vergi, harç ve benzeri devlet gelirlerinin

düzenli ve adaletli bir şekilde toplanarak insanlara hizmet sunulması, sağlık ve eğitim gibi insanların en temel olanakların sağlanması için devlet hazinesinin kontrol altında tutulması demektir. Bu sayılanlar gerçekleştirilebildiği sürece olumlu mali yapıdan, gerçekleştirilemediğinde ise olumsuz mali yapıdan söz edilebilir. Ayrıca, devletin iç ve dış borç dengesi ve ödemeleri de sağlam kamu mali yapısı için kontrol altında tutulması gerekir. Ancak, ülkeler ekonomik kriz dönemlerinde kamu maliyesini disiplin altında tutmak çok zordur. Kamu mali disiplini için uyulması gereken birçok kural göz ardı edilir, devlet gelirlerinin büyük çoğunluğu borç ve borç faizi ödemelerinde kullanılmak zorunda kalınır. Vatandaşların temel hakkı olan sağlık ve eğitim gibi alanlara fazla kaynak aktarılamaz, artan hazine açığını vergilerle finanse etmeye çalışan siyasi iktidarlar zaten kriz dönemlerinde yaşanan enflasyon, devalüasyon gibi nedenlerle azalan gelirlerini iyice azaltır. Bunların bütün sonucu ise yoksullaşan bir toplum olmaktan öteye gitmez.

Ekonomik krizler, hem yoksulları hem de yoksul olmayanları olumsuz olarak etkiler; fakat uğradıkları zararlar oransal olsa bile, kriz dönemimde yoksul olanlar ya da yoksulluk sınırında olanlar için, bu krizlerin etkileri daha fazla yıkıcıdır. Yoksul hane halkı ya da yoksulluk sınırında olanların refah kayıpları nüfusun geri kalanına göre daha fazladır. Yoksul halkın kötü zamanlarda kendisini güvence altına almaya yetecek tasarruf ya da sigortaya sahip olmasına olanak yoktur ve sosyal güvenlik programlarından da çok az istifade ederler ya da bu programlardan hiç yararlanamazlar. Ekonomik krizler yoksul kesimin yaşam standardını birçok yönden olumsuz olarak etkiler. Emek üzerinden elde edilen gelirleri azaltarak reel ücretleri düşürür ve işsizliği artırır. İktisadi faaliyetler azaldığı için emeğe dayalı olarak elde edilmeyen diğer gelirler de azalır ve yoksul halk tarafından üretilen mal ve hizmetlerin fiyatları diğer fiyatlara kıyasla azalabilir. Özellikle aile üyeleri arasında yapılanlar olmak üzere özel transferler ülkenin her yerinde yaşam standardında meydana gelen azalma ile birlikte geriler. Yoksul halkın sahip olduğu yetersiz varlıklar enflasyona maruz kalır veya bu varlıkların fiyatlarında büyük bir azalma meydana gelir. Makro ekonomik krizler, yoksulların yoksulluktan kurtulma isteğini, çalışma isteğini ve hevesini güçsüzleştirerek, beşeri, mali ve fiziki sermaye birikimini yavaşlatır.

Türkiye Ekonomisinin tarihsel gelişimine bakıldığında belirtilen iktisadi olumsuzlukların ve bunların yansımalarının her zaman var olduğu görülmektedir. 1990'lı yıllar Türkiye ekonomisinin kamu dengelerinde derin bir çöküşün yaşandığı yıllardır. Konsolide bütçe toplam harcamalarının dağılımında 1990'dan, 2000'e değin geçen sürede en önemli artışın borç faiz ödemeleri kaleminde olduğu bilinmektedir. Nitekim kamu kesiminde oluşan iç borç yükü, faiz ödemelerinin hızlı artışı ile kendini 1993 yılından itibaren hissettirmeye başlamıştır. İç borç stoku hızla büyümüş ve 1990'lar boyunca her sene yapılan net yeni iç borçlanma, toplam iç borç stokunun %50'sini aşan bir tempoda sürdürülmüştür. İç borç stokunun milli gelire oranı 2001 sonunda %68'e yükselmiştir İç borç faiz ödemelerinin, gayri safi milli hâsılaya oranı ise 1990'ların başında sadece %2 civarında iken, artan iç borçlanma temposuna koşut olarak 2001'de %22'ye değin yükselmiştir (Voyvoda, Yeldan, 2002,1-5).

Tablo 13: Türk Ekonomisi' nin Temel Özellikleri, 1995–2001

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Reel Büyüme Hızı							
GSYİH	7.2	7.0	7.5	3.1	-5.0	7.4	-7.4
Yatırım Harcamaları	9.1	14.1	14.2	-3.2	-13.7	16.0	-31.7
Özel	16.9	2.5	10.1	-6.7	-18.8	14.1	-35.1
Kamu	-18.7	24.4	30.1	8.0	1.0	20.8	-22.0
GSMH oranı (%)							
Cari İşlemler Dengesi	-1.4	-1.3	-1.4	1.0	-0.7	-4.8	1.4
İç Borç Stoku	42.8	46.2	47.8	47.2	29.3	29.0	68.1
Dış Borç Stoku	11.9	8.1	-4.8	-5.6	55.7	59.1	74.3
Bütçe Dengesi	-4.0	-8.3	-7.6	-7.0	-11.6	-10.9	-15.6
Kamu Kesimi Borçlanma Gereği	5.2	8.8	7.6	9.2	15.1	12.5	15.9

Kaynak: DPT, Temel Ekonomik Göstergeler; Hazine Müsteşarlığı, Temel Ekonomik Göstergeler;

Artan faiz yükü kamunun gelirlerini rasyonel bir biçimde sosyal devlet ve büyüme amaçlı olarak kullanabilme olanaklarını ortadan kaldırmaktadır. Nitekim iç

borç faiz ödemeleri, vergi gelirlerinin 2002 Haziran itibariyle %120'sini götürmektedir. Oysa 2002 bütçesine ilişkin hedefleri vergi gelirlerinin sadece %74'ünü faiz harcamalarına ayırmayı planlamaktaydı. Diğer yandan, birincil (faiz-dışı bütçe) dengesinde her ne pahasına olursa olsun fazla yaratma kaygısı, doğrudan doğruya diğer harcama kalemlerine yansıtılmış, bu yaklaşımdan en büyük payı da yatırım harcamaları almıştır. İşçilik maliyetleri hariç tutulursa, konsolide bütçe toplam yatırım harcamalarının, 1995'ten bu yana, toplam harcamaların %6'sını aşmadığı görülmektedir. 1985'de bütçe harcamaları içinde %20,7'ye ulaşan bir paya sahip olan yatırım harcamalarının 1990'larda hızla geriletmiş olması ve 2000'li yıllara girerken Cumhuriyet tarihinin en düşük değerlerine sahip olması çok düşündürücü bir gelişmedir (Voyvoda, Yeldan, 2002,1-5).

Kamu harcamaları içinde faiz harcamalarının payı giderek yükselirken, eğitim ve sağlık harcamalarının payı giderek gerilemektedir. 1990'da eğitim harcamalarına ayrılan pay, toplam harcamaların %18,8'i iken, 2000 başında bu oran %11,2'ye gerilemiş durumdadır. Kamu yatırımlarının iç borç servis yükü karşısında bu şekilde gerilemesi 1990'lı yılların en vahim sonucudur. Oysa söz konusu yıllarda finansal serbestleştirme süreci altında Türk ekonomisinin yatırım hacminin genişlemesi ve ulusal tasarruf havuzunun doğrudan yatırımlara dönüştürülebilmesinin daha hızlı ve etkin bir biçimde gerçekleşmesi bekleniyordu. Burada bu beklentilerin gerçekleşmesi bir yana, iç borç tuzağına sıkışan kamu sektörünün her sene net yeni iç borçlanmasının üstünde bir iç borç faiz harcama yükü ile karşı karşıya kaldığı görülmektedir (Voyvoda, Yeldan, 2002,1-5). Fakat 2001 Şubat Krizi bu olumsuzlukların zirvesi olmuş ve ekonomide çok büyük çöküntüler yaşanmıştır.

Türkiye'de Şubat 2001'de yaşanan mali krizin, kamu sektöründen başlayarak mali sektöre yayılan ve sonucunda reel sektör üzerinde büyük sıkıntılar doğuran etkileri olmuştur. Yaşanan krizin etkilerinin giderilmesi ve ekonomide istikrarın tekrar sağlanması amacıyla Mayıs 2001 tarihinde "Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı" uygulanmaya başlanmıştır. Programın beş temel unsuru: (i) dalgalı kur sistemi içinde enflasyonla mücadelenin kararlı biri biçimde sürdürülmesi, (ii) bankacılık sektörünün, kamu ve Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu (TMSF) bünyesindeki bankalar başta olmak üzere hızlı ve kapsamlı şekilde yeniden

yapılandırılması ve böylece bankacılık kesimi ile reel sektör arasında sağlıklı ilişkiler kurulması, (iii) kamu finansman dengesinin bir daha bozulmayacak şekilde güçlendirilmesi, (iv) enflasyon hedefleri ile uyumlu bir gelirler politikasının sürdürülmesi, (v) bütün bunların etkin, esnek ve şeffaf bir yapıda gerçekleştirilmesini sağlayacak yapısal unsurların yasal altyapısının oluşturulması şeklinde belirlenmiştir (Erdönmez, 2003,38-39).

Ekonomik kriz dönemlerinde yaşanan sağlık problemleri en önemli sorunlardandır. Sağlık probleminin iki yönü bulunmaktadır. Birincisi bireylerin gelirlerinin azalması ve yoksulluğun artması sonucu yaşanan sağlık hizmetindeki talep azalışıdır. Diğeri ise krizlerden dolayı yaşanan sosyo- ekonomik sorunların yaşanması ve toplumda hasta insanların sayısının artmasıdır. Genellikle sinir ve strese dayalı asabiyet, psikolojik rahatsızlıklar ve ruhsal çöküntüler bu dönemlerde artış gösteren rahatsızlıklardır.

Kapitalizmin doğasında olan ve zaman zaman genişleyen ve daralan dalgalar olarak tanımlanan özelliği, sağlık paradigmasının da en temel belirleyicisi olmuştur. Örneğin, genişleme döneminde ortaya çıkan ‘sosyal devlet’ olgusu topluma sağlık hizmetleri ile geniş olanaklar tanımıştır (Belek, Hamzaoğlu 2002,37-52). Yine benzer şekilde, daralma dönemi bu hakların elden alınması ile sonuçlanmıştır, bunun en tipik örneği İngiltere’de Thatcher Döneminde yaşanan hastanelerin özelleştirilmesidir. Buradan hareketle, kapitalist sistemin yapısal özelliği olan krizlerin toplum sağlığı üzerine etkilerini iki ana mekanizma üzerinden tanımlamak olanaklıdır; bunlardan biri, kriz döneminde toplumun büyük kesiminin gelirinin azalması ve yoksullaşması sonucunda yaşanan sağlık düzeyinin olumsuz etkilenmedi, diğeri ise kriz dönemlerinde şekillenen sağlık sisteminin toplum sağlığına olan etkileridir (TTB, 2003,4).

Gelirde azalma yani yoksullaşma etkisi yüzünden krizlerin neden olduğu sağlık etkileri doğrudan etkiler, sağlık sistemi üzerine etkileri sonucunda toplum sağlığının etkilenmesi ise dolaylı etkiler olarak gruplandırılabilir. Gelirin hem sağlığı hem de sağlık sistemini belirliyor oluşu ekonomik krizler sonucu ortaya çıkan olumsuz sağlık etkileri açıklamaktadır. Bunun yanında toplumsal eşitsizliklerin derinleşmesine yol açması da krizlerin sağlık üzerine diğeri olumsuz etkilerinden biridir.

Lambo ve Yang'a göre, bir ülkedeki ekonomik yapılanma ve kişi başına düşen gelir sağlık sisteminin yapılanmasını, teknolojinin kullanımı, temel sağlık hizmetlerinin yaygınlaştırılmasını etkilemektedir Bunun yanında, bütçeden sağlık hizmetleri için ayrılan pay (kamunun harcaması), sağlık hizmetlerinin sunumu (özel-kamu) gibi diğer özellikler de kriz dönemlerinde etkilenmektedir (TTB, 2003,12). Krizi aşmak için "kamudaki israfı önlemek amacıyla" ekonomik stabilizasyon programları uygulanmaktadır. Yine Lambo ve Bahçeci'ye göre ekonomik stabilizasyon programları -sağlık alanı da içinde olmak üzere- "kamu harcamalarını yeniden yapılandırmak" olarak adlandırılmaktadır (TTB, 2003,12). Bu da, kamunun sağlık hizmetlerine olan harcamalarını azalması anlamına gelmektedir. Ülkemizde kamu sağlık harcamalarında yıllar içinde gözlenen azalma ekonomideki bu daralmanın sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır. 1994 yılının Nisan ayında yaşanan ekonomik krizden sonra Sağlık Bakanlığı'nın harcamaları arasında genel bütçenin payı azalmış, bu azalma 1993'e göre 1994'de %6 ve 1995'de %12 olmuştur. Genel vergilerden karşılanan kamu sağlık harcamaları yerine döner sermaye harcamalarının payı artmıştır (TTB, 2001,1-4). Türkiye'de 2001 Şubat krizinden bir süre sonra uygulanmaya başlayan "Birinci Basamakta Döner Sermaye" uygulaması birinci basamak sağlık hizmetlerinin bile ücretli hale getirilmesi devletin bütçesinde sağlık hizmetleri için ayırdığı payı azaltmasının bir yoludur. Benzer şekilde, aile planlaması hizmetlerinde dağıtılan malzemelerin Sağlık Bakanlığı bütçesi yerine cepten harcamalar ile karşılanmasının hedeflenmesi buna diğer bir örnektir (Tablo 14). Bu durum devletin artık temel sağlık hizmetlerini bile finanse etmekten vazgeçmesi anlamına gelmektedir. Ayrıca sosyal güvenlik kurumlarında reçete edilen ilaç kalemlerinin azaltılmasının krizin sağlık sistemi üzerine etkisini düşündürmektedir

2001 yılı Şubat ayında Türkiye'de yaşanan krizin erken dönemdeki etkilerinden biri sağlık hizmetlerinin kullanımının azalması şeklinde olmuştur. Krizden hemen sonra sağlık kuruluşlarına başvurularda azalma olmuş, eczanelerde ithal ilaçlarda sıkıntı yaşanmış ve eczacıların gözlemleri üzerinden ayrıca sağlık kuruluşunda yazılan reçetelerin tutarı eczanede hesaplatıldıktan sonra "en gerekli" ilaçları almak şeklindeki davranışlarda da artış bildirilmiştir (TTB, 2001,1-4).

Tablo 14: Türkiye’de 2000 ve 2001 yıllarında aile planlaması malzemesi kullanımı

Yıllar			
Yöntem	2000	2001	Değişim (%)
RİA (adet)	370104	307806	-16.8
Hap (blister)	1664353	638706	-61.6
Kondom (Adet)	20290600	7479194	-63.1

Kaynak: Türkiye Sağlık Hizmetlerinde Üç Yıl (Sağlık Bakanlığı, 2002)

Nitelikli ve yaygın sağlık hizmeti sunumu, bir ülkenin sosyal devlet olma ilkesi ve gelecek nesillerinin sağlığı açısından önemli bir unsurdur. O nedenle, okullaşma değişkeni, nasıl eğitim boyutu itibariyle insan sermayesinin yalnızca bir yönü ise, başka yönü de sağlık yatırımları ve sağlık hizmetleridir. Ortalama insan ömrü de ekonomik büyüme ve doğurganlık düzeyini göstermek için çok önemli açıklayıcı bir değişken olmaktadır. Bu nedenlerden dolayı sağlık hizmetleri ne kadar kaliteli ve toplumun her kesimine ulaşabiliyorsa o toplumda o kadar sağlıklı, eğitilmiş ve verimliliği yüksek bireyler yetişmesi de olağan olacaktır. Bu temenninin gerçekleşmesi ancak sağlık ve eğitime ayrılan harcama paylarının artırılması ile sağlanabilir. Ancak aşağıdaki tablodan da görüldüğü gibi Türkiye’de Şubat 2001 Ekonomik Krizi döneminde bütçeden sağlık ve eğitime ayrılan pay belirgin oranda azalma göstermiştir ki zaten geçmiş yıllarda dahi ayrılan yüzdeler düşük olduğu göz önüne alınırsa ayrılan payın ne kadar düştüğü daha iyi mukayese edilecektir.

Sosyal göstergelerin çoğu bir ekonomik krizde ya kötüleşmektedir veya çok yavaş bir iyileşme göstermektedir. Eğitim de ekonomik kriz dönemlerinde en çok dikkat çeken konulardan biridir. Tüm ekonomik faaliyetlerin temelini oluşturan beşeri sermayenin yetişmesi eğitime bağlı iken kriz dönemlerinde eğitime verilen önemin azaldığı görülmektedir. Kısa vadede eğitim giderlerini azaltmayı bir çözüm gören hükümetler ve beşeri sermayesini eğitim harcamalarını kısarak mesleki gelişimden uzak tutan işletmeler aslında uzun vadede yanlış bir politika sergilemektedirler.

Tablo 15: Türkiye Hükümetin Sosyal, Eğitim ve Sağlık Harcamaları, 1999–2002

	1999	2000	2001	2002
Sosyal Harcamalar/GSMH (%)	8.1	7.8	7.8	8.1
Sosyal Harcamalar/Konsolide Bütçe Harcamaları (%)	22.5	20.9	16.9	19.0
Eğitim Harcamaları/GSMH (%)	4.2	3.8	4.0	4.1
Eğitim Harcamaları/Konsolide Bütçe Harcamaları (%)	11.8	10.0	8.6	9.5
Sağlık Harcamaları/GSMH (%)	3.3	3.5	3.2	3.5
Sağlık Harcamaları/Konsolide Bütçe Harcamaları (%)	9.1	9.3	6.9	8.1
Sosyal Yardım Harcamaları/ GSMH (%)	0.6	0.6	0.6	0.6
Sosyal Yardım Harcamaları/Konsolide Bütçe Harcamaları (%)	1.5	1.5	1.4	1.4

Kaynak: Dünya Bankası (World Bank), 2003

Okula devam etme ve okuryazarlık oranları da ekonomik kriz dönemlerinde önemli ölçüde etkilenmektedir. Bunun en temel nedeni olarak ise yine karşımıza yoksulluk kavramı çıkmaktadır. Krizlerle birlikte gelirleri azalan, yüksek enflasyon nedeni ile de hayat pahalılığı yaşayan yoksul kesimler eğitime gönderdikleri çocuklarını okullardan mahrum bırakarak çare aramaktadırlar. Kriz dönemlerinde yoksul kesimler için bırakın yüksek öğrenimde (üniversitede) okuyan çocuklarını ilköğretimde okuyan çocuklarının eğitim masrafları dahi lüks gibi görülmektedir. Bu nedenlerle de çocuklarını okullara gönderememekte veya gerekli olan asgari imkânları dahi sağlayamamaktadır. Kriz dönemlerinde okula devam etmemenin artması ve okuryazarlık oranının düşmesinin ikinci bir nedeni de yoksul ailelerin geçimlerini sağlayabilmek için çocuklarını eğitimlerinden mahrum bırakarak onları çeşitli işlere sokarak gelir sağlamayı amaçlamalarından kaynaklanmaktadır.

2001 Şubat Ekonomik Krizi'nde Türkiye'de birçok alanda olduğu gibi insanların sağlık ve eğitim harcamalarında da azalmalar görülmektedir. Hem devlet harcamalarındaki sağlık ve eğitime ayrılan pay azalmış hem de insanların kendi bütçelerinden bu alanlara ayırdıkları paylar düşmüştür. Ekonomik daralmanın ve

eksik istihdamın da etkisiyle yoksul kesimler sağlık ve eğitim imkânlarından en az yararlanan kesimler olmuşlardır.

7.2. 2001 Şubat Ekonomik Krizinin İstihdama Etkisi ve Türkiye’de Yoksulluk

İstihdam bir ekonominin en temel göstergeleri arasında yer almaktadır. Bir ekonomideki tüm üretim faktörlerinin üretime koşulması ve çalışmak istek ve arzusunda olan tüm yetişkin insanların, iş bulup çalışmalarıdır (Dinler, 2002,447). İstihdam oranı ne kadar yüksek ve işsizlik oranı ne kadar düşük olursa ekonominin durumunun iyi olduğundan bahsedilebilir. Ancak ne zaman ki istihdam düzeyi düşer, o zaman işsizlik oranı artar.

Şubat 2001 Krizi ve hemen öncesindeki Kasım 2000 Krizi Türkiye ekonomisinde çok derin izler bırakan bir istihdam sorunu ortaya çıkarmıştır.

Türkiye’de doğum ve nüfus artış hızı sürerken işgücünün de artmakta olduğu bir olgudur. Ancak, artan işgücüne karşılık istihdamın aynı oranda artmadığı, hatta işsizlik oranının yükseldiği görülmektedir. Bu durum Türkiye’de istihdam sorununun varlığını göstermektedir. Milli gelir düzeyi açısından 2001 krizi ile iki yıl; istihdam olarak ise beş yıl kaybedilmiş ve hala 2000 sonu düzeyine dönülmesi beklenmektedir. İş gücü piyasası daha zor toparlanmaktadır (Altınışık, 2007,283).

Özellikle bankacılık sektörünün çok etkilendiği bu krizlerde bankacılık kesimi çalışanlarının birçoğu işsiz kalmak zorunda kalmıştır. Reel sektörün finansörü olan bankacılık sektörünün kriz etkileri daha sonra kendisini reel sektörün birçok alanında hissettirmiştir. Şubat 2001 krizinden reel sektör de büyük ölçüde etkilenmiştir. Faiz oranlarının çok fazla yükselmesi ile birlikte reel sektöre kaynak aktarımı durmuştur. Ekonomideki belirsizlik ortamı yatırımları engellemiştir. Bunun yanında iç talepte daralma yaşanmış, döviz üzerinden borçlanan birçok firma iflas tehlikesi ile yüz yüze gelmiştir Mali piyasalar, sanayi üretim kesimi ve orta ölçekli işletmeler bu krizlerden en çok etkilenen sektörlerden olmuşlardır.

Yaşanan ekonomik krizin istihdam üzerine etkileri tek yanlı olmamıştır. Bu krizden hem işçi kesimi hem de işveren kesimi etkilenmiştir. Çünkü işçi ve işveren birbirlerinin ayrılmaz parçaları olarak değerlendirilebilir. Eğer bir ekonomik daralma varsa, işveren ayakta kalmayı sağlayabilmek için giderlerini azaltmak

zorundadır. Bu giderleri azaltmanın en maliyetsiz ve en kolay yolu ise bünyesinde istihdam ettiği çalışanlardan bir kısmını işten atmak olarak görmektedir.

İşsizliğin neden olduğu sorunlar ekonomik alanla sınırlı değildir. İşsizliğin olumsuz etkileri siyasal ve toplumsal alanda da kendini gösterir. Ekonomik açıdan işsizlik, mevcut işgücünün tam olarak kullanılamamasına neden olduğundan üretim kaybına neden olur. Devlet gelirleri potansiyelin altında gerçekleşir. Transfer harcamaları artar. Sonuç olarak önemli refah kayıpları ortaya çıkar. İşsizlik aynı zamanda gelir eşitsizliğini ve yoksulluğu artırır. İşsiz birey sahip olduğu insan sermayesini kaybetmeye başlar. Vasıf kaybı ve entelektüel yeteneklerin zedelenmesi gündeme gelir. Bu olumsuzluklar geçmişte eğitime yapılan kamusal ve özel yatırımların heba olması demektir. İşsizlik, toplumsal dışlanma ve toplumsal ilişkilerde kopuş, aile yaşamında çözülme, toplumsal değerlerde ve sorumluluk duygusunda gerileme gibi bir dizi sosyo-psikolojik soruna da neden olur. İşsizlik arttıkça ekonomik ve toplumsal sorunlar da giderek yoğunlaşır ve siyasal bunalımları besleyen bir ortam oluşur. Anti demokratik popülist eğilimler güçlenir (TÜSİAD, 2003,1).

7.2.1. İşçi Kesimi Sorunları ve İstihdam Yoksulluk İlişkisi

Bir ekonomide tüm üretim faktörlerinin üretimde yer almasına tam istihdam denilmektedir. Bu üretim faktörlerinden bir kısmının ise üretim aşamasına katılamamasına eksik istihdam adı verilmektedir. Çalışma heves ve isteğinde olup da iş bulamayanlara işsiz denilmektedir. İşsizliğin birçok çeşidi bulunmaktadır. Ancak en yaygın olarak bilinenleri friksiyonel işsizlik ve yapısal işsizliktir. Dinler, iş gücüne katılan gençler ile çeşitli nedenlerle mevcut işlerini terk etmiş olup yeni bir iş arayanları friksiyonel işsizlik, ekonominin talep ve üretim yapısında ortaya çıkan değişikliklere intibak sürecinin neden olduğu işsizliği ise yapısal işsizlik olarak tanımlamaktadır (Dinler, 2002,447).

Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde işsizlik her zaman için var olan bir sorundur; ancak ekonomik kriz dönemlerinde bu sorun tüm acımasızlığıyla ortaya çıkar ve toplumda istenmeyen durumlarla karşılaşılır. İşsizlik hem ekonomik hem de sosyal sorunları ortaya çıkarmaktadır. Yaşanan toplumsal olayların birçoğunun nedeni olarak insanların yaşamış oldukları işsizlik sorunudur. Bu nedenle işsizlik

sorunu bir ülkenin hem ekonomisinde hem de sosyal ve siyasal yapısında derin izler bırakmaktadır. Nitekim 2001 Şubat Krizi'nde yaşanan işsizlik sorunu insanların mevcut işlerini kaybetmelerine, geleceğe ümitle bakan genç nüfusun karamsarlığa bürünmesine ve daha vahimi zaten zor ekonomik şartlarda hayatlarını sürdürmeye çalışan yoksul kesime ağır darbeler indirmiştir.

Tablo 16: Kriz Sebebiyle İşten Çıkarılanlar

2001 Yılı'nın İlk Altı Ayında İşten Ayrılmalar ve Gerekçeleri			
Toplu çıkarma	12.865	Sağlık nedenleri (işveren)	804
Bildirimli fesih	84.482	İşçinin iyi niyet kurallarına aykırı	454
Malulen emeklilik	768	İstifa	300.994
Normal emeklilik	17.844	İşin sona ermesi	40.232
Ölüm	863	İşyerlerinin nakli	54.897
Askerlik	7.704	İşyerinin kapanması	10.336
Evlenme	1.760	Vize süresi bitimi	6.100
16.madde	6.633	Deneme süresi sonu	2.854
Sağlık nedenleri (işçi)	328	Mevsimlik iş bitimi	16.631
İşverenin iyi niyet kurallarına aykırılığı	2.303	Kampanya bitimi	2.950
Disiplin kurulları kararı	1.021	Statü değişikliği	652
İşe devamsızlık	6.644	Diğer nedenler	150.630
17.madde	7.117	TOPLAM	738.866

Kaynak: Kenar Necdet , “Dünyada ve Türkiye’de İşsizlik” TES-İŞ Dergisi, Ağustos-Eylül 2001.)

Yukarıda ki tablodan da görüldüğü gibi 2001 Krizinde sadece altı ay gibi çok kısa bir sürede yedi yüz bini aşkın insan işsiz kalmıştır. Bu rakam bu kadar kısa bir süre için oldukça vahimdir. Her sabah uyanan bir insanın her an işsiz kalma endişesi yaşayarak işine gittiği psikolojinin insanlarda ne denli huzursuzluk yaratacağı ortadadır. 2001 Şubat Ekonomik Krizi'nin yüz binlerce insanı işsiz bıraktığı ortadadır. Bu krizin en önemli göstergelerinden biri de fabrikalarda, atölyelerde ve benzeri fizik gücünün gerekli olduğu çalışma şartlarında çalışan vasıfsız ve eğitim düzeyi düşük çalışan kesimin yanında eğitilmiş ve vasıflı bir başka adıyla “beyaz yakalı”

alışanlarında işsiz kalmasıdır. Özellikle bankacılık ve finans sektörü çalışanları işsiz kalmışlardır. Bu insanların çoğunun niversite mezunu olduğu dikkate alındığında yoksul kesimin ne denli işsizlik sıkıntısı yaşadığını kavrayabilmek zor olmamaktadır.

Kasım 2000 ve şubat 2001 krizleri ise, mevcut soruna yeni işsizler eklemek suretiyle; durumu adeta iinden çıkılamaz bir hale getirmiştir. Nitekim yaşanan son krizler sonrası her 100 kişiden 12'sinin işini kaybettiği, mevcut işsizlere yaklaşık 1 milyon kişinin eklendiği, işsizlik oranının % 6'lardan % 10'lara yükseldiği, kadın işgücünün %33'nn işsiz kaldığı, özellikle de eğitim düzeyi yüksek, nitelikli işgücünün üçte birinin işsiz kaldığı, en fazla etkilenen sektörlerin ise; bankacılık ve finans, sanayi ve hizmetler olduğu ifade edilmektedir (Ekin, 2001,9).

Aşağıdaki tablodan da görüldüğü gibi şubat 2001 Krizi adeta bankalar çöplüğüne dnşmştir. Bankaların tek tek batması yetmiyormuş gibi binlerce yetişmiş, eğitimli beyin gcde işsiz kalmaktan kurtulamamıştır. Bunun yanında bu bankaların hazineye olan yaklaşık 45 milyar dolarlık zararı, fakirin, yoksulun hakkından koparılmıştır. Bu bankaların batmasının işsizlik adına en önemli sonuçlarından biride bankacılık kesimi dışı yoksulluğa ivme kazandırmış olmasındır.

Tablodaki bankaların birçoğu özellikle bir sektörü finanse eden bankalardır. Batan bankaların finanse edemediği sektörlerde önce yavaş yavaş daha sonra ise hızlı bir daralma olmuş ve binlerce işyeri kapanmak zorunda kalmıştır. Bu işyerlerinde çalışan çoğu yoksul kesim (asgari ücretliler ağırlıklı olarak) olmak üzere yüz binlerce insan işsiz kalmıştır.

Tablo 17: TMSF Bünyesinde Devredilen Bankaların Listesi

Banka Adı	Hisselerin Fona Geçiş Tarihi	Mevcut Durum
T. Ticaret Bankası	6 Kasım 1997	Bankacılık Yapma ve mevduat kabul etme lisansı 1 Temmuz 2001 tarihi itibarıyla iptal edilmiştir.
Bank Ekspres	12 Aralık 1998	30 Haziran 2001 tarihinde Tekfen Grubuna satılmıştır.
Interbank	7 Ocak 1999	15 Haziran 2001'de Etibank ile birleştirilmiştir.
Egebank	22 Aralık 1999	26 Ocak 2001'de Sümerbank ile birleştirilmiştir.
Yurtbank	22 Aralık 1999	26 Ocak 2001'de Sümerbank ile birleştirilmiştir.
Sümerbank	22 Aralık 1999	Birleşik Sümerbank 10 Ağustos 2001 tarihinde Ocak Grubuna satılmıştır.
Esbank	22 Aralık 1999	15 Haziran 2001de Etibank ile birleştirilmiştir.
Yaşarbank	22 Aralık 1999	26 Ocak 2001'de Sümerbank ile birleştirilmiştir.
Etibank	27 Ekim 2000	Bankacılık lisansı 28/12/2001 tarihi itibarıyla kaldırılmış ve tasfiye süreci başlatılmıştır.
Bank Kapital	27 Ekim 2000	26 Ocak 2001'de Sümerbank ile birleştirilmiştir.
Ulusal Bank	27 Şubat 2001	17 Nisan 2001'de Sümerbank ile birleştirilmiştir.
İktisat Bankası	15 Mart 2001	Bankacılık lisansı 07/12/2001 tarihi itibarıyla kaldırılmış ve tasfiye süreci başlatılmıştır.
Sitebank	9 Temmuz 2001	16/1/2002 tarihinde satışa sunulmuş ancak satış gerçekleşmemiştir.
Tarişbank	9 Temmuz 2001	30/5/2002 tarihinde satışa sunulmuş ancak satış gerçekleşmemiştir.
Bayındırbank	9 Temmuz 2001	Geçiş Bankası olarak yapılandırılmaktadır.
Kentbank	9 Temmuz 2001	Bankacılık lisansı 28/12/2001 tarihi itibarıyla kaldırılmış ve tasfiye süreci başlatılmıştır.
EGS Bank	9 Temmuz 2001	18/1/2002 tarihi itibarıyla Bayındır Bank ile birleştirilmiştir.
Toprakbank	30 Kasım 2001	31/1/2002 tarihi ile satış süreci başlatılmış ancak satış gerçekleştirilememiş ve 24 Eylül 2002 tarihinde Bayındır Bank ile birleştirilmiştir.

Kaynak: BDDK, 2002

Ülkemizde zaten geçmişten beri süregelen ve artık kronik bir hal alan bir işsizlik sorunu yaşanmaktadır. Hatta son yıllarda ülkemizde yaşanan bu sorunun artık nitelik değiştirerek, işsizlik sorunu olmaktan çıktığı ve bir "istihdam sorunu"na dönüştüğü ifade edilmektedir. (Ekin, 2001,9).

Türkiye’de yaşanan ekonomik krizlerin işsizlik adına en önemli ve belki de en az dikkat çeken yanı ise beyin göçüdür. Beyin göçü ülkenin yetişmiş ve kalifiye insanların yurt dışında başka ülkelerde çalışması durumunu gösterir.

Beyin göçü, iyi eğitim görmüş, kalifiye ve yetenekli işgücünün yetiştiği az gelişmiş/gelişmekte olan bir ülkeden gelişmiş bir ülkeye akışı/göçü olarak tanımlanmaktadır Ülkemizde beyin göçü, özellikle 1960’lı yıllarda başlamıştır. Öncelikle, doktorlar ve mühendislerle başlayan göç, sonra bilim adamları ile sürmüştür. Beyin göçünün en önemli nedenleri ise; ekonomik, politik/siyasal, bilim ve teknoloji politikalarındaki yanlışlıklar ile eğitim sistemlerindeki çarpıklıklar olarak belli başlı dört başlık altında toplanmaktadır. Türkiye, beyin göçü en fazla olan 34 ülke içinde 24. sırada yer almakta, iyi eğitim gören 100 kişiden 59’unu elinden kaybetmektedir (Kaya, 2002,1).

2001 Şubat Ekonomik Krizi şüphesiz yoksullar üzerinde çok derin izler bırakmıştır. Ancak, bu izlerin en derinlerinin başında işsizlik yer almaktadır. Nitekim ülkemizde işsizlik sorunu; bir taraftan az gelişmiş bir emek piyasası, diğer taraftan kırsal kesimde geniş aile düzeni ve kentsel kesimde ise, kayıt-dışı istihdam biçimlerinin yaygınlaşmasıyla; yani üretken olmayan istihdam biçimlerinin giderek artması nedeniyle; bir istihdam sorununa dönüşmüştür. Bu bakımdan, ülkemizde işsizlik sorunu yerini yoksulluğa terk etmekte ve nitelik değiştirerek istihdam sorunu haline gelmiştir.

7.2.2. İşveren Kesimi Sorunları ve İstihdam Yoksulluk İlişkisi

Şubat 2001 Ekonomik Krizi’nden en çok etkilenen kesimlerden birisi de şüphesiz ki işverenlerdir. İşverenlerin yaşadığı sorunların istihdama ve ekonomiye olan olumsuz yansımaları görülmektedir. Ancak bu yaşanan sorunların yoksullukla bire bir ilişkilendirmek mümkün olmasa da yaşanan sıkıntıların yoksulluğu tetiklediğini ve artırdığını belirtmek mümkündür. Bir fabrikatör, bir işletmeci ekonomik varlığını sürdüremiyorsa o zaman yapacağı en olumsuz durumlardan birisi

yanında çalıştırdığı işçileri işten çıkarmak olacaktır. Başka bir açıdan ise, eğer işveren ekonomik faaliyetlerini sürdüremezse ya üretim kapasitesinin kısıtlayacak ya da işyerini kapatacaktır. Bu durumların sonunda ise yine en zararlı çıkacaktır. Çünkü ya işinden olacak ya da piyasada az üretildiği için hizmet ve malları daha pahalıya almak zorunda kalacaktır.

Bir ekonominin can damarı ve ekonominin asıl göstergelerini gösteren hiç şüphesiz ki reel sektör dediğimiz üretim ve imalat sanayidir. Bu sektörde de çalışanların çok büyük bir kısmı Türkiye şartlarında asgari ücretle çalışmaktadır. Ekonominin rayında olduğu, piyasanın canlı ve hareketli olduğu dönemlerde dahi asgari ücret olsa bile, bu ücretleri ödemede sıkıntı çeken işverenler, kriz dönemlerinde çok daha zorlanmakta ve hatta bu ücretleri uzun dönem ödeyememektedir. Söz konusu olumsuzlukların yaşandığı Şubat 2001 Krizi'nde birçok iş yeri kapanmış, asgari ücretle çalışan yüz binlerce insan işsiz kalmıştır. Zaten zor şartlar altında yaşayan ve hayatlarını sürdürme çabasında olan bu kesim iyice yoksulluk buhranının içine itilmiştir.

Tablo 18: Açılan Kapanan İşyeri Sayısı 1999–2002

	1999	2000	2001	2001 Ocak-Ağustos	2002 Ocak-Ağustos
Açılan şirket	27083	33161	29665	20417	21256
Kapanan şirket	1408	1887	2464	1640	2025
Açılan firma	22691	21404	16171	11210	15878
Kapanan firma	10166	12055	13707	9848	11377

Kaynak: Devlet İstatistik Enstitüsü, 2003

Yukarıdaki tablodan da görüldüğü gibi 2001 Krizi'nde açılana şirket ve firma sayısında düşüş yaşanırken, kapanan şirket ve firma sayısında hissedilir oranda bir artış olmuştur. Bunun en temel nedenlerinden biri krizin hem üretim hem de finansal açıdan işverenleri etkilemesinden kaynaklanmaktadır. İnsanların alım gücü düşmüş, zorunlu harcamaları dahi kısıtlı olarak yapmaya çalışmışlardır. Bu da tüketimin azalması ve ticaretin yavaşlamasına neden olmuştur. İşverenler bir yandan

piyasanın bu durgun hali ile mücadele etmeye çalışırken diğer taraftan da para piyasasından gerekli kredi desteğini sağlayamamıştır. Çünkü 2001 Şubat Krizi'nde zaten bankacılık sektörünün hali içler açıdır. Onlarca banka batmış, içleri boşaltılmış ve devlete yük olmuştur. Bu durum işverenler açısından çifte kriz etkisi yaratmıştır.

Piyasalardaki daralmayı en iyi şekilde özetleyen başka bir durum ise inşaat sektöründe yaşanan oldukça sert durgunluktur. İnşaat sektörü ki, Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerin ekonomisinin en temel direklerindedir. İnşaat sektöründe yaşanan bir durgunluk birçok sektörde de durgunluğun yaşandığının en temel göstergesidir. Bu sektörün en temel göstergeleri ise yapı ruhsatı ve yapı kullanım izin belgesi rakamlarıdır. Aşağıdaki tabloda da görüldüğü gibi 2001 Şubat Krizi'nin hemen öncesinde yaşanan 2000 Kasım Krizi ve akabinde 2001 Şubat Krizi'nde bu rakamlarda çok sert düşüşler yaşanmıştır.

Tablo 19: Yapı Ruhsatı ve Kullanma İzin Belgesi

	1998	1999	2000	2001	2001- 6 ay	2002- 6 ay
Yapı Ruhsatı	116235	83167	79114	76115	26957	16572
Kullanım İzin. Bel.	98816	86777	90849	84531	29876	22207

Kaynak: (Kriz ve IMF Politikaları,2002,236)

1998 yılında 116 bin 235 olan yapı ruhsatı sayısı 2000 yılında 79 bin 114'e düşmüştür. 2001 yılına gelindiğinde ise krizin iyice etkisi ile 76 bin 115'e düşmüştür. Ancak bu düşüşün en sert ve belirgin olduğu dönem ise 2001 Şubat Krizi'nin ilk altı aylık dönemi sonunda görülmektedir. Çünkü rakam 26 binli sayılara kadar gerilemiştir. Yapı kullanım izin belgesinde de hemen hemen aynı seyirde bir düşüş yaşanmıştır. Bir ekonominin en temel göstergelerinden olan inşaat sektöründe yaşanan bir daralma birçok sektörü de etkilemiştir. Çünkü inşaat sektörünün canlılığı veya durgunluğu ona bağlı olarak, demir, plastik, çimento, cam, ahşap, doğrama, ulaşım ve hizmet gibi birçok sektörde göstergesi niteliğindedir.

Tablo 20: Sektör Bazında Gelişme Hızları (Sabit Fiyatlarla, Yüzde)

Sektör	2000	2001	2002	2003 I. Dönem	2003 II. Dönem	2003 III. Dönem	2003 9 aylık*
Tarım	4,1	-6,1	7,1	7,0	-2,8	-1,0	-0,5
Sanayi	5,6	-7,5	9,4	7,8	4,4	8,1	6,8
İnşaat	5,8	-5,9	-4,9	-17,0	-14,5	-16,9	-16,2
Ticaret	11,6	-9,4	10,7	10,8	6,0	7,0	7,6
Ulaşım ve Komünikasyon	5,1	-4,9	5,4	13,7	5,8	7,9	9,0
Mali kuruluşlar	0,9	-9,9	-7,1	-8,1	-8,5	-4,3	-6,9
Konut sahipliği	0,0	2,1	1,8	1,3	1,3	1,3	1,3
Serbest meslek ve hizmetler	5,9	-7,4	7,4	7,9	3,6	4,2	5,0
Devlet hizmetleri	1,9	1,5	0,7	0,0	0,6	1,3	0,6
Kar amacı olmayan kuruluşlar	1,1	0,2	0,6	-1,4	-1,9	-1,0	-1,4
İthalat vergisi	27,3	-25,1	23,0	19,8	20,5	26,7	22,6
GSYİH	7,2	-7,4	7,8	8,1	3,9	4,8	5,4
GSMH	6,1	-9,4	7,8	7,4	3,7	4,9	5,2

Kaynak: (Kriz ve IMF Politikaları,2002,228)

Türkiye'de Şubat 2001'de yaşanan mali kriz kamu sektöründen başlayarak mali sektör ve reel sektör firmalarında derin izler bırakmıştır. Krizden tüm firmalar etkilenmekle birlikte mikro kuruluşlar ve küçük ölçekli işletmeler, büyük ölçekli işletmelerden daha önce ve daha derinden etkilenmiştir. Birçok firma öz sermayesinin tamamını kaybetme riski ile karşı karşıya gelmiştir. Krizden en çok otomotiv, tüketici malları, gıda ve içecek, elektronik, telekom, medya ve perakendecilik sektörlerinin etkilendiği görülmektedir. Firmalar kriz sonrasında üretim maliyetlerini düşürmek amacıyla, üretimde kullandıkları ithal mallarını değiştirmişler, istihdamı daraltma ve personel ücretlerini azaltma yoluna gitmişlerdir. 2001'in ilk çeyreğinde hem büyük hem küçük ölçekli firmalarda işten çıkarmalar yaşanmıştır. Şirketler, aynı zamanda işletme sermayesi yönetimini de geliştirmeye çalışmışlardır. Şirketler, planladıkları sermaye yatırımlarını da büyük ölçüde kıstımlardır. Özel sektör sabit yatırımları, yıllık bazda 2001 yılının ilk çeyreğinde üçte bir oranında, 2001 yılı genelinde ise yüzde 30 oranında azalmıştır. Bu dönemde

borsa fiyatları da özsermaye finansmanını olumsuz etkilemiştir (Erdönmez, 2003,38-39).

Yukarıdaki tablolardan 2001 Şubat Krizi sürecinde işveren kesiminin yaşamış olduğu sıkıntılar istatistikî verilerle ve örnekleri ile görülmektedir. Bu yaşanan ekonomik sorunları elbette doğrudan yoksulluk ile bağdaştırmak doğru olmaz; ancak kriz ortamının ortaya çıkardığı bu iktisadi sorunları yoksulluk kavramının tamamen dışında bırakmakta olanaksızdır. Çünkü her ekonomik yapının, firmaların, şirketlerin, işletmelerin ve birçok kurumun bünyesinde barındırdığı çalışan kesim vardır ve bunlar işsiz kaldığında, geçimlerini sağlayamadıklarında yoksul sınıfın birer parçası olacakları kaçınılmaz bir gerçektir. Kaldı ki, ülke olarak üretimlerin düşmesi, imalatın azalması, ihracatın azalıp ithalatın artması, gayri safi milli hâsılanın düşmesi zaten yoksullaşmanın birer göstergesidir.

Mali ve reel kesimin tüm sektörlerini etkisi altına alan Şubat 2001 Krizi işveren ve işgücü piyasası üzerine kara bulutlar bürümüş ve kapanan işyerleri ile işsizlerin sayısı çok büyük rakamlara ulaşmıştır. Kriz, yoksullaşan bir halk, her türlü etkiye karşı kırılgan bir mali yapı, üretim ve yatırım yapmayan bir reel sektör ve hem eğitilmiş ve vasıflı hem de eğitim seviyesi düşük vasıfsız işsizler ordusu ortaya çıkarmıştır.

7.3. 2001 Şubat Ekonomik Krizinin Enflasyon Etkisi ve Türkiye’de Yoksulluk

Bir ülkede fiyatların genel düzeyinin sürekli artması şeklinde ifade edilen enflasyon paranın satın alma gücünün düşmesinden başka bir şey değildir (Diner, 2002,427). Dinler’in tanımından da anlaşılacağı gibi enflasyon hizmet ve malların fiyatlarının sürekli olarak yükselmesi ve elinizdeki mevcut paranın değerinin her geçen gün bu fiyatlar karşısında azalmasını ifade etmektedir.

Yüksek enflasyon oranları gelişmekte olan ülke ekonomileri için süreklilik arz eden önemli bir makroekonomik problem olmuştur. Bu şekilde yüksek enflasyon oranlarının uzun bir zaman diliminde süreklilik kazanması, sorunun söz konusu ülkelerde güçlü bir ataletle sahip olması sonucunu doğurmuştur. Böylece, enflasyonla mücadele sürecinde bekleyişlerin uygun bir biçimde yönlendirilmesi önemli faktörlerden biri haline gelmiştir. Bu nedenle, uygulanan istikrar programlarında

para, maliye ve yapısal politika unsurları yanında, enflasyondaki ataletin kırılması ve beklentilerin olumlu yönde şekillendirilmesi için inandırıcı ve güçlü bir çığaya ihtiyaç duyulmuştur (Mishkin, 1999,39).

Türkiye ekonomisi özellikle 1980'lerden sonra yüksek enflasyonla yönetilmeye mahkûm bırakılmış ve enflasyon adeta ekonominin kronik bir hastalığı haline gelmiştir. Ancak 2001 Şubat Krizi ile birlikte bu kronik rahatsızlık kendini iyice hissettirmiş ve etkilerini en derin şekilde göstermiştir.

Yüksek enflasyon bir ülkede mal ve hizmetlerin her geçen gün daha pahalılaşmasına, insanların gelirlerinin ise bu pahalılık karşısında değer yitirmesine neden olur. Kısacası enflasyon halk dili ile alım gücünün düşmesinin en temel nedenidir.

Ekonomik istikrarın bozulması, piyasaların olumsuz bir havaya sahip olması, yerli paraya olan güvenin zayıflaması enflasyonu tetikleyen en önemli unsurlardandır. Nitekim Şubat 2001 Krizi'nin hemen öncesinde ve akabinde yaşanan ekonomik istikrarsızlık dönemi enflasyonun çok yüksek rakamlara çıkmasına neden olmuştur. Yaşanan devalüasyon ile de döviz Türk Lira'sı karşısında aşırı değerlenmiştir. . İşte Şubat 2001 Krizi'nin öncesinde yaşanan ekonomik ve siyasi olaylar adeta bu krizin habercisi niteliğindedir. TL'nin aşırı değerlenmiş olması ve MB'nın buna müdahale edememesi, diğer taraftan ihracatın düşüp, ithalatın nispi olarak artış göstermesi 2000 Kasımında ekonominin yeni bir krize girmesine yol açmıştır.

Kasım krizinin etkileri devam ederken Şubat 2001'de Milli Güvenlik Kurulunda Cumhurbaşkanı ile Başbakan ve hükümetin bir kısım üyeleri arasındaki gerginlik piyasalarda politik risk olarak algılanmış ve dalgalanmaları arttırmıştır. Bu gelişmeler üzerine MB dan 19 Şubat'ta 7,5 milyon Dolar çıkışı olmuştur. Özellikle kamu bankaları, bankalar arası yükümlülüklerini yerine getiremezken, kamu ve özel bankalar da dış bankalara olan yükümlülüklerini karşılayamaz duruma düşmüşlerdir. Bu durumda bankalar piyasasında gecelik repo oranları da oldukça yükseliş göstermiştir. Buna göre Türkiye 20 Şubat kriziyle karşı karşıya kalmış ve ekonomi gerçekten adeta çöker bir vaziyete getirilmiştir. Bütün bu durumların sonunda kamuoyunun kamuya olan güveni çok büyük oranlarda sarsılmıştır

Tablo 21: Merkez Bankası Piyasaları, Kasım 2000 ve Şubat 2001 Şokları

Aylar	Gecelik basit faiz Aylık ortalama	(%) Gösterge kuru (TL/\$) Aylık ortalama	TCMB döviz rezervleri (milyar \$)
7. 2000 (Temmuz)	26,5	630,3	24,5
8	42,6	648,2	24,5
9	47,4	666,9	24,2
10	38,5	679,8	23,5
11	95,4	686,2	18,8
12	183,2	680,4	22,2
1. 2001 (Ocak)	42,7	674,1	24,8
2	400,3	750,4	21,4
3	81,2	976,2	18,4
4	81,0	1218,7	18,3
5	71,5	1138,2	19,9

Kaynak: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası: www.tcmb.gov.tr

.Aşağıdaki tablo 22'den de görüleceği gibi 2001 yılı enflasyonu, toptan eşya fiyatlarında yüzde 88,6, tüketici fiyatlarında ise yüzde 68,5 oldu. Buna göre yıllık enflasyon, 2000 yılı toptan eşya fiyatının 55,9 puan, tüketici fiyatında ise 29,5 puan üstünde gerçekleşti. Bunun anlamı ise 2000 yılında alınan bir malın değeri 2001 yılında %68,5 artış gösterdi, bir başka yönden de 2000 yılındaki paranızın değeri 2001 yılında %68,5 azaldı. Sonucunda ise insanların satın alma gücünün düştüğünü göstermektedir. Yani dar gelirli ve yoksul kesimlerin yoksullukları daha da artmış ve hayat mücadelesi de onlar için daha da zorlaşmıştır.

Şubat Ekonomik Krizi bir yandan enflasyonu tetiklerken diğer yandan da faiz oranlarının aşırı derecede yükselmesine neden olmuştur. Bir bakıma kriz döneminde parası olanın daha da zenginleştiği, borçlu ve yoksul kesimin ise iyice fakirleştiği bir süreç yaşanmıştır. Enflasyon oranının yükselmesi ile birlikte halkın alım gücü düşmüştür. Özellikle gelir seviyesi düşük insanlar bundan en çok etkilenen kesim olmuştur. En temel ihtiyaçları olan gıda ürünlerinde dahi bir gün aldıkları ürünü ertesi gün daha yüksek fiyatlara almak zorunda kalmışlardır. Bunun yanında

kur paritesinin yükselmesi, döviz ile borçlu olanları biranda borçlarının neredeyse iki katına çıkmasına neden olmuştur

Tablo 22: TÜFE ve TEFİ (2000–2001)

	TÜKETİCİ ARALIK		TOPTAN EŞYA ARALIK	
	2001	2000	2001	2000
Bir önceki aya göre değişim oranı (%)	3,2	2,5	4,1	1,9
Bir önceki yılın Aralık ayına göre değişim oranı (%)	68,5	39,0	88,6	32,7
Bir önceki yılın aynı ayına göre değişim oranı (%)	68,5	39,0	88,6	32,7
(01.01.2001 – 31.12.2001) - (01.01.2000 – 31.12.2000) 12 aylık ortalamalara göre değişim oranı (%)	54,4	54,9	61,6	51,4

Kaynak: Devlet İstatistik Enstitüsü Kurumu, 2002

Enflasyonun yoksul kesimleri etkilemesinin bir diğer yönü ise enflasyonla mücadele kapsamında kamu harcamalarının azaltılmasını görüşüdür. Bu çerçevede alınan önlemler ki bunlar: kamu transfer ve sosyal harcamalarının azaltılması ve ücretlerin asgari düzeyde tutulmaya çalışılmasıdır. Bu da fiyatların yükselmesi ile zaten ekonomik sıkıntı çeken dar gelirliler ve yoksulların birde bu politikalar yüzünden iyice ekonomik buhrana girmesine neden olmaktadır. Elbette ki ücretlerin artışı enflasyonu tetikleyen bir unsurdur; ancak ekonomik politikalar oluşturulurken ve ücretler belirlenirken asgari yaşam standartları ve ülkenin sosyo-ekonomik durumu göz önüne alınmak zorundadır. Yoksa enflasyonla mücadele programı altında yapılanlar sadece işverene yarayacaktır. Çünkü üretmiş olduğu mal ve hizmetleri enflasyon nedeni ile daha pahalıya satmaya devam ederken ücretlerdeki artış bu fiyat artışlarının çok altında kalacaktır. Örneğin,1994 yılında yaşanan ekonomik krizde enflasyon %124 düzeyindeyken ücret artışları sadece %60 düzeylerinde kalmıştır. 2001 yılında ise enflasyon oranı %68,5 düzeyindeyken ücret artışları sadece %35 düzeyindedir. Bu iki krizin sonucuna bakıldığında ücretlerin

fiyatların genel artış seviyesinin hemen hemen yarısı oranında bir artışla seyrettiği ortadadır. Bu da çalışan kesiminin çoğunu asgari ücretliler ve o düzeylerde gelirle geçimini sağlamaya çalışan bir kitleden oluşan ülkemizde, yoksulluğun tetikleyicisi olduğunu göstermektedir.

Enflasyon bir ülke ekonomisinin en çok sıkıntı çektiği sorunların başında gelmektedir. Çünkü enflasyonun ekonomide etkilemediği hiçbir alan ve hiçbir kesim yoktur. Bugünkü sahip olduğunuz iktisadi varlıkların değeri yarın enflasyon yüzünden değer kaybetmektedir. Bu nedendir ki enflasyon ülkeler için çözülmesi gereken en temel iktisadi sorunlar arasındadır. Nitekim Şubat 2001 Krizi sürecinde yaşanan ekonomik sıkıntıların başında enflasyon da yer almaktadır. Yüksek oranlarda seyreden enflasyon insanların varlıklarını adeta güneşin karşısındaki buz gibi eritmiştir. Bu erimenin en çok sıkıntı yaşattığı kesim ise yine dar gelirliler olmuştur. Bunun en temel nedeni ise her geçen gün artan hayat pahalılığı ve zorlaşan alım gücü karşısında gelirlerinin direnememesidir.

7.4. 2001 Şubat Ekonomik Krizinin Ulusal Gelir Dağılımına Etkisi ve Türkiye’de Yoksulluk

Ulusal gelir ve onun ülkede yaşayan insanlar arasındaki paylaşımı hem ekonomik hem de sosyal açıdan dengelerin oluşturulması açısından oldukça önem arz etmektedir. Gelişmiş ülkelerde toplumun en alt tabakası ile en üst tabakası arasındaki gelir dağılımı farkı azalmakta iken gelişmemiş ve gelişmekte olan ülkelerde bu fark gider artış göstermektedir. Elde edilen ulusal gelirin toplumun her tabakasına eşit oranda dağıtılması veya herkesin ondan aynı miktarda pay alması elbette beklenen bir sonuç olmamakla birlikte, bu dağılım ne kadar adaletli yapılırsa o toplumda bireyler arası ve sınıflar arası çatışma o kadar azalacaktır. Bu nedenle ulusal gelir dağılımı ve yoksulluk konusu her ülke için önem arz eden iktisadi konular arasında yer alır.

Bir toplumda, belirli bir dönemde yaratılan mal ve hizmetlerin toplamını ifade eden milli gelirin kişiler ya da sosyal gruplar arasında paylaşılma biçimini belirleyen toplumsal ilişkilere bölüşüm ilişkileri adı verilir. Bölüşüm ilişkileri sonucunda kişi ve gruplara düşen gelire ise gelir dağılımı denilmektedir (Sönmez, 2001,193).

Bunun yanında, gelir dağılımı, gelir eşitsizlikleri ile sosyal ve ekonomik kurumlar arasında nasıl bir ilişki olduğunu, zengin ve yoksul arasındaki gelir farklılığının zaman içinde nasıl değiştiğini, gelir eşitsizliğindeki değişikliklerin servet, sermaye birikimi ve büyüme üzerindeki etkilerini ve kaynak dağılımını ortaya koymaktadır. Gelir dağılımı politikasının asıl amacı ise; gelirin araştırılması değil, aynı zamanda milli geliri meydana getiren üretim faaliyeti içindeki sosyal ilişkilerin ve bölüşüm ilişkilerinin bilinmesidir.

Lorenz eğrisi, gelirin yüzdesel paylaşım biçimini ifade etmektedir. Söz konusu eğrinin yatay ekseninde nüfus, dikey ekseninde de bu nüfusun elde ettiği gelir kümülatif olarak gösterilir. Gelirin dağılımında mutlak bir eşitlik durumu söz konusu ise; bu ilgili nüfus dilimlerinin gelirden eşit ölçüde pay aldığı anlamına gelir ve bu durum grafiksel olarak “mutlak eşitlik doğrusu” üzerinde gösterilir. Başka bir ifadeyle; gelirin yüzdelik dilimleri ile nüfusun yüzdelik dilimleri arasında sürekli bir eşitlik hali var ise Lorenz eğrisi mutlak eşitlik doğrusu ile örtüşür ve 45 derecelik bir doğru biçimini alır. Gelir paylaşımında eşitsizlik olması halinde ise Lorenz eğrisi mutlak eşitlik doğrusundan uzaklaşmaya başlayarak sağa kayar (Doğan, Tek, 2007,99).

Kişisel gelir dağılımını ölçmede en çok kullanılan yöntemlerden biri olan Gini katsayısı gelir eşitsizliğinin bir katsayı ile gösterimidir. Gini oranı, Lorenz eğrisine bağlı olup Lorenz Eğrisi ile köşegen arasında kalan alanın, köşegenin altında kalan toplam alana oranına eşittir. Gini oranının artması eşitsizliğin arttığını, azalması ise eşitsizliğin azaldığını gösterir. Gini katsayısı 0 ile 1 arasında değişen değerler alır. Uç bir durum olarak bir toplumda herkes eşit gelir elde ediyorsa Gini katsayısı 0 değerini almakta ve yine uç bir durum olarak toplumdaki gelirler yalnız bir kişi tarafından alınmışsa Gini katsayısı 1'e eşit olmaktadır. Gini katsayısının değeri gelir düzeyinin büyüklüğüne değil, farklı gelir düzeyleri arasında kalan kişilerin sayısına bağlıdır (Doğan, Tek, 2007,99).

Türkiye’de gelir bölüşümü konusu her zaman gündemde olan ve tartışma konusu yapılan bir alandır. Ancak gelir bölüşümünde var olan olumsuz durum, özellikle 1980 sonrasında uygulanan ekonomik ve sosyal politikalarla daha olumsuz bir noktaya gelmiştir. Türkiye’de gelir dağılımının 1980 yılı öncesi ve sonrasında izlediği seyre göz atıldığında, özellikle 1980’li yıllarda giderek daha eşitsiz bir

duruma gelinmiş olması dikkat çekici bir noktadır. Gelir bölüşümünün giderek daha eşitsiz bir özellik göstermesi nedeniyle, hazırlanan kalkınma planlarında gelirin dengesiz dağılımının önlenmesi hususuna yer verilmiştir. Ayrıca,

1961 ve 1982 Anayasaları ile “sosyal adalet” ve “sosyal devlet” ilkeleri benimsenmiş, adil bir gelir dağılımının sağlanması yönünde düzenlenecek politikalar için temel bir çerçeve oluşturularak devlete bu politikaları düzenleme görevi yüklenmiştir. Ancak özellikle 1980 sonrasında bu konuda çeşitli politikalar uygulanmış olmasına rağmen, tatmin edici gelişmeler gözlenememiştir. Bireysel gelir dağılımı eşitsizliğini ortaya çıkarmak üzere yapılan çalışmaların çoğunluğu veri kaynağı olarak gelir dağılımı anketlerini kullanmaktadır. Hane halkı gelirini temel alan gelir dağılımı anketlerine dayanılarak Türkiye’de bireysel gelir dağılımını elde eden çalışmalar, 1968, 1973, 1986, 1987, 1994, 2002, 2003, 2004 ve 2005 yıllarında yapılmıştır. Ancak bu çalışmalar gerek kapsam gerek yöntem açısından farklılıklar içermektedirler. Gelir dağılımı çalışmalarını, anketler dışında gelir vergisi beyanlarına dayanarak yapmak da mümkündür. 1963 yılında yapılan çalışma bu türden bir örnek olup beyanname ile gelir vergisi ödeyen yükümlülerin beyanlarına dayanmaktadır. Bugüne kadar yapılan bireysel gelir dağılımı çalışmalarından elde edilen bulgular Tablo 23’te özetlenmiştir (DPT, Dokuzuncu Kalkınma Planı, 2007).

Gelir dağılımı eşitsizliği Gini katsayılarına göre yorumlandığında 1963’ten (0,55) 1968’e (0,56) kısmi bir kötüleşme olmuştur. Daha sonraki yıllarda ise sürekli bir iyileşme göstererek Gini katsayısı 1987’de 0,43’e kadar düşmüştür. Ancak 1994 yılına gelindiğinde gelir dağılımında ciddi bir bozulma meydana gelmiştir. 1987’de 0,43 olarak hesaplanan Gini katsayısı 1994’de 0,49 değerini almaktadır. 2002 yılı için hesaplanan Gini katsayısında ise tekrar 1987 yılı seviyesine bir geri dönüş yaşanmıştır. 2003 ve 2004 yıllarında sırasıyla 0,42 ve 0,40’a gerileyen Gini katsayısı, 2005 yılında 0,38’e düşerek son kırk yılın en iyi seviyesine ulaşmıştır.

Tablo 23. Türkiye’de Kişisel Gelir Dağılımı, 1963–2005

Hane halkı Yüzdeleri	1963	1968	1973	1978	1983	1986	1987	1994	2002	2003	2004	2005
En düşük %20	4,5	3,0	3,5	2,9	2,7	3,9	5,2	4,9	5,3	6,0	6,0	6,1
İkinci %20	8,5	7,0	8,0	7,4	7,0	8,4	9,6	8,6	9,8	10,3	10,7	11,1
Üçüncü %20	11,5	10,0	12,5	13,0	12,6	12,6	14,1	12,6	14,0	14,5	15,2	15,8
Dördüncü %20	18,5	20,0	19,5	22,1	21,9	19,2	21,2	19,0	20,8	20,9	21,9	22,6
En yüksek %20	57,0	60,0	56,5	54,7	55,8	55,9	49,9	54,9	50,1	48,3	46,2	44,4
Gini Katsayısı	0,55	0,56	0,51	0,51	0,52	0,50	0,43	0,49	0,44	0,42	0,40	0,38

Kaynak: DPT Dokuzuncu Kalkınma Planı, 2007

2001 Şubat Krizi’nde kişi başı başına düşen GSMH bir önceki yıllara göre çok büyük oranda düşüş yaşamıştır. Bunun sonucu olarak da kişi başına düşen gayri safi milli hâsılda çok büyük oranda bir düşüş yaşanmıştır. 2000 yılında 3095 Amerikan Doları olan kişi başına düşen GSMH 2001 yılında 2261 Amerikan Dolarına kadar düşmüştür. Bunun anlamı ise kişilerin bir önceki yıllara göre yoksullaşmasıdır. Bu düşüşte birçok unsurun etkilidir. Ancak bunlardan en önemlisi GSMH’da yaşanan düşüştür. Eğer bir ülkenin GSMH’sı önceki yıllara oranla göreceli olarak düşüyorsa bu o ülkede gelir kaybının yaşandığını göstermektedir. 2001 Şubat Krizi de Türkiye’nin gelirin azalarak ülkenin yoksullaşmasına neden olmuştur.

Tablo 24’te de görüldüğü gibi 2001 yılında kişi başına düşen GSMH 2000 yılına göre yaklaşık 1140 ABD Doları düşüş göstermiştir. 2001 yılındaki kişi başı GSMH’ya bakıldığında bu düşüşün insanların gelirinin yaklaşık üçte birine denk geldiği göz önüne alınırsa, Şubat Krizi’nin ne kadar sarsıcı etkiler bıraktığı daha iyi anlaşılacaktır. Bir de bunun yanına bu dağılımda en az payı yoksulların aldığı dikkate alınırsa tablo onlar için daha da karamsar bir durum göstermektedir. Çünkü kriz dönemlerinde paraya sahip olanlar yüksek faiz ve nemalar sayesinde paralarına para

katmaktadır. Yüksek faizli devlet bonoları ve hazine tahvilleri ile çok yüksek nema gelirleri elde etmektedirler. Ancak, yoksul kesimler ise tek kazançları olan asgari geçim standartlarını bile koruyamaz hale gelmektedirler.

Tablo 24: Türkiye’de GSYH, Kişi Başı GSMH ve SAGP 1998 – 2002

Yıllar	Nüfus (Milyon kişi)	GSYH (Milyon TL)	Kişi Başı GSMH (ABD Doları)	Satın Alma Gücü Paritesi (ABD Doları)
1998	62.464	70.203	4322	8573
1999	63366	104.596	3953	8171
2000	64.259	166.658	4158	9159
2001	65.135	240.224	3016	8618
2002	66.009	350.476	3529	8667

Kaynak: Devlet İstatistik Enstitüsü Kurumu,2002

Gelir dağılımı ve yoksulluk arasında doğrudan bir ilişki ve bağlantı kurmak oldukça zordur; ancak kriz dönemlerinde ulusal gelirin düştüğü, kişi başı gayri safi milli hâsılanın azaldığı ve ülke ekonomisinin büyümesinin durduğu veya yavaşladığı bir gerçektir. Böyle bir tablo içerisinde de yoksulluğun insanlar arasında yaygınlaşacağını, dar gelirliler kesimlerin ekonomik sıkıntıların artacağını ve parasal rantı olanların ise zenginliklerine daha da zenginlik katacakları gözle görülür bir durumdur. Nitekim Şubat 2001 Ekonomik Krizi’nde yaşanan gerçekler ve veriler ortadadır. Ülke ekonomisinin büyüme oranının %-9,4 olduğu, satın alma gücü paritesinin düştüğü ve kişi başı düşen GSMH’nın azaldığı bir durumda yoksullaşmadan ve yoksulluktan bahsetmek de mümkündür.

DÖRDÜNCÜ KESİM: GENEL DEĞERLENDİRME

Çalışmanın dördüncü ve son kesiminde, çalışmanın araştırılması ve hazırlanması sırasında elde edilen önemli bulguların ortaya konulduğu bulgular bölümü, bu bulgulardan yola çıkarak mevcut durum ve sorunlar için önerilen çözüm yollarının sıralandığı öneriler başlığı yer almaktadır. Son olarak da konu ile ilgili değerlendirmelerin yapıldığı araştırmanın genel değerlendirmesinin ele alındığı sonuç bölümü yer almaktadır

8. BULGULAR, ÖNERİLER VE SONUÇ

Bu bölümde, çalışmanın konusunu oluşturan ekonomik krizlerin yoksulluk üzerine etkileri, Türkiye’de 2001 Şubat Krizi çerçevesinde konunun araştırmasında elde edilen bulgular sıralanmıştır. Daha sonra bu bulgular ışığında ortaya konulan öneriler sıralanmaktadır. Bölümün sonunda ise çalışmanın genel bir özetinin sunulduğu sonuç bölümü yer almaktadır.

8.1. Bulgular

Ekonomik krizlerin yoksulluk üzerine etkileri: 2001 Şubat Krizi çerçevesinde Türkiye incelemesi konulu araştırmadan elde edilen bulgular aşağıdaki gibi sıralanabilir.

1. Dünya ekonomisindeki gelişmelerle birlikte ülkelerin ekonomik ilişkileri çok yoğun şekilde artmış ve daha da karmaşık hale gelmiştir. Bunun sonucu olarak da bir ülke veya bölgede yaşanan bir ekonomik daralma, uluslar arası ekonomik kriz haline dönüşmektedir.

Bu kriz dönemlerinde ülkelerdeki yoksul kesimin göz ardı edilmesi, gereken sosyal ve ekonomik yardımların yapılmaması ve yoksulluk için uluslar arası etkin politikaların oluşturulmaması sonucu “yoksulluk” kavramı özellikle son yüzyılda tüm dünya ülkelerinde yaşanan sosyo-ekonomik sorun haline gelmiştir.

2. İstikrarlı bir büyüme oranına sahip olmayan ülkelerde yaşanan aşırı finansal serbestleştirme sıcak paranın yönünün ülkeler arasında çok hızlı bir ivme ile

yön değiştirmesine neden olmaktadır. Bunun sonucu olarak da ülkelerin çok çabuk finansal krizler yaşamasına neden olmaktadır.

3. Yoksulluk hakkında yeterince çalışmanın yapılmaması ve yoksulluk tanımlarının tam olarak belirlenmemesi nedeniyle dünya yoksulluk profili tam olarak ortaya konulamamaktadır.

Bunun yanında var olan yoksulluk tanımlarının içeriği de genişlemiştir. Yoksulluk artık sadece insanların yaşaması için gerekli gıdayı temin edememesinin yanında geniş anlamlar içermektedir. İnsanların ait olduğu toplumun en asgari sosyal ve kültürel etkinliklerinden faydalanamaması da yoksulluk ölçütü olarak değerlendirilmektedir.

4. Gelişmekte olan bir ülke ve yoksulluğun da yaygın olduğu bir ülke olmasına rağmen Türkiye’de yoksulluk, nedenleri ve yoksullukla mücadele konularında verilerin ortaya konabileceği yeterince kapsamlı çalışmalar oldukça kısıtlıdır.

Türkiye’de 1970’lerden günümüze kadar ithal ikameci ekonomi programlardan neo-liberal ve dışa açılımcı ekonomik politika uygulamalarında ulusal gelir dağılımındaki adaletsizliğin artması sonucu yoksulluk oranında artış olmuştur.

5. Bankacılık ve finans sektörünün biriken yapısal sorunlarının çözümlenmemesi ve sektörün denetimden uzak kalması, çok sesli siyasi yapı ile oluşturulan koalisyon hükümeti ve IMF ve ekonomik politikalarına olan aşırı güven 2001 Şubat Krizi’nin ortaya çıkmasına neden olan en önemli unsurlardır.

6. Türkiye’de siyasetçilerin popülist ve seçim ekonomisi alışkanlıklarından dolayı kamu hazinesini yatırımlara dayanmayan, üretim ve istihdam artırıcı olmayan harcamalardan dolayı devlet borç yükünün artmasına neden olmuştur. Bunun yanında bu borç yükünün yüksek faizli borçlanma ile kapatılmaya çalışılması ülkenin yoksullaşmasına neden olmuştur. Çünkü aşırı borç yükü sosyal devlet olabilme olanağını zayıflatmıştır.

1990'lardan 2000'li yıllara kadar dönemde, Türkiye ekonomisinde borç faizi ödemeleri eğitim ve sağlık harcamalarına ayrılan rakamdan daha fazladır. Bu da yoksullara devletin sunması gereken en temel hizmetlerden eğitim ve sağlığın bile yeterince sunulmadığının bir göstergesidir. Zaten 2001 Şubat Krizi'nde Türkiye'de sosyal göstergelerden birçoğunun istatistiklerinde kötüleşme görülmektedir. Bunun nedeni ise kriz nedeniyle bütçeden sosyal harcamalar için ayrılan rakamların kısılmasındandır.

7. İşsizlik sorunu bir ülkede sadece istihdam sorunu olarak görülmemelidir. İşsizlik, üretimin azalması, işsiz bireylerin topluma yabancılaşması, insanların psikolojik sorunlar yaşaması, aile ilişkilerinin zayıflaması ve aile içi şiddetin arması ve ülkede asayiş ve düzenin bozulmasının en temel göstergesidir. Nitekim 2001 Şubat Krizi'nde yukarıda sayılan olumsuzlukların hemen hemen tamamı Türkiye'de yaşanmıştır.

Reel sektör olarak da adlandırılan üretim ve imalat sanayi bir ekonominin durumunu ortaya koyan en önemli göstergelerdendir. Çünkü reel sektör sıcak para giriş ve çıkışları ile değil, fabrika ve atölyelerdeki üretimle var olmaktadır. Ayrıca istihdamın yani emeğin en yoğun olduğu sektördür. Anacak kriz dönemlerinde reel sektör kendi ayakları üzerinde duramazsa işsizliğin en çok yaşandığı sektör olmaktadır ve buda ülkedeki yoksulluğu direkt etkilemektedir.

8. Anayasada sosyal adalet ve sosyal devlet ilkelerinin benimsenmiş olmasına rağmen Türkiye'de kişisel gelir dağılımı oldukça adaletsiz bir dağılım göstermekte ve yoksul kesimin milli gelirden aldığı pay çok düşük kalmaktadır.

Bunun yanında yoksulluğun ve yoksul kesimin en büyük düşmanı olan enflasyon, Türkiye ekonomisinin 1980'lerden sonra kronik bir hastalığı haline gelmiştir.

8.2. Öneriler

Ekonomik krizler ve yoksulluk ilişkisini incelediğimiz, Ekonomik krizlerin yoksulluk üzerine etkileri: 2001 Şubat Krizi çerçevesinde Türkiye incelemesi konulu çalışma ile ilgili ortaya konulabilecek öneriler şöyledir.

1. Dünya ekonomisinin yeniden yapılandırılması, karmaşık hale gelen ekonomik ilişkilerin sınırlarının çizilmesi ve ülkeler arası ekonomik kırılganlıklarının azaltılması uluslar arası ekonomik ilişkilerin sorunsuz şekilde işleyişi açısından önem taşımaktadır.

Yoksulluk kavramlarının netleştirilmesi ve bu çerçevede dünya yoksulluk haritasının çıkarılması yoksullukla mücadele politikalarının oluşturulması için gereklidir. Yoksulluğun evrensel bir sorun olduğu, nasıl ki küresel terörizm, nükleer silah programları, çevre ve enerji sorunları gibi konularla uluslar arası mücadele politikaları ve organları oluşturuluyorsa, yoksullukla da aynı şekilde gereken önemin verilerek üzerinde çalışılması gerekmektedir.

2. Uluslar arası sıcak paranın dolaşımına yön veren, küresel ekonomik krizleri tetikleyecek dalgalanmaları önleyecek ekonomik kararların alınması ve uygulanması uluslar arası ekonominin en azından sıcak paranın hareketliliğinden kaynaklanan krizleri önlemesi açısından önemlidir.

3. Türkiye'nin yoksulluk haritasının belirlenmesi, yoksulluk kavramı ve ülkenin ekonomik değerlerinin karşılaştırılması gerekmektedir. Yoksullukla mücadele programlarının oluşturulması, ekonomik ve sosyal politikalarla yoksullukla mücadele stratejileri belirlenmelidir. Yoksullukla ilgili yeterli çalışmanın olmaması nedeniyle, bilimsel akademik çalışmaların yapılması teşvik edilmelidir.

4. Türkiye hızla, yoksulluk ve gelir dağılımı adaletsizliği sorunlarının büyüyen önemini kabul etmek ve bütüncül, kapsamlı bir yaklaşımla yoksullukla mücadele konusunda etkin, verimli politikalar üretmek, bu alanda hizmet sunan kuruluşlarının kurumsal kapasitesini artırmak durumundadır. Türkiye'de hükümetlerin popülist ve seçim yatırımı olarak yapılan harcamaların önünü kesici yapısal düzenlemelerin yapılması gerekmektedir. Bunun en önemli kanadını ise siyasal kültürün geliştirilmesidir. Halkın bilinçlendirilmesi, popülist eğilimler gösteren siyasetçilere itibar etmemek gerektiğini bilincinin oluşturulması gerekmektedir.

5. Çağdaş devlet, sadece kişi hak ve özgürlüklerini tanımakla yetinen bir yapıda örgütlenen değil, aynı zamanda kişilerin insan onuruna yaraşır bir yaşam düzeyine ulaşmasını sağlamaya dönük düzenlemeleri gerçekleştiren nitelikte olmalıdır. Toplum içinde onurlu yaşam esas itibarıyla sosyal devlet anlayışıyla başlamaktadır. Yapılması gereken, kamu harcamalarında sosyal adaletin sağlanması ve sosyal devlet anlayışının gereklerinin yerine getirilmesine öncelik verilmelidir.

6. Yaşanan ve yaşanacak ekonomik krizlerin işçi sınıfına, çalışanlara ve emeklilere yansımalarının asgari düzeyde kalmasını sağlamak üzere birtakım önlemlerin uygulamaya sokulması, alınması gereken kararlarda istihdamın korunması ve çalışan kesimin satın alma gücünün artırılması temel yaklaşım olmalıdır.

Kriz koşullarının toplumun geniş kesimlerinde yarattığı yoksullaşmanın asılabilmesi için sosyal devlet uygulamaları tartışmasız bir biçimde hayata geçirilmelidir. Ekonomik krizin hızla asılabilmesi için uzun ve kısa vadeli dış borç ödemeleri yeniden takvimlendirilmelidir. Kısa vadeli yabancı sermaye girişleri ve çıkışları kontrol altına alınmalıdır. Banka sistemi plânlı bir rasyonelleştirmeye tâbi tutulmalı; bankaların mevduat ve kredi faizlerini ölçsüz arttırmaları engellenmeli; mevduat garantisi küçük tasarruf sahiplerini korumak kaydıyla daraltılmalıdır. Vergi tabana yayılmalı, vergi gelirleri arttırılmalıdır. Sermaye gelirlerinin vergi gelirleri içindeki payını yükseltecek önlemler alınmalıdır. Vergi adaletini ve herkesten mali gücüne, servetine ve gelirine göre vergi alınması ilkesini sağlayacak bir vergi reformu gerçekleştirilmelidir. Bütçeden, eğitime, sağlığa, yatırıma ayrılan pay arttırılmalı, bunlar dışındaki gereksiz harcamalar kısılmalıdır.

7. Gelir dağılımında ülkemizde var olan dengesiz ve çarpık yapı yoksulluğun artmasına ve yaygınlaşmasına neden olmaktadır. Bunun önlenmesi için, ekonomik krizden en fazla zarar gören toplum kesimlerinin durumu özenle izlenmeli ve krizle mücadele edebilmeleri için kendilerine ilave bir gelir artışı sağlanmalıdır.

8. Krizi aşabilmenin önemli hususlarından birisi de kayıt dışı ekonominin kayıt altına alınması zorunluluğudur. Vergi ve sigorta gelirlerinde azalmaya, işletmeler arasında rekabet koşullarında eşitsizliğe, çalışanlar açısından kötü çalışma

koşullarına ve sosyal güvenceden yoksunluğa neden olan kayıt dışı ile mücadeleden bu dönemde de vazgeçilmemelidir.

9. İşverenler, esnaf ve sanatkârların kredi faizlerinin düşürülmesini, borçlarının ve faizlerin yeniden yapılandırılması sağlanmalıdır. Ama bu kesimleri harcamaları ile besleyen çalışanların tüketici kredileri ve borçları için onları rahatlatacak düzenlemeler de yapılmalıdır. Türkiye’de hane halkı borçluluğu, özellikle düşük gelirli ailelerde daha yüksektir. Bu kesimlerin kredi kartı borç faizleri dondurulmalıdır.

10. Yoksulluk yaratılan ulusal değer azlığı kadar, bölüşüm ve dağıtım mekanizmaları ile doğrudan ilgilidir ve tek başına ekonomik gelişme sorunu çözemez. Son derece karmaşık ve çok boyutlu olan yoksulluk, ancak bu çok boyutluluğu dikkate alan politika ve yaklaşımlarla çözülebilir

8.3. Genel Sonuç

Ekonomi kıt olan kaynakların sınırsız olan insan ihtiyaçlarını karşılama bilimi olarak nitelendirilir. Ancak dünya nüfusu artıkça, var olan kaynaklar azaldıkça ve dünya ekonomisi globalleştikçe bu ihtiyaçların karşılanması da o kadar zorlaşmıştır. Bir yandan gelişen teknoloji ile birlikte ülkeler arası ekonomik ilişkiler gelişmiş, diğer taraftan ise gelişen teknoloji ile birlikte ekonominin yönetimi zorlaşmıştır. Bu gelişmelerin diğer bir boyutu ise ülkelerin ekonomileri çok daha kırılgan ve dış etkilere karşı hassas hale gelmiştir. Bunun sonucu olarak da “ekonomik kriz” kavramı on dokuzuncu yüzyılın sonlarından itibaren sıkça anılan bir iktisadi olgu haline gelmiştir.

Ekonominin gelişmesi, dünya ülkelerinin ekonomik olarak bir birlerine entegre olmaya başlaması ve uluslar arası ekonomik ilişkiler ağının yaygınlaşması ile birlikte dünya ekonomisinin getirisinin paylaşımı sorunu ortaya çıkmıştır. Öncelikle küresel olarak adaletsiz dağılan bu gelir ülkelerin kendi içyapılarında da milli gelirlerin adaletsiz dağılımı sonucu yoksulluk kavramı ortaya çıkmıştır. Aslında iktisadi anlamda bilinen yoksulluk kavramı dünya ekonomisinin adaletsizleştiği insanların yeterince gelir edemediği son yüzyılda tüm dünya ülkelerinin ele alması

gerektiği, tıpkı dünyayı tehdit eden diğer tehlikeler terörizm, nükleer silahlanma gibi uluslar arası çalışmalar sonucunda bertaraf edilmesi gereken bir sorun haline gelmiştir.

Türkiye de dünyadaki ekonomik ve teknolojik gelişmelerden etkilemiştir. Özellikle 1970’li yıllardan sonra dünya ekonomisine entegre olmaya çalışmış, ithal ikameci ve içine kapanık ekonomik anlayıştan vazgeçerek neo-liberal politikalarının estirdiği rüzgârla birlikte 1980’li yıllarla birlikte dışa açılımcı ve liberalleşen bir ekonomik politika izlemiştir. Ancak siyasilere popülizm temelli seçim ekonomilerinden ve hemen hemen on yılda bir yaşanır hale gelen demokrasiye askeri müdahalelerden dolayı ülke ekonomisinin yönetimi iyi gitmemiştir. Bunun yanında ekonominin dış etkilere karşı dayanıksız olması, sıcak para girişleri ile cari işlemler dengesini tutturmaya çalışan bir ekonomik anlayışın sonucu olarak, dünyada yaşanan her ekonomik krizden fazlasıyla etkilenmiştir. Yılların birikimi olarak büyüyen ekonomik sorunlara, birde çok ortaklı koalisyon hükümeti ile çok başlı ve çok sesli bir ekonomik yönetimi baş göstermiştir. Bu gelişmelerin neticesi olarak da Türkiye tarihinin en tahrip edici ekonomik krizlerinden Kasım 2000 ve Şubat 2001 Krizleri yaşanmıştır.

Yukarda belirtilen üç ana konu olan: ekonomik kriz, yoksulluk ve 2001 Şubat Krizi çerçevesinde bu konuların birbirleri ile olan ilişkilerinin incelenmesi, yoksulluğun kriz dönemlerinde seyrinin belirlenmesi ve Türkiye açısından 2001 Şubat Krizi’nde yoksulluk ve yoksulların etkilenmesinin değişik unsurlar açısından ele alınması soyo-ekonomik bir problem olan yoksulluğun irdelenmesi açısından oldukça önemlidir.

Globalleşme süreci hızlı değişim ve gelişmeyi beraberinde getirdi. Bu süreç refah artışı yanı sıra pek çok soruna da sebep oldu. Hızlı değişime ayak uyduramayan uluslar arası finansal sistem krizlere maruz kaldı. Ekonomik kriz dünya ekonomisinde çok defa kendini göstermiştir. Ekonomik krizler, organizasyon dışı konjonktürel nedenlerden kaynaklanabileceği gibi organizasyon içi nedenlerden de kaynaklanabilir. Ekonomik krizlerin nedeni, her zaman ekonomik nedenler olmayabilir. Örneğin, ülke düzeyinde ortaya çıkan bir doğal afetlerde (deprem, yangın, sel baskını gibi ...) ekonomik kriz nedeni olabilir. Kriz kimi zaman finansal kriz, kimi zaman borç krizi kimi zaman da bankacılık krizleri olarak ortaya çıkar.

Dünyada yaşanan en önemli ekonomik krizlere bakıldığında 1825, 1836, 1847, 1857, 1866, 1900 ve 1929 Krizleri dikkati çekmektedir. Elbette ki bunların arasında en önemlisi ve tahribatı en fazla olan 1929 Buhranı'dır. Amerika'da başlayan kriz dalga dalga tüm dünya ülkelerine yayılmış ve çok kısa sürede ekonomileri alt üst etmiştir. Yakın döneme bakıldığında ise, 1994–1995 Meksika Krizi, 1997–1998 Doğu Asya Krizi ve 1998'deki Rusya Brezilya Krizleri görülmektedir.

Gelişmekte olan bir ülke olarak Türkiye, zaman zaman ekonomik krizlerle karşı karşıya kalmaktadır ve kalmaya devam edecektir. Gelişmiş ülkelerin yaşam standartlarına ulaşmak amacıyla, yüksek oranlı büyüme hızları hedefleyen ekonomi politikaları, 1950'li yıllardan itibaren, Türk ekonomisinin sık sık krizlerle karşılaşmasına sebep olmaktadır. Bu krizler bazen dünya konjonktüründeki gelişmelerden kaynaklandığı gibi, bazen de kendi ekonomik yapımızdan kaynaklanmaktadır. Hızlı büyüme çabalarımız bu şekilde ya dışarıda, ya da içeride ortaya çıkan olumsuzluklarla kesintiye uğramaktadır. Türkiye'de 1994 yılında yaşanan ekonomik kriz ve 2000 Kasım ve 2001 Şubat Krizleri dikkati çekmektedir.

Ekonomik krizlerin etkilerinin en fazla toplum içerisinde en hassas grup olan fakir ve yardıma muhtaç yoksullar üzerinde olduğu yapılan çalışmalarla ortaya konulmuştur. Yapılan çalışmalarda ekonomik krizlerin yoksulluğa etkilerinin doğrudan olduğundan ve etkilerinin diğer faktörlere göre daha şiddetli olduğundan yoksulluk politikalarına önem verilmesi gerektiği vurgulanmıştır.

Yoksulluk oldukça karmaşık bir soyo-ekonomik kavramdır. Çünkü yoksulluğun hem sosyal hem de ekonomik neden ve sonuçları vardır. Bu nedenle yoksulluğun tanımlanması da oldukça zor ve çeşitlidir. En genel bilinen yoksulluk çeşitleri: insanların asgari yaşam düzeyini sürdürebilmek için gıda, giyim ve barınmak gibi en temel ihtiyaçlarını karşılayabilmeyi ön gören “mutlak yoksulluk” ve kişinin salt biyolojik olarak değil toplumsal olarak da kendisi için gerekli sosyal ve kültürel gereksinimleri de karşılayabilmeyi ön gören “görelî yoksulluk” tanımlarıdır. Yoksulluk sınırının ölçülmesi için birçok yaklaşım vardır. Bunların en önemlileri alınması gerekli asgari kalori miktarı yaklaşımı, temel gereksinimler yaklaşımı, ortalama gelirin yarısı yaklaşımı, harcamaların besin gruplarına ayrıştırılması yöntemi ve insani gelişmişlik endeksidir.

Türkiye'deki yoksulluğun yapısına bakıldığında mutlak yoksul ve gıda yoksulluk oranlarının düşük olduğu görülmektedir. Ancak gıda ve gıda dışı harcamaları kapsayan yoksulluk tanımı benimsendiğinde ülkedeki yoksulluk oranı yüzde 25 gibi yüksek bir düzeye yükselmekte ve sorunun önemli boyutlara ulaştığı ortaya çıkmaktadır. Ülkede yaygın ve uzun süreli bir gelir dağılımı dengesizliği vardır. Uzun yıllar süren yüksek enflasyon toplumsal kesimler arasındaki gelir kutuplaşmasının derinleşmesine yol açmıştır. 1980'lere dek kırsal kesimde yaygın olan yoksulluk 90'lı yıllarda yaşanan zorunlu göçlerle kentlerde görünür bir nitelik kazanmış ve 1990'larm ikinci yarısından başlayarak yoksulluk ve yoksullukla ilgili tartışmalar gündemde yer almaya başlamıştır. 2001 finansal krizi ile birlikte yoğun iflas ve işten çıkarmaların yaşanması geniş kitleler için yoksulluğun her an karşılaşılabilecek bir toplumsal riske dönüşmesine yol açmıştır.

Siyasi istikrar ekonomik büyüme ya da siyasi istikrarsızlık ekonomik istikrarsızlık ilişkisi anlamlı sonuçlara sahiptir. Siyasi istikrarsızlıkların ekonomi üzerinde enflasyonun ve işsizliğin artması, büyümenin azalması, iç ve dış borçların vadesinin azalması, borçların maliyetinin artması, yatırımların azalması, sermaye kaçışının artması, borçları ödeyememe olasılığının artması, beşeri sermayenin kaçışı, verginin yerini senyorajın alması gibi sonuçları vardır. Türkiye'de de siyasi istikrarsızlık ve makro ekonomik istikrarsızlık arasında yakın bir ilişki vardır. 2000 Kasım ve 2001 Şubat krizlerinde Türkiye, şiddetli bir bankacılık ve döviz kuru sorunu ile karşılaşmış ve bu süreçte politik gerginlikler ön plana çıkmıştır. Ulusal ekonomilerin yasadıkları iktisadi krizlerde uluslar arası kısa süreli sermaye hareketlerinin ve spekülasyonların önemli bir rolü bulunmaktadır. Dünyada ve Türkiye'de yaşanan iktisadi krizlerde de bu etkiler görülmektedir. Ekonomik krizlerin siyasi istikrarsızlık ve belirsizliklerle karşılaşması krizin kronikleşmesine yol açan en önde gelen faktör olmaktadır. Bunun yanında, Türkiye'de Kasım 2000 krizinin ortaya çıkmasında özel ticari bankalar işlevsel bir rol oynamıştır. Kasım krizi daha çok özel bankaların açık pozisyonlarını kapatmak amacı ile döviz talep etmelerinden dolayı meydana gelmiştir. Diğer taraftan Şubat 2001'deki krizi oluşturan temel aktörler ise kamu bankaları olmuştur.

Şubat 2001 Krizi birçok nedenden dolayı yoksulluğu etkilemiştir. Her şeyden önce yoksulluk oranının artmasına neden olmuştur. Mali yapının bozulması ve sosyal

harcamaların azalması ile eğitim ve sağlık alanlarındaki daralmalar en çok yoksul kesimi etkilemiştir. Bankacılık ve finans sektörünün içine düştüğü acı tablo binlerce eğitimli ve vasıflı yetişmiş insan gücünün işsiz kalmasına neden olmuştur. Batan bankaların yükünü sırtlanan devlet milyarlarca dolar zarar görmüştür. Finanse edilemeyen reel sektör bir bir iş yerlerini kapatmıştır. Bunun sonucu olarak da çoğu asgari ücretle çalışan gelir seviyesi düşük insanlar işsiz kalmış ve yoksulluğu en derin şekilde hissetmişlerdir. Bunun yanında yüksek enflasyonla yaşamak zorunda olan dar gelirli kesimin geliri enflasyon karşısında erimiş gitmiştir. Yaşanan tüm bu olumsuzlukların sonucu olarak kişi başı düşen milli gelirden oldukça yüksek bir düşüş yaşamıştır.

Türkiye, içinde olduğu ekonomik sistem ve uluslar arası ekonominin konjktürel dalgalanmaları sonucu doğal olarak ekonomik krizleri çeşitli aralıklarla yaşamaktadır. Ancak, bu noktada önemli olan, yaşanan ekonomik krizlerden ders almak, geleceğe yönelik sosyal ve ekonomik politikaların oluşturulmasını sağlamaktır. Önlemler alınmadığı, politikalar oluşturulmadığı sürece yoksulluk ve yoksullukla mücadele çok daha ağır sosyo-ekonomik maliyetler çıkaracaktır.

KAYNAKÇA

- AHLUWALIA, M., CARTER, G.N., CHENERY, B.H., (1979), "Growth and Poverty in Developing Countries", **Journal of Development Economics**, Vol:6
- AKKAYA, Yüksel, (2003), "Küreselleşme, Sendikasızlaşma ve Yoksullaştırma", Ankara: **Gazi Üniversitesi Ekonomik Yaklaşım Dergisi** 14.Cilt 49.Sayı
- AKTAN, Coşkun Can, (2002), "Bir Piyasa Başarısızlığı Nedeni Olarak 'Gelir Dağılımında Adaletsizlik ve Yoksulluk' Sorunu: -Kamu Ekonomisinin Rolü Ve Kamu Politikası Araçları", **Yoksullukla Mücadele Stratejileri**, Ankara: **Hak-İş Konfederasyonu Yayınları**
- AKTAN, Coşkun Can, ŞEN, Hüseyin, (2002), "Ekonomik Kriz: Nedenler ve Çözüm Önerileri", **Yeni Türkiye Dergisi**
- AKTAN, Coşkun Can, VURAL İstiklal Y., (2002), "Yoksulluk: Terminoloji, Temel Kavramlar ve Ölçüm Yöntemleri", **Yoksullukla Mücadele Stratejileri**, Ankara: **Hak-İş Konfederasyonu Yayınları**
- AKTAŞ, Gülhan, (2007), "Küreselleşme Sürecinde Türkiye'de Gelir Dağılımı, Yoksulluk ve Sosyal Politikaların Evrimi", **Yüksek Lisans Tezi**, Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı
- AKYÜZ, Yılmaz, (1995), "Küreselleşme ve Kriz", **İktisat İşletme Finans Dergisi**, Mayıs, Sayı 14
- ALTINIŞIK, Songül, (2007), "Ekonomik Krizlerin Eğitim Politikalarına Etkileri", **Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi**, Yıl:2007, Sayı 2
- BELEK, İ., HAMZAOĞLU, O., (2002), "Kapitalizmin olağan seyri içinde sağlık açısından projeksiyonlar: Toplum Sağlık Eczacı", **Ekonomik Kriz ve Sağlık Özel Sayısı 1**
- BENGT-AKE, Lundual, SUSANA, Baros, (1997), "Innovation Policy in the Globalising Learning Economy", **Aalborg University & Roskilde University**
- BİNAY, Şükrü, KUNDER, Kürşat, (1998), "Mali Liberalleşmede Merkez Bankasının Rolü", Ankara: **TCMB Yayını No:9803**
- BORATAV, K., (1991), "1980'li Yıllarda Türkiye'de Sosyal Sınıflar ve Bölüşüm", İstanbul:Gerçek Yayınevi
- BORATAV, Korkut, (2001), "2000-2001 Krizlerinde Sermaye Hareketleri", **İktisat, İşletme ve Finans**, Eylül Sayısı
- BOUGHTON, J.M., (2001), "Was Suez in 1956 the First Financial Crisis of the Twenty-First Century?", **Finance & Development**, September, 20-23.

- BUĞRA, A., KEYDER, Ç., (2005), "Poverty and Social Policy in Contemporary Turkey",Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Politika Forumu, 2005, www.spf.boun.edu.tr/docs/WP-Bugra-keyder.pdf, indirme, 15.08.2009
- CAPRIO, G., (1998), "Banking on Crises: Expensive Lessons from Recent Financial Crises", **World Bank, Working Papers**.
- CELASUN, Merih, (2001), "Gelişen Ekonomilerin Dış Kaynak Kullanımı, Finansal Krizler ve Türkiye Örneği", **Doğu-Batı Dergisi**, Yıl:4 Sayı:12
- CELASUN, Merih, (2001), "2001 Kriz'i Öncesi ve Sonrası:Makroekonomik ve Mali Bir Değerlendirme", <http://www.econ.utah.e>, İndirme tarihi: 18.08.2009
- CİZRE, A, SAKALLIOĞLU, Ü.,YELDAN, E., (2000), "Politics, Society and Financial Liberalization: Turkey in the 1990s", **Development and Change**, Volume 3
- DAĞDEMİR, Özcan, (2002), "Türkiye Ekonomisinde Yoksulluk Sorunu ve Yoksulluğun Analizi 1987–1994", Ankara: **Hak İş Konfederasyonu Yayınları**
- DELİCE, Güven, (2003), "Finansal Krizler: Teorik ve Tarihsel Bir Perspektif", **Erciyes Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, Sayı 20,
- DİNLER, Zeynel, (2002), " İktisada Giriş", Bursa: Ekin Kitabevi Yayınları
- DOĞAN, Cem, TEK, Murat, (2007), "Türkiye’de Gelir Dağılımının Toplanma Oranı Yöntemi İle Analizi", **Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Güz 2007, Cilt:3, Sayı 2
- DORNBUSCH, Rudiger, (2001), "A Primer on Emerging Market Prices", **NBER Preventing Currency Crises in Emerging Markets** konferansına sunulan bildiri, 11–13 Ocak
- DTP, (2003), "İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması", <http://www.ekutup.dtp.gov.tr/bolgesel/gosterge/2003>, indirme tarihi: 21.09.2009
- DPT, (2007), "Gelir Dağılımı ve Yoksullukla Mücadele", **T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Özel İhtisasa Komisyonu Raporu**, Dokuzuncu Kalkınma Planı
- DREWNOWSKI, Jan (1977), "Poverty: It's Meaning and Measurement",**Development and Change**, Vol:8, No:2
- DUMANLI, Recep, (1995), "Yoksulluk Kavramı, Ölçülmesi ve Gelir Dağılımı İlişkileri", **Yeni Türkiye Dergisi**

- EKİN, Nusret, (2001), “İşsizlik Sorununa Yeniden Bakış”, **TÜHİS İş Hukuku ve İktisat Dergisi** Cilt:16
- ERDÖNMEZ, Pelin Ataman, (2003), “Türkiye’de 2001 Yılındaki Mali Kriz Sonrasında Kurumsal Sektörde Yeniden Yapılandırma”, **Bankacılar Dergisi** Sayı 47
- EREN, Aslan, SÜSÜLÜ, Bora, (2001), “Finansal Kriz Teorileri Işığında Türkiye’de Yaşanan Krizlerin Genel Bir Değerlendirmesi”, **Yeni Türkiye Dergisi**, Sayı:41
- EREN, Aslan, (2006), **Türkiye Ekonomisi**, Bursa: Ekin Kitabevi.
- EREN, E., BİLDİRİCİ, M., (2002), “Türkiye’de 1990 Sonrası İktisadi Krizlerin Siyasal ve İktisadi Nedenleri”, **Yeni Türkiye Dergisi Ekonomik Kriz Özel Sayısı I**.
- ERKAN, Hüsnü, (2000), **Ekonomi Politikasının Temelleri**, İzmir: İlkem Yayınları
- GÜLOĞLU, Bülent, (2001), “İstikrar Programından İstikrarsızlığa (Kasım 2000 ve Şubat 2001 Krizleri)”, **Yeni Türkiye Dergisi Kriz Özel Sayısı I**
- GÜLSÜN, Gürkan Yay, (2001), 1990’lı Yıllardaki Finansal Krizler ve Türkiye Krizi, **Yeni Türkiye Dergisi, Ekonomik Kriz Özel Sayısı**, Sayı 42
- GÜRSES, Didem, (2006), "The Capability Approach and Human Development in Turkey", **Journal of ThirdWorld Studies**, Vol, XXHI, No:2
- GÜRSES, Didem, (2007), “Türkiye’de Yoksulluk ve Yoksullukla Mücadele”, **Balikesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 17 Sayı I
- IMF, (2002), “Eye of the Storm: New-Style Crises Prompt Rethink About Prevention and Resolution Measures”, **Finance & Development Journal**
- İŞİĞİÇOK, Özlem, (2002), “Türkiye’de Yaşanan Son Ekonomik Krizlerin Sosyo-Ekonomik Sonuçları: Kriz İşsizliği Ve Beyin Göçü”, **İş Gücü Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi** Cilt 4, Sayı 2
- İŞİK, O., PINARCIOĞLU, M., (2001), “Nöbetleşe Yoksulluk, Sultanbeyli Örneği”, İstanbul: İletişim Yayınları
- KAMINSKY, Graciela, CARMEN, M. Reinhart, (1996), “The Twin Crises: The Causes of Banking and Balance of Payments Problems”, **American Economic Review**, Vol: 89, No: 3
- KARAÇOR, Zeynep, (2003), “Öğrenen Ekonomi Türkiye: Kasım 2000-Şubat 2001 Krizlerinin Getirdikleri”, **Selçuk Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**
- KARLUK, Rıdvan, (2005), “Cumhuriyetin İlanından Günümüze Türkiye Ekonomisinde Yapısal Dönüşüm”, İstanbul: Beta Yayınları

- KAZGAN, Gülten, (2001), “Küreselleşmiş Dünyada Küreselleşen Türkiye’nin Krizleri”, **İktisat Dergisi**,
- KENAR, Necdet, (2001), “Dünyada ve Türkiye’de İşsizlik”, **TES-İŞ Dergisi**, Ağustos-Eylül Sayısı
- KESKİN, Hidayet, KİRİŞ, M.Hakan, ŞENTÜRK, Canan, (2006), “2001 Krizinin Ekonomik ve Siyasal Yönleri Üzerine Bir Değerlendirme Çabası”, **Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi** Vol:2 Sayı 4
- KİBRİTÇİOĞLU, Aykut, (2001), “Türkiye’de Ekonomik Krizler ve Hükümetler, 1969–2001”, **Yeni Türkiye Dergisi**, **Ekonomik Kriz Özel Sayısı**, Sayı 41
- KEYDER, Nur (2001), “Program ve Türkiye’de Ekonomik Gelişmeler,” **İktisat, İşletme ve Finans** Aralık Sayısı
- KOYUNCU, Murat, ŞENSES, Fikret, (2004), “Kısa Dönem Krizlerin Sosyoekonomik etkileri”: Türkiye, Endonezya ve Arjantin Deneyimleri http://www.erc.metu.edu.tr/menu/sayfa.php?icerik=04_13&lang=eng&nav=yes
İndirme tarihi: 16.09.2009
- Kriz ve IMF Politikaları**, (2002), (Editör), Ömer Faruk Çolak, İstanbul: Alkım Yayınevi
- KRUGMAN, Paul, (1979), “A Model of Balance- of- Payments Crises”, **Journal of Money, Credit, and Banking**,
- LAMBO, E., (1993), “**The Economy and Health**”. Health Policy 23
- Maliye Bakanlığı, (2001), Yıllık Ekonomik Rapor, Ankara: Maliye Bakanlığı Yayınları
- MİLESİ, F. GIAN, M. , RAZIN, A., (2000), “Current Account Reversals and Currency Crises: Empirical Regularities in Currency Crises” (Ed.), Paul Krugman, **The University of Chicago Press**, Chicago and London,
- MISHKIN, Frederic S, (1996), “Understanding Financial Crises: A Developing Country Perspective”, Washington: **Annual World Bank Conference on Development Economics**, The World Bank
- O’BOYLE, E. (1990), “Poverty: A concept Is Both Absolute And Relative Because Human Beings Are At Once Individual And Social”, **Review of Social Economy**, Spring 1990
- ÖNDER, İ., (2002), “Dünyada ve Türkiye’de Krizin Ekonomik Analizi”, **Toplum, Sağlık, Eczacı**, Ekonomik Kriz ve Sağlık Özel Sayısı

- ÖZATAY F., SAK, G., (2002), “The 2000-2001 Financial Crisis in Turkey”, **Brookings Trade Forum 2002**
- ÖZBİLEN, S., (1999), “Global ve Ulusal Ekonomilerde Reel Kriz Süreçlerinin Ortaya Çıkışı ve Gelişme Süreçleri”, **Yeni Türkiye Dergisi**, Yıl:1999, Sayı:7
- PHILIPP, Björn, (1999), “Poverty Reduction ProjectPoverty –World Bank and UNDP Concepts”, http://www.gtz.de/forum_armut., İndirme tarihi:17.04.2009
- ROMER, David, (1996), **Advanced Macroeconomics**, The Macgraw-Hill, NewYork,
- SÖNMEZ, M., (2001), **Gelir Uçurumu Türkiye'de Gelirin Adaletsiz Bölüşümü**, İstanbul: OM Yayıncılık.
- ŞENSES, F., (2003), “Economic Crises as an Instigator of Distributional Conflict: The Turkish Case in 2000-2001”, **Turkish Studies**, (4) No: 2
- ŞENSES, F., (2003), “Yoksullukla Mücadelenin Neresindeyiz?: Gözlemler ve Öneriler”, **İktisat Üzerine Yazılar I–Küresel Düzen: Birikim, Devlet ve Sınıflar**, İstanbul: İletişim Yayınları
- ŞENSES, F., (2003), “**Küreselleşmenin Öteki Yüzü**”, İstanbul: İletişim Yayınları
- TOPRAK, Metin, (2001), “Yükselen Piyasalarda Finansal Kriz”, **Yeni Türkiye Dergisi, Ekonomik Kriz Özel Sayısı**, Sayı 42,
- Türk Dil Kurumu Online Sözlük**, <http://www.tdk.gov.tr>, İndirime tarihi:11.10.2009
- Türkiye Ekonomi Kurumu Tartışma Metni**, No: 2001/1.
<http://www.econturk.org/Turkiyeekonomisi/krizdenkrize.pdf>, İndirme tarihi: 9.10.2009
- TCMB, (2001), **Yıllık Rapor 2000**, Ankara: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Yayınları
- “**Türk Bankacılık Sektöründe Etkinlik ve Verimlilik**”, (2000), TBB Dergisi Sayı: 34
- TCMB, (2001), “**2001 Para Politikası Hedefler ve Uygulamalar**”
- TCMB, (2002a), **Yıllık Rapor 2001**, Ankara: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Yayınları
- TTB, (2001), “2001 Şubat Krizi ve Sağlığa Etkileri”, **Türk Tabipleri Birliği Halk Sağlığı Kolu Raporu**, Ankara
- TUİK, (2004), “Türkiye İstatistik Kurumu 2004 Yılı Yoksulluk Çalışması”, www.tuik.gov.tr

- Türk Tabipler Birliği Halk Sağlığı Kolu**, (2003), “2001 Ekonomik Krizinin Toplum Sağlığı Üzerine Etkileri”, Ankara
- TÜSİAD, (2003), Türkiye’de İşgücü Piyasası ve İşsizlik, **TÜSİAD Basın Bülteni**
- UYGUR, Ercan, “Krizden Krize Türkiye: 2000 Kasım ve 2001 Şubat Krizleri”, **Türkiye Ekonomi Kurumu Tartışma Metni**, Ankara: Türkiye Ekonomi Kurumu
- UYGUR, Ercan, (2001), “2000 Kasım ve 2001 Şubat Üzerine Değerlendirmeler”, **Mülkiye Dergisi** Sayı: 25
- UZUN, Ayşe Meral, (2003), “Yoksulluk Olgusu ve Dünya Bankası”, **C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt 4, Sayı 2
- VOYVODA, Ebru, YELDAN, Erinç, (2002), “Türkiye Ekonomisi İçin Kriz-Sonrası Alternatif Uyum Stratejileri”,
http://www.bilkent.edu.tr/~yeldane/V&Yerc2002_1.pdf, İndirme :12.09.2009
- YAY, Turan, GÜLSÜN, Gürkan, ENSAR, Yılmaz, (2001), “Küreselleşme Sürecinde Finansal Krizler ve Finansal Düzenlemeler”, İstanbul: **İstanbul Ticaret Odası Yayınları**, No: 2001–47
- YELDAN, E., (2003), “**İktisat Üzerine Yazılar II. İktisadi Kalkınma, Kriz ve İstikrar**”, İstanbul: İletişim Yayınları
- YELDAN, Erinç, (2001), “**Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi**”, İstanbul: İletişim Yayınları
- YENAL, Oktay, (2002), “Görünen Köyün Kılavuzu: Son Onyıda Ekonomiye Yön Verme Çabaları”, Ankara: **İşletme ve Finans Yayınları**.
- WORLD BANK, (2000a), “Turkey: Economic Reforms, Living Standards and Social Welfare Study”, **Report No. 20029-TU**, Washington, DC.
- WORLD BANK, (2001), “Poverty”, Oxford: **Oxford University Press**
- WORLD BANK, (2003), “Turkey: Poverty and Coping After Crisis, Standards and Social Welfare Study”, Washington DC, <http://www.sydtf.gov.tr>, İndirme tarihi:12.04.2009
- WORLD BANK, (2005), “World Development Report 2006: Equity and Development”, **The World Bank and the Oxford university press**

<http://www.bddk.gov.tr>

<http://www.dpt.gov.tr>

<http://www.hazine.gov.tr>

<http://www.tbb.org.tr>

<http://www.tcmb.gov.tr>

<http://www.tdk.gov.tr>

<http://www.tuik.gov.tr>